KEMALİST İHTİLÂL VE BULGARİSTAN

STEFAN VELİKOV

KEMALİST İHTİLÂL ve BULGARİSTAN STEFAN VELİKOV

(Bulgar gözüyle ATATÜRK)

KEMALİST İHTİLÂL VE BULGARİSTAN

(1918 - 1922)

Kitaş YAYINLARI

(Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi)
Ankara Cad. No: 107 kat 2, Sirkeci - İSTANBUL

Telefon : 27 01 53

Posta Kutusu No : 975 Sirkeci - İSTANBUL

Nisan 1969 — İSTANBUL

Dizgi - Baskı : Hüsnütabiat Matbaası
Cilt : Caner Mücellithanesi

STEFAN VELİKOV
(Bulgaristan İlimler Akademisi Balkanistik
Enstitüsü Türk Tarihi Uzmanı)

(Bulgar gözüyle ATATÜRK)

KEMALİST İHTİLAL VE BULGARİSTAN (1918-1922)

Çeviren : NAİME YILMAER

Bu kitap Bulgaristan İlimler Akademisi
Balkanistik Enstitüsü tarafından
1966 da yayınlanmıştır.

DÜNYA GÖZÜYLE ATATÜRK Dizisi No : 1

ÖNSÖZ

Komşu Türkiye'nin yakın tarihinde en büyük nokta, Türk Milletinin antiemperyalist kurtuluş savaşıdır. Bu savaş Birinci Dünya Savaşı ile başlamış, büyümüş ve Kemalist ihtilâlle sonuçlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşına Almanya, Avusturya - Macaristan'dan yana katılan Osmanlı İmparatorluğu, savaşın sonunda tam bir yenilgiye uğramış ve 30. 10. 1918 tarihinde haysiyet kırıcı Mondros anlaşmasını imzalıyarak, müttefik emperyalist ülkeler tarafından işgal edilmiştir.

Bu işgal karşısında Türk milleti, boyun eğmemiş ve emperyalist istilacılara karşı silâhlı bir savaşa başlamıştır. Milletin bu savaşına daha sonra vatansever aydınlar ve subaylar katılmıştır. Türk milletinin önce plansız başlayan bu savaşı bir süre sonra gelişmiş, organize edilmiş, amacı bağımsızlık olan milli antiemperyalist bir hareket haline gelmiştir.

Türk milletinin milli kurtuluş savaşında temel kuvveti köylüler olmuştur. Bu savaşın, başlangıçta, önderlerini, işçi zümresinin az oluşu ve bir komünist partisinin bulunmayışı dolayısiyle, Anadolu'daki tüccar burjuvalar teşkil etmiştir. Türk milletinin, emperyalist istilacılara karşı savaşında en büyük rolü yurtsever aydınlar ve subaylar oynamıştır. Bu subaylar arasından, yükselerek,

milli kurtuluş savaşının lideri Mustafa Kemal Paşa, çıkmıştır. Onun için Türk milletinin bu savaşına, haklı olarak onun adı verilmiş ve Kemalist ihtilâli denilmiştir.

Büyük Sosyalist Kasım ihtilâli, Kemalist devrime geniş ölçüde etki yapmıştır. Kasım ihtilâlinin, ideallerinin etkilediği Türkiye kurtuluş savaşında, Türk milletinin kahramanlık ve fedakârlığı, Mustafa Kemal Paşa'nın usta idaresi, Sovyet Rusya'nın yardımı ve Bulgar halkının mütevazi desteği ile, genellikle İngilizlerin yönettiği, emperyalist müttefikler büyük bir yenilgiye uğramışlardır.

Türk milletinin, anti emperyalist kurtuluş savaşı, Türklerin olduğu kadar, yüzyılımızın ortalarından bu yana Avrupa tarihini yazanlar için de büyük bir konu olmuştur. Bu konuda, ayrı görüşlerde, muazzam bir literatür meydana gelmiştir. Biz burada bunları tahlil etmiyeceğiz.

Bu konuda özellikle, Mustafa Kemal'in, 1927 (1) senesinde Cumhuriyet Halk Partisinin 2. kongresinde söylediği ve 36 saat süren büyük nutku ile, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Halk Partisi Kongrelerinde (2) söylediği nutuklar dikkate değer.

Bu konuda Türk tarihini aydınlatan belgeler, Kemalist devrimin oluşunu inceleyen monografiler, araştırma-

---

(1) **Nutuk : Gazi Mustafa Kemal tarafından Cumhuriyet Halk Fırkasının 15-20 teşrini evvel 1927 tarihleri arasında toplanan ikinci büyük kongresinde söylenmiştir. Cilt: 1 (1919-1920), Cilt: 2 (1920-1927) Cilt 3. (Vesikalar, İstanbul 1934; Ruscaya tercüme Mustafa Kemal, Yeni Türkiye'nin yolu 1919-1927 Cilt: 1-4 Moskova 1929-1934).**

(2) **Atatürk'ün söylev ve demeçleri Cilt: 1 İstanbul 1945; Atatürk'ün bütün söylev ve demeçleri İstanbul 1962.**

lar ve hatıralar, (3) Türk tarihi ve Kemalist ihtilâlle ilgilenenler için zengin ve hakiki birer malzeme teşkil ederler.

1918-1920 arasındaki Türk milletinin antiemperyalist kurtuluş savaşı, Sovyet tarih yazarları tarafından da geniş çapta incelenmiştir. Sovyet tarihçileri bu konuda son derece kıymetli araştırmalar yapmış ve pek çok eser yazmıştır. Bu kıymetli araştırmalar Kemalist ihtilâli olduğu kadar o devre ait Türk-Sovyet ilişkilerini de aydınlatmaktadır. (4)

---

(3) **E. V. Şapolyo, Kemal Atatürk ve Millî Mücadele tarihi, İstanbul 1958; T. Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Cilt 1-2, Ankara 1955; M. Arif, Anadolu İnkılabı Mücahedatı Milliye Hatıratı, 1335-1339, İstanbul 1924; A. İnan, Gerilla hakkında iki hatıra «Belleten - 1937 No: 1»; S. Tahsin, Türkiye Cumhuriyeti devleti ve Haliki Gazi Mustafa Kemal, İstanbul 1933; M. Şefik, İstiklâl harbinde. İstanbul 1937; İslâm Ansiklopedisi, Atatürk, İstanbul 1949; A. N. Karacan, Lozan Konferansı ve İsmet Paşa İstanbul 1943; A. B. Kuran, İnkılâp tarihimiz ve Jön Türkler, İstanbul 1945; S. Ertem Türk inkılâbının karakteri, İstanbul 1933; T. Bıyıklıoğlu, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin hukuki Statüsü.... «Belleten, 1960 No: 96»; C. Dursunoğlu, Milli Mücadelede Erzurum-Ankara, 1946; B. Vandemir, Türk İstiklâl Harbinde Sakarya'dan Mudanya'ya kadar, İstanbul 1946; Prof. M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken - Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine, Ankara 1959; T. Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da; 1919-1921, Ankara 1959; F. Belen, Büyük Türk Zaferi Afyon'dan İzmir'e.... Ankara 1962; Y. H. Bayur, Türk İnkılâbı tarihi, Cilt: 1 kısım 1-2, Ankara 1963, C. Kutay, Milli Mücadelede öncekiler ve sonrakiler, İstanbul 1963;**

(4) **M. Pavloviç, İhtilâlcı Türkiye.... Moskova 1921; B. A. Kryajin - Vurko, Türk İhtilâl Tarihi, Moskova 1923; G. Astahov, Sultan idaresinden demokratik Türkiye'ye kadar, Moskova 1926; İrandust, Kemalist ihtilâlin hareket kuv-**

Kemalist devrim hakkında Amerikalı, (5) ve Batı

vetleri, Moskova 1928; N. G. Korsum, Yunan Türk Harbi...., Moskova 1940; A. D. Noviçev, Yeni Devirde Türk Köylüsü, Moskova 1959; Küçük Türk Tarihi, Moskova 1966; A. T. Miller, Yeni Türkiye Tarihi üzerinde denemeler, Moskova 1948; Kemal Atatürk'ün Asya ve Afrika Milletleri hakkındaki politik görüşleri, 1963 No: 5; B. M. Danzing, Türkiye, Moskova 1948; A. M. Şamsudinov, Türk Cumhuriyeti, Moskova 1962; Mustafa Kemal Atatürk'ün Asya Milletleri hakkında küçük notları, Tarih Enstitüsü, 1964 No: 77; S. İ. Kuznetzova, Türk -Sovyet İlişkilerinin başlangıcı, Moskova 1961; Y. A. Bagirov, Türk - Sovyet ilişkileri tarihi, Bakü 1965; E. F. Lutşuveyt, Kasım ihtilâlinden sonra Türkiyedeki gelişmeler, 1917-1919, Moskova üniversitesi Gazetesi 1949 No : 7; S. İ. Aralov, Bir Sovyet Diplomatının Hatıraları, Moskova, 1960, R. G. Saakyan, Türk - Sovyet münasebetleri Tarihinden, İsvestya A. H. Ermenistan S. S. R. 1960, 2, I. F.; Çermikov, Türkiye ile ilişkiler, Kiev 1962.

(5) A. Toynbee, The Western Question in Grece and Turkey, Londra 1923, A. Toynbee and K. Kirkwood, Turkey, Londra 1926; H. A. Temperley, History of Peace Conference of Paris, vol. 1-6 Londra 1920-1926; E. R. Vere - Hodge, Turkish foreing policy, 1918-1948, Geneve, 1950; Ph. P. Graves, Briton and Turk, Londra, 1947; H. C. Armstrong, Turkey in Travail. The birth of a new nation, Londra 1925; E. Maers, Modern Turkey A. Politicoeconomic İnterpretation, 1908-1923, New-York, 1924; C. Price, The rebirt of Turkey, New-York, 1923; Ch. Tobin, Turkey, Key to the East, New-York, 1944; H. Howard, The patriotion of Turkey. A diplomatic history 1913-1923, Un of Oklahoma Press; 1931; L. Gordon, American relations with Turkey, 1830-1930 Philadelphia, 1932, M. Pernot, La nouvelle Turquie, Paris, 1924; La Question de Turquie, Paris 1923; P. Gentizon, Mustafa Kemal ou l'Orient en marche, Paris, 1932; Gontaut-Biron, et Le Révérend. Angora a Lausanne, Paris, 1924; B. Gaulis, Angore, Constantinople, Londres; Moustapha Kemal et la politique in Orient, Paris 1931; La nouvelle Turquie, Paris 1924; L. Lamouche,

Avrupalı tarihçiler tarafından da bir çok eser yazılmıştır. Bu eserlerde Türk antiemperyalist savaşı doğru olmayan bir şekilde incelenmekte ve müttefiklerin Türkiye'yi işgalleri yazılmamakta ve asılsız iftiralarla Sovyet Rusya'ya küfredilmektedir.

Bize gelince. Bulgar tarihi belgeleri arasında, şimdiye kadar. Türk milletinin savaşını, bu savaşın gelişmesini, askeri ihtilâli ve onu izleyen krizi araştıran hiç bir ilmi inceleme yoktur. Böyle bir araştırma, Bulgar kamu oyunun Kemalist devrime yardımını ortaya çıkaracaktır. (6)

Bu eser, Bulgar kamu oyunca maddi ve manevi olarak desteklenmiş olan Kemalist devrime ithaf olunmuştur. Esefle söylemek gerekir ki bu yardımlar konusu ile ne Sovyet ve ne Batılı tarihçiler ilgilenmişlerdir. Bu konu Bulgar tarihi bilimlerinde de yer almamıştır.

40 yıllık bir geçmiş içinde, Bulgar halkının Kemalist devrime yaptığı desteği büyük bir memnuniyetle belirtirken, o günlerde Türk ve Bulgar milletleri arasındaki samimi bağ ve ilişkilerin bu günde, daha büyük ölçüde gelişmesi için, bütün şartların mevcut olduğuna işaret etmek isteriz.

SOFYA, 28. 1. 1966

Histoire de la Turquie depuis les origines jusou'a nos jours, Paris, 1934, K. Ziemke, Die Neue Turkei Politische Entwicklung, 1914-1929, Stuttgart. 1930; K. Klingharrdt, Angora Kostantinopl. Ridgende Gewalten, Frankfurt a. m. 1925; Benoist-Méchin, Mustafa Kemal, Paris 1964; Lord Kinross, Atatürk, Londra, 1964.

(6) N. Todorov, Birinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'de Milli Kurtuluş harekâtı ve Kemalist ihtilâlin yerleşmesi, Tarihi Bakış Mecmuası. 1951 Kitap: 2; Türk Milletinin ünlü Lideri, Tarihi Bakış Mecmuası 1964 Kitap: 1. (Bu yazılar seri makaleler halinde yayınlanmıştır.). Stefan Velikov, Türk Milli Kurtuluş harekâtı ve Bulgaristan, Tarihi Bakış Mecmuası Kitap: 4 (Makaleler); Milli Kurtuluş Savaşımız ve Bulgaristan, Kemalizm Mecmuası İstanbul sayı: 39-40, 1965.

BİR HATIRLATMA

Bilindiği gibi, ezilmiş ve herşeyi bitmiş sayılan bir milletin şahlanışı ve özgürlüğüne kavuşuşu olan Türk Kurtuluş savaşı ve onun dahi Lideri Büyük Kurtarıcı Mustafa Kemal Atatürk, içinde bulunduğumuz yüzyılın en ilgi çekici olaylarından biridir.

Bir milletin kurtuluşu ve gelişmesiyle onu izleyen devrim dünya tarihçileri için büyük bir konu olmuştur. Uzak ülkeleri dahi ilgilendiren bu büyük savaş ve onun olağanüstü lideri. komşu ülkeleri tabiatiyle çok yakından etkilemiştir.

Komşularımızdan Bulgaristan'ın önemli bir tarihçisi olan Stefan Velikov, Türk Kurtuluş savaşını ve Mustafa Kemal Devrimini konu olarak alırken, bu büyük savaşı ve onun dahi liderini kendi görüş açısı içinden incelemekte ve Bulgar halkının da bu savaşta maddi ve manevi yardımı bulunduğunu ileri sürmektedir.

Türk kütüphanesine, yakın komşumuz Bulgaristan'ın bu önemli tarih yazarının düşüncelerini kazandırmayı faydalı bulduk. İnceleme konusunda tam bir fikir edinmek ve bir komşu ülke tarihçisinin görüşlerini aksettirmek bakımından eserin çevirisinde ifade ve kanaatlere tamamen sadık kalınması başlıca amaç olmuştur.

Bunun yanı sıra başka ülkelerde Türk Kurtuluş savaşı ve Atatürk konusundaki bütün incelemelerin ve yayınlanmış eserlerin çevirilerinin yapılması gereğine bir kere daha işaret etmek isteriz.

BULGARİSTAN VE ATATÜRK

Bulgaristan, Büyük Kurtarıcı Atatürk'ün hayatında önemli yer tutan ve üzerinde büyük etki yapan bir ülke olmuştur. Mustafa Kemal'in Bulgaristan'da geçen hayatı incelendiği zaman, ilerde yaptığı bir çok devrimi daha yıllar öncesi Sofya'da görev yaptığı sırada düşündüğü ve bu konuda dostları ile tartıştığı ve tasarılarının o sıralarda şekillendiği görülür. Bunların en açık örnekleri kadın hakları konusundaki görüşleri ile san'at konusundaki görüşleridir. Mustafa Kemal'in bu konulardaki düşünceleri o sıralarda belirmiş ve ilerde tatbik edilmek üzere zihninin bir köşesine yerleşmiştir.

Mustafa Kemal, Sofya'ya askeri ateşe olarak 28. Ekim. 1913 yılında gelmiştir. Karlar altında bulduğu Sofya'da eski dostu Fethi Okyar'la birlikte çalışmıştır. İlk sıralarda canı sıkılan Mustafa Kemal, kısa bir süre sonra bir Alman şehrine benziyen Sofya'ya alışmış ve orada dostlar edinmiştir.

Mustafa Kemal, o sıralarda edindiği dostları hiç unutmamış, Türk devrimini yürüttüğü ve genç Türkiye Cumhuriyetinin başına geçtiği günlerde de onları hatırlamış. bir kısmını Ankaraya davet etmiştir. Oradaki dostlarını Dış İşleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras; yoluyla aratmış, onların hatırlarını sormuştur.

Mustafa Kemal'in o güne kadar cephelerde geçen hayatında ilk değişiklik yine Sofya'da olmuş ve politik ha-

yat içinde ilk zaferlerini yine orada kazanmıştır. O günlerdeki çalışmaları Bulgar parlamentosunu etkilemiştir.

Mustafa Kemal'in Sofya'ya geldiği günler, Bulgar siyasi hayatında da hareketli günler olmuştur. Sobranya için (Bulgar Parlamentosu) yapılan seçimleri Radoslovov iktidarı için başarısız olmuş, başbakan sandalya kaybetmişti. Ekseriyette olmamasına rağmen kabine kurma görevi yine ona verilmişti. Olaylar Mustafa Kemal, için yepyeni bir durumdu. Seçimli bir iktidar ve Meclis çalışmaları ile kulis faaliyeti onun o günlerde en çok meşgul olduğu konuyu teşkil ediyordu.

Aradan geçen süre içinde Bulgar parlamentosundan bir çok dost edindi. Bulgar siyasi hayatını etkiliyen, Sofya sosyetesinin itibarlı kişileri artık etrafındaydı. Mustafa Kemal, daha sonraları bu dostları vasıtasıyle parti içi akımlara tesir etmiştir.

Bulgaristan'da bulunduğu sırada hayatında büyük tesiri olan bir olay da Sofya operasına gidişidir. Burada Karmen'i seyretmiş ve orada Bulgar Kralı ile tanışmış ve onu o andan itibaren etkisi altına almıştır. Bu etki daha sonraları da devam edecek ve Bulgaristan'ın Türkiye cephesinde yer alışında önemli rol oynayacaktır.

Operayı seyrettiği gece Mustafa Kemal uyuyamamış, dostu Şakir Beyi (Makedonya milletvekili Şakir Zümre) yatağından kaldırmış ve şöyle demişti:

— «Balkan harbinde Bulgarlara neden yenildiğimizi şimdi daha iyi anlıyorum.. Baksana adamların operaları var; san'atkâr yetiştirmişler, Opera önemli iş; sanatkâr ister, müzik ister, dekoratör ister. Bütün bunların üstüne adamlar opera binası bile yapmışlar».

Mustafa Kemal o gece bu konuda uzun uzun konuşmuş ve sözlerini şöyle bağlamıştı:

— «Bir operaya kavuştuğumuz günü görebilecek miyim?»

Nitekim Ankara da ilk opera açıldığı gün sanatkârlara bu hatıralarından bahsetmiş ve bir rüyasının gerçekleştiğini söylemiştir.

Bir başka örnek te onun, o sıralarda tanıdığı ve Mustafa Kemali hayatı boyunca unutmamış, bir kadınla yaptığı konuşmalardır:

— «Sen burada eğlenip dans edebiliyorsun» diyordu. «Bizim kadınlarımız için böyle şeyler yasaktır.»

Bundan sonra ona düşüncelerinden bahsetmiş Türk kadınlarının da peçeyi atmaları ve onları bir cariye yapan zihniyetin zincirlerini kırıp atmaları gerektiğini büyük bir açıklıkla ifade etmiştir.

Aradan yıllar geçtikten sonra, o gün içindeki, düşüncelerini nasıl uyguladığını, bütün Dünya büyük bir hayranlıkla görecek ve Türk kadını Dünyanın en ileri ülkelerindekinden de çok haklara sahip olacaktır.

İşte bu kitapta bir Bulgar tarihçisi, ona o derece etki yapan bir ülkenin ilim adamı, daha sonra o büyük kişinin kendi ülkesini nasıl etkilediğini anlatmaktadır.

NAİME YILMAER

STEFAN VELİKOV'UN KİTABIN TÜRKÇEYE ÇEVRİLİŞİ VE KİTAŞ TARAFINDAN YAYINLANIŞI DOLAYISIYLA YAZDIĞI İKİNCİ ÖNSÖZ

Türk Okuyucularına,

Sayın okuyucular. Bu kitabın yazılışının küçük bir tarihi vardır.

On yıl önce Dünya Serbest Güreş Şampiyonasını izlemek üzere İstanbul'a gidiyordum. Trenim Alpullu istasyonunda tarife dışı olarak fazla kaldı. Pencereden uzanmış dışarıyı seyrediyordum. Peronda duran yaşlıca bir adam samimi bir şekilde bana nereli olduğumu sordu. «Bulgaristan'dan» diye cevap verdim. Yüzünü samimi bir gülümseme aydınlattı. Çocuksu bir açıklıkla elini bana uzattı ve: «Bulgaristan'ı bilirim. Bulgarları tanırım.» dedi. Sonra ilâve etti. «Bizim Atamız, düşmanları yurdumuzdan atmak için savaştığı sırada ben görevli olarak Bulgaristan'a gönderildim ve ihtilâlimizin başarısı için çalıştım. Bulgarlar, o sırada beni destekliyor, bana yardım ediyorlardı. Teşekkür ederim. Teşekkür ederim...»

Adam sözlerini bitiremeden tren İstanbul'a doğru hareket etti. Bu nazik muhatabımın adını dahi öğrenemedim.

Aradan yıllar geçti. Bulgar ilimler Akademisi Balkanist Enstitüsü bana Kemalist İhtilâl konusunda bir araştırma yapma görevi verdiği zaman bu karşılaşmayı hatır-

ladım. Olayları incelemeye ve gerekli belgeleri gözden geçirmeye başladım. Bulgar Cumhuriyetinin kurucusu Georgi Dimitrov'un şu güzel sözlerini hatırladım: «Ellerinde silâh, büyük kan bahasına yurtlarından emperyalist istilacıları kovalamayı başaran ve milli bağımsızlıklarını elde eden Türk milleti, büyük bir gurur duymakta haklıdır».

Araştırmalar ilerlediği zaman Bulgar milletinin, Kemalist ihtilâl devrinde Türk milletine yapmış olduğu yardımı görerek samimi bir heyecan duyuyordum. Bu bana samimi bir sevinç ve gurur veriyordu. Sık sık «Dost karagünde belli olur» atasözünü hatırlıyordum.

O tarihli gazetelerde Mustafa Kemal Atatürk'ün iki memleket arasındaki dostluğu belirten güzel sözlerine rastladım. İşte bakın Atatürk bir gazeteye verdiği demeçte ne diyor:

«Bulgaristan'da yaşadığım güzel günleri hiç bir zaman unutmayacağım. Bulgar milleti ile her zaman dost ve arkadaş oldum. Bu hislerim bundan sonra da devam edecektir.»

Bu kitabı, Büyük insan Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde ve Türk milletinin kahramanca yaptığı savaşlarla Türk Cumhuriyetini kurduğu yıllarda iki memleket arasındaki dostluk ve dayanışmayı aydınlatmak amacı ile hazırladım.

Okuyucular, bu kitabın ilk iki kısmında bilinen hususların tekrarını bulacaklardır. Ancak son iki kısımda ise Bulgar halkının olduğu kadar Türk milletinin de bilmediği ve belgelere dayanan olaylar ve bilgiler bulacaktır. Birinci Dünya savaşından sonra Bulgar milletinin durumunun Türk milletinin durumundan hiçte farklı ol-

madığı düşünülürse Bulgar halkının Kemalist ihtilâle o zamanlar yapmış olduğu yardımın değeri daha iyi anlaşılır.

Bulgar - Türk ilişkilerinin bundan sonraki gelişmelerinin, bilim adamlarına, iki memleketin daha yakın tarihleri üzerinde de araştırmalar yapmak imkânını sağlayacağını ümit etmekteyim.

Türk okuyucusu bu kitabı Bulgar- Türk ilişkilerinin gelişmesinde bir başlangıç kabul ederse son derece samimi bir sevinç duyacağım.

SOFYA, Mart - 1969

BÖLÜM I

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRKİYE

(1914 - 1918)

Birinci Dünya Savaşının patlaması ile iki blok arasında, müttefik kazanmak için, büyük bir diplomatik mücadele de başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, her iki tarafın da geniş ilgisini üstünde toplamaktaydı.

Genç Türk hükümetinin başında bulunan Enver ve Talât Paşalar, Osmanlı Devletinin, Almanya ve Avusturya - Macaristan tarafında bulunmasını istemekteydiler. Diğer tarafı tutanlar da az değildi.

Emperyalist ülkelerin bu konuda çıkarları çatıştığından her iki taraf ta Türkiye için iyi niyet beslememekteydi. Almanya, Türkiye'yi kendine bağlı bir ülke olmakla tehdit ederken, diğer blok onu parçalamakla korkutmaya çalışıyordu.

2-8-1914 tarihinde yeni Türk hükümeti, Almanya (1)

---

(1) **Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Emperyalist Dünya Savaşına girişi konusunda en yeni araştırmaları toplayan Sovyet Yazarlarından yararlanılmıştır. Örnek: Gamid Zeynal, Oğlu Aliev, Birinci Dünya Savaşı İçinde Türkiye, Azerbaycan diliyle yayın Baku 1965; E. F. Luçiveyt, Birinci Dünya Savaşında Türkiye, Moskova 1966.**

ile gizli bir anlaşma imzaladı. Ayni gün Türkiye, seferberlik ilân etti. Ertesi gün ise hükümet, bir deklarasyon yayınlıyarak tarafsız kalacağını bildirdi. Ahmet Cemal Paşa, hatıralarında Türkiye'nin bitaraflığının sadece savaşa katılmak üzere hazırlık yapmak amaçı ile ilân edildiğini yazmaktadır. (2) Türk yöneticileri, savaşı, olayların ve bilhassa Rus Alman cephesinde durumun ne şekilde gelişeceğini görmek için geçiktirmekteydiler. Genç Türk hükümeti, ayrıca Almanya'dan kapitilasyonların değiştirilmesi yolunda mutabakat ile maddi yardım beklemekteydi. Genel seferberlik ilânı ile ilk anda silâh altına alınan 600.000 kişilik kuvvet 1916 son baharında 3 milyonu aşmıştır. (3)

Türkiye'nin ne şekilde bitaraf kaldığı, 10-8-1914 tarihinde Boğazlardan Alman donanmasına mensup «Göben» ve «Breslau» kruvazörlerini geçirmesi ile belli olmuştur. Bu gemilere bir kaç gün sonra Türk bayrakları çekilmiş ve Göben'in kumandanı Suşan, Türk Deniz kuvvetleri Genel Kumandanı ilân edilmiştir.

Savunma Bakanı Enver Paşa, 22-10-1914 tarihinde, henüz savaş ilân etmeden, Türk Donanmasının Karadeniz'e çıkarak Rus donanmasını bulup ona saldırmasını gizli bir emirle bildirmiştir.

Türk milleti için uğursuz an fazla geçikmemiştir. Üç aylık bir hazırlıktan sonra, Alman-Türk ortak donanması Amiral Şuşan'ın kumandasında, ani bir şekilde Karadenizdeki Rus donanmasına saldırmış, Karadenizdeki Odesa,

---

(2) **Cemal Paşa'nın Hatıraları, İngilizce çevirisi, B. T. Rudenko, Tiflis 1923 Sayfa: 101-102.**

(3) **B. S. Urlanist, Savaşlar ve Avrupada milli Yerleşmeler, Moskova 1960 Sayfa : 392.**

Sivastopol ve Novorosisk (4) limanlarını bombalamıştır. Bu durum üzerine, Alman emperyalistlerinin amaçları gerçekleşmiş ve Türkiye, Birinci Dünya savaşına, Almanya'nın yanında olmak üzere resmen katılmıştır. Türk donanmasının saldırısı karşısında 2-11-1914 de Rusya, Türkiye'ye savaş ilân etmiş, bunu 5-6. 11. 1914 de de İngiltere ve Fransa'nın savaş ilânları izlemiştir.

Bu durumu Cemal Paşa, kendi yardımcıları önünde iki yüzlülükle, Türkiye'nin hazinelerinin boş oluşu, memur ve askerlerinin maaşlarının verilemeyişi, bu imkânları sağlamak üzere savaşa girmiş bulunan bir gruba boyun eğmek ve onlarla anlaşmanın şart olduğu, şeklinde izah etmiştir. (5)

Hakikatte ise sebepler başkadır. Türk hükümeti, Türk halkını Dünya yangınının içine atarken başka emeller peşinde bulunuyordu: Bu, Harkov ve Kırım'ı zaptetmekti. Daha ateşlileri ise Volga ve Koma (6) kıyılarına kadar ilerlemeyi arzuluyordu. Bu arada İslâm birliği kurmak, Mısır'ı almak, bütün Arap ülkeleri ile Şimali Afrika ve Hindistandaki Müslümanları bir Türk devleti altında birleştirmek arzuları da vardı. (7)

Alman kurmayınca hazırlanmış olan bir strateji plânında Türkiye'nin savaşa girmesi ile Türk ordusunun iki cephede faaliyet göstermesi öngörülüyordu: Kafkas cephesinde Rusya'ya; Suriye-Filistin cephesinde de İngilte-

---

(4) **Diplomatik Vesikalar, Sofya 1920 Cilt: 1 No: 336-342-350-487-488.**

(5) **Falih Rıfkı Atay, Zeytindağ, İstanbul 1957, Sayfa: 120.**

(6) **B. Godlib, Birinci Dünya Savaşında Gizli Diplomasi, Moskova 1960, Sayfa : 41**

(7) **E. F. Luçivey, Birinci Dünya Savaşında Türkiye, Moskova, 1966, Sayfa: 24-25.**

re'ye karşı. Kafkas cephesinde Türk ordusunun zafer kazanması halinde, Kafkasya'nın, Orta - Asya'nın, İran'ın Afganistan'ın ve Şimali Hindistan'ın Türk askerlerince işgali düşünülüyor; Suriye-Filistin cephesinde zafer halinde ise Mısır'ın alınarak Şimali Afrika'ya kadar uzanılması hesaplanıyordu.

Padişah Beşinci Mehmet, 11. 11. 1914 tarihinde ihtişamlı bir şekilde üçlü müttefiklere karşı Cihad ilân etti. Türk idarecileri, Cihad ilânı ile emellerine süratle erişeceklerini ummaktaydılar. Mısır, İran, Afganistan, Orta-Asya, Kafkasya ve ardından da Kırım'a Cihadı anlatacak, yanlarında Alman ve Osmanlı altınları bulunan özel temsilciler gönderilecekti. (8) 1915 yılının Ocak ayında Jön Türklerin organı olan «Tanin» gazetesi yayınladığı seri makalelerle, ortak düşman İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı Türkiye, İran, Afganistan ve diğer İslam ülkelerinin ortak bir savaşa girmeleri gerektiğini yazıyordu. (9) Bu sırada Padişah Beşinci Mehmet de Mısır halkına hitap eden özel bir çağrıda bulunuyordu. (10)

Hükümet, Afganistan'ı yanına çekebilmek için burada Türkiye'nin temsilcilikler açmasına karar veriyor ve Elçiliğe de Jön Türklerin partisinde önemli bir isim olan İzmir Milletvekili Ubedullah beyi tayin ediyor, askeri ataşe olarak Süleyman Şevket Paşayı gönderiyordu. (11)

Genç Türk Hükümetinin plânları, memleketin savaşa girdiği ilk aylarda başarısızlığa uğradı. Müslüman Türk

---

(8) **M. Larcher, La guerre turque dans la guerre mondilale, Paris, 1926 p. 96**

(9) **STDİA (Bulgaristan devlet tarihi arşivleri) - Forma 176, OP 3 Arşiv; ED. 345 Sayfa: 15**

(10) **STDİA Sayfa : 21**

(11) **STDİA Sayfa : 29**

halkı ile diğer azınlık mensupları hükümetin bu emelleri için kanlarını dökmek istemiyorlardı. Padişahın ilân ettiği Cıhat Asya ve Afrika'da bulunan diğer Müslüman ülkelerin haklarında da arzu edilen heyecanı uyandırmadı. Kendi çıkar ve emelleri uğruna, Enver, Talat ve Cemal Paşa, Türk halkının isteksizliğine rağmen bu kanlı savaşı yürütmekte kararlıydılar.

Türkiye'nin savaşa girişi, İngiltere ve Fransa'nın yönetici çevrelerine, bu ülkenin savaşı kaybetmesi halinde, Türkiye'nin ve hakimiyeti altında tuttuğu Arap ülkelerinin bölünmesi yolunda uzun zamandır bekledikleri fırsatı vermiş ve bu konuda anlaşmaya varmışlardır. İngiltere ve orta doğuda esaret politikasının öncüsü bulunan Loyd Jorc, Türkiye'nin savaşa girişinden bir kaç gün sonra alaycı bir ifade ile konuştu: (12)

— «Türklerle hesapları temizlemek için kaderin tayin ettiği büyük an gelmiştir»

İki ülke arasında, Türkiye'nin taksimi konusunda mutabakata varılması için gayret sarfeden ve fikirler veren ülke ise Fransa oluyordu. 1915 yılının ocak ayında Paris'teki Rus elçisi ile karşılaşan Fransız Dışişleri Bakanı Delcase, Elçi İzvolski'ye savaş sonunda Türkiye'nin Asya'daki yerlerinin nasıl taksim edileceğinden bahsediyor ve kendilerinin Suriye, Filistin ve İskenderun'u almak istediklerini söylüyordu. Fransa'nın bu arzuları, yakın doğudaki menfaatleri ile çelişmekte olduğundan, İngiltere'nin mukavemeti ile karşılanıyordu. (13) İngiliz ve Fransız,

---

(12) L. Jorc, Savaş sırasında söylenen nutuklar. Petrograt, 1916 Sayfa: 51

(13) Daha geniş bilgi: V. İ. Şipilkova, Türkiye üzerinde Birleşik Amerika'nın Emperyalist Politikası, 1914-1920, Moskova 1960, Sayfa: 60-66

işbirliği sonucu 1915 Martında varılan bir anlaşmaya göre Almanya ve müttefikleri yenildikleri taktirde Rusya'ya İstanbul ile Çanakkale boğazlarını ilhak etme hakkı tanınacaktı. (14) 1915 yılı Nisanının 26 sında Londra'da İtalya ve antand devletleri arasında gizli bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre İtalya Antand devletleri yanında savaşa girme karşılığı olarak, zafere erişme halinde, Oniki adaları ilhak edebilecek ve Türkiye'nin Akdeniz Bölgesinde (Antalya ve civarındaki vilâyetler) özel hak ve menfaatlere sahip olacaktı. Bir yıl sonra 1916 yılının Nisan ayında Rusya ile yeni bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre Rusya, Boğazlarda elde ettiği hakların yanında Trabzon, Van, Bitlis, Erzurum ve başka vilâyetleri ilhak etme hakkına sahip oluyordu. 9-16. 5. 1916 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında Türkiye'nin taksimini öngören ve Sayks-PİKO adı verilen bir anlaşma daha imzalandı. Bu anlaşmadaki projeye göre Asya Türkiyesi beş bölgeye ayrılacaktı:

Birinci, mavi bölge: Suriye, ve Lübnan'ın, Halep, Hama, Humus, Şam hattının batısında kalan yerleriyle Türkiye'nin Kilikya bölgesi, Antep, Urfa, Diyarbakır ve Hakkâri Fransa'ya.

İkinci, kırmızı bölge: Bağdat Vilâyetinin güney kısmı, Basra vilâyeti ve Filistin'in Limanları olan Hayfa ile Akka İngiltereye.

Üçüncü, kahverengi bölge: Bu bölgeye Filistin'in kalan kısmı girmekteydi. Bu bölge, Rusya ve İngiltere ile Fransa ve diğer müttefiklerinin ortak yönetiminde olacaktı.

---

(14) A. F. Miller, Türkiye'nin yeni Tarihi üzerinde bir etüd, Moskova, 1948 Sayfa : 51.

Dördüncü, «A» bölgesi: Suriye'nin Doğusu ve Irak'ın şimali Fransa'nın nufuzu altında olacaktı.

Beşinci «B» bölgesi: Ürdün ve Merkezi Irak, İngiltere'nin nufuz sahası olacaktı (15)

1917 Nisanında ise Saint Jean de Moren'de Rusya'nın katılmadığı İngiltere, Fransa ve İtalya arasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre; adına «Yeşil» denilen yeni bir işgal bölgesi ortaya çıkıyordu. İzmir ve Aydın bölgesini içine alan bu «Yeşil Bölge» de İtalya'ya ait olacaktı.

Böylece, daha savaş sonuçlanmadan, Türkiye emperyalist devletler tarafından taksim edilmişti.

Lenin'in ifade ettiğine göre; savaş sırasında Almanya, Türkiye'yi ekonomik ve askeri olarak tamamen kendisine bağlamıştı. (16) Alman emperyalistleri iki-üç yıl içinde Türkiye'de üç elçi değiştirdiler: Baron Vangenheim, onun ölümünden sonra Graf Von Meternich ve Anadolu Demiryolları Şirketinin Sabık Müdürünün oğlu Von Kulman. Alman emperyalistleri Türkiye'de sanki kendi kolonilerindeymiş gibi hareket ediyorlardı. Almanlar, Türk ekonomisi, devlet makanizması ve ordusundaki bütün kilit noktaları ele geçirmişlerdi. Türk Ordusu Başkomutanlığına da Liman Von Sanders Paşa getirilmişti. Türk Ordusunun içi Alman teknisyenleri ve subayları ile dolmuştu. Türk ekonomisinin bütün önemli dalları ile maliyesi de Almanların eline geçmişti. Bütün memlekette «İnformasyon büroları» adı altında kendi casusluk teşkilâtını kurmuşlardı. Merkezi İstanbul'da bulunan bu ca-

---

(15) S. M. Lazarev, Arap ülkelerindeki Türk hükümdarlığının parçalanması, Moskova 1960 Sayfa: 131

(16) V. İ. Lenin, Yazılarından, Cilt 30, Bulgar Komünist Partisi Yayınları, Sayfa: 247

susluk yuvalarının bütün memleketteki sayıları 60 ı aşıyordu. Türkiye'nin her yerinde, Türk kamu oyunu etki altında tutup onu istedikleri gibi yönetmek amacı ile Türk -Alman dostluk ve kültür dernekleri de kurulmuştu, 1916 yılının nisanında bir Alman parlamento heyeti İstanbul'a gelmişti. Bu heyet şunlardan kurulu idi: Konservatif Partinin Lideri Graf Vestarp, İmparatorluk Partisi Lideri Baron Von Masauen, Katolik Partisi Dr. Schpaan, Radikal Parti Lideri Dr. Vimer ve Prusya Diep Meclisi üyesi Prof. Richard Otto. Bu gezi, Türk Parlamenter çevreleri ile daha sıkı ve kişisel bağlar kurmak, iki müttefik devletin daha da yakınlaşması ve Türkiye'nin ekonomi ve politik esaretini daha kuvvetlendirmek amacını taşıyordu. (17)

Türkiye'nin Birinci emperyalist Dünya savaşına girişi ülkenin ekonomisi üzerinde son derece ağır bir etki yapmıştır. Bundan en büyük zararı gören de bilhassa köy ekonomisi olmuştur. (18)

Bu arada ülkenin bütün eli silâh tutan erkekleri askere alınmış bu suretle asker mevcudu üç milyonun üstüne çıkmıştı. Bunun sonucu olarak, herşeyden önce köyler çalışan ellerden mahrum kalmışlardı. Bunun dışında, ordunun ihtiyacını gidermek üzere büyük sayıda at, öküz ve inek gibi büyük baş hayvanlara el konmuş bu da köy ekonomisini yıkıma götürmüştür. Bir örnek: 1913 yılında 2.697.348 baş olan öküz ve manda sayısı 1919 yılı sonunda sadece 380 bine düşmüştü. 1913 de, 1.050.580 olan at sayısı 1919 da 630 bine düşmüştür. Savaştan önce Ankara keçilerinin sayısı 2.039.000 idi, diğer keçiler ise 14.424.180 başdı, 1919 da ise her ikisinin toplamı 2.065.000

---

(17) STDİA (Bulgaristan Merkezi Tarih Arşivleri) F. 321 Op: 1 Arşiv: 2549 Sayfa : 41, F. 176 Op: 3 Arşiv: 533 Sayfa: 14

(18) B. S. Urlanictz. Son Yazılar, Sayfa: 392

baştı. (19) Koşum hayvanlarındaki bu kesin azalma arazinin işlenmesi üzerindeki büyük etkisini göstermiştir. Savaşa girinceye kadar Türkiye'nin ekilen arazisi 64 milyon dönümdü. (1 dönüm 913 metre karedir) Savaşın sonunda ise işlenen arazi 25 milyon dönümün üzerinde değildi. (20) Ekin, tütün ve pamuk üretimi de büyük zarar görmüştü. Dört yıllık savaşın Türk sanayii üzerinde de son derece kötü etkileri olmuştur. -Kimya, dericilik, tütüncülük ve tekstil- 1915 yılında 82 sanayi işyeri faaliyetine son vermiştir. (21) Taş kömürü üretimi de hissedilir şekilde düşmüştür. Ayni azalma tuz ve diğer maddelerde de görülmüştür. 1913 de Zonguldak bölgesinde maden kömürü üretimi, 827 bin ton iken 1918 de dörtte bire düşerek 186 bin ton olmuştur. 1914 de tuz üretimi, 210 milyon kilo kadardı. 1918 ın sonunda ise bu miktar, 164 milyon kiloya inmiştir. (22)

Türkiye'nin savaşa girişi en büyük darbeyi Türk dış ticaretine indirmiştir. Savaş sırasında, Türkiye bir ekonomik abluka içinde kalmıştı. Türkiye, savaştan önce ekonomisi üzerinde büyük rol oynayan bir çok ülke ile ticaretini kesmek zorunda kalmıştı. (İngiltere, Fransa ve başkaları) Savaşın başlangıcından kısa bir süre önce Türkiye'nin ithalâtı ihracatının iki misliydi. Örnek: 1913 yılında Türkiye 41.749.000 altın liralık ithalât yapmış, buna karşılık 21.436.000 altın liralık ihracat yapmıştır. (23)

---

(19) E. G. Mears, Modern Turkey, New-York, 1924 Sayfa : 289

(20) A. D. Noviçev. Son Dünya Savaşında Türkiye'nin Ekonomisi - Leningrad 1935, Sayfa: 19

(21) A. D. Noviçev, Ayni eser, Sayfa: 55

(22) A. Emin, Turkey in The World War, New-Haven, 1930, Sayfa : 117

(23) Ş. Süreyya, Cihan iktisadiyatında Türkiye, 1931. Sayfa: 90

Savaşın en feci etkisi Türk maliyesine olmuştur. 1918 Ağustosunda devlet borcu inanılmaz bir seviyeye çıkmış 2 milyar 200 milyon Doları bulmuştur. (24) Türkiye'yi ekonomik bakımdan esir eden şey Almanya'nın vermiş olduğu borçlardı. Savaş sırasında, Türkiye kendi müttefiklerinden 800 milyon Dolara yakın borç almıştı. Bu borçların yarısından fazlası (585 milyon Doları) Almanya'da, silâh ve cephane almak üzere sarfedilmiştir. Esasında Türkiye'nin borç hanesine yazılan bu paralar, Alman kreditörlerinin ceplerinde kalıyordu.

Türkiyenin savaşa katılışının en büyük ağırlığını halk tabakaları çekmiştir. Yoksulluk, açlık, hastalıklar, pahalılık, ağır vergiler, salgınlar ve ölüm çalışan Türk milletinin daimi yoldaşları olmuştu.

Savaş yıllarında bir çok mal pazarlardan çekilmiş ortada kalanların değeri de on misli artmıştı. (25)

Türkiye'nin bu durumu hakkında İstanbul ve İzmir'de bulunan Bulgar diplomatları geniş bilgi vermişlerdir. Bu bilgilerin tarafsızlığından ve kasti oluşundan hiç bir şekilde şüphe edilemez. Zira bu yıllarda Bulgaristan da, Alman ve Avusturya - Macaristan tarafında savaşa katılmış bulunuyordu. İstanbuldaki Bulgar diplomatik temsilcisi Koluşev, Bulgar Başbakanı Dr. V. Radoslavov'a gönderdiği 13. 8. 1915 tarihli raporunda Türkiye'deki durum hakkında şu trajik tabloyu çiziyordu:

«Sabahın çok erken saatlerinde İstanbul'un her mahallesindeki fırınların önünde ekserisini çocuk ve kadınların teşkil ettiği yüzlerce kişi, kendilerine polis tarafın-

---

(24) S. Mirniy, Novivostok mecmuası 1923, No: 3 Sayfa : 472
(25) A. Emin, Bahsedilen eser Sayfa: 147-148

dan verilmiş vesikaları, polis ve askerler tarafından çok sıkı bir muhafaza altında tutulan fırınların kapılarında fırıncılara uzatmaktadırlar. Dağıtım sırası geldiği zamanda polis aralık duran kapıdan önde duranlara birer ekmek uzatmaktadır.

Bu sırada kapının önünde büyük bir itiş kakış başlamakta ve az sonra biten ekmek karşısında, alandan çok alamayan, pek çok kişi, ağızlarında lanet sözleri dolu olarak geniş sayılı ailelerinin ihtiyacı olan ekmeği alamadan oradan ayrılmak zorunda kalmaktadır.»

Kolişev, raporuna şöyle devam etmektedir:

«Bir çok ailenin açlıktan ağlayan çocuklarını iki-üç gün ard arda fıstık ve nohutla aldatmaya çalıştıklarını bilmekteyim. Fırınların önünde kadınların polisleri linç ettiklerine dair olaylar duyulmaktadır...» (26) Kolişev, ayni raporunda, İstanbul'da, halkın değil, bir çok müessesenin ihtiyacını karşılıyacak taş kömürün bulunmadığını bildirmektedir. (27) Mangal kömürü, petrol, tuz ve şekerin yokluğu da kuvvetle hissedilmekteydi. (28) Bulgar diplomatının bildirdiğine göre, Sıvas ve Erzurum'la diğer bazı vilâyetlerde şekerin okkası 40-50 kuruşa çıktığı halde bulunamıyordu. (29)

Halkın ihtiyaçlarını karşılamak gayesini taşıdığı belirtilen bir çok cemiyet ve şirketler İstanbul'da faaliyete geçmiştir. Bu cemiyetlerin içinde hükümetin temsilcileri de bulunmaktaydı. Aslında bu dernek ve ortaklıklar Türk halkının durumunda hiç bir şekilde değişiklik yapmamış-

---

(26) **STDİA (Bulgaristan devlet tarihi arşivleri) Form 176 Op. 3 Arşiv : Ed. 345 Sayfa: 76**

(27) **Ayni Sayfa : 27**

(28) **Ayni**

(29) **Ayni**

tır. Bunun tam tersine, içlerinde hükümet üyelerinin bulunduğu bu dernek ve şirketler, halkın ihtiyaçlarını saklamakta en gaddar spekülâsyon hareketlerine girişmekte ve halkın ihtiyaç maddelerini karaborsada on misli fiatla satmaktaydılar.

Böyle spekülasyon yapan derneklerden biri olan «Bakkallar Derneğinde» İstanbul Belediye Başkanı İsmet Bey de bulunmaktaydı. (30)

Türkiyenin savaşa girişiyle, hayat pahalılığının ne derece yükseldiği şu örnekle görülmektedir:

27. 7. 1916 da bir okka koyun etti 17 kuruş, bir okka zeytinyağ 18-19 kuruş, bir okka kaşar peyniri 21-30 kuruş, bir çuval un 5-10 lira, bir okka fasulya 7-11 kuruş, bir okka peynir 18 kuruşken; 10. 1. 1918 de bahsedilen malların fiatları şu seviyeye çıkmıştır: Bir okka koyun eti 80 kuruş, bir okka sığır eti 95 kuruş, bir okka zeytinyağ 165 kuruş, bir okka kaşarpeyniri 260 kuruş, bir çuval un 52 lira, bir okka fasulya 85 kuruş ve bir okka peynir 170 kuruş. (31)

İzmir'deki Bulgar diplomatının 10. 3. 1917 tarihli raporunda belirtildiğine göre yünlü, pamuklu kumaşlarla ayakkabı derisi fiatları yüzde 400 oranında artmıştı. (32)

Ayni raporda, gündelik ölüm olaylarının 72-124 arasında olduğu belirtilmektedir. Bu ölüm olaylarında sebebin % 60.ı çeşitli hastalıklardan organizmanın zayıflaması, % 10 u ise doğrudan doğruya açlık olduğu yazılmaktadır. (33)

---

(30) Arşivler: Sayfa: 76
(31) Bulgar arşivleri : F. 321 Op. 1 Arşiv: Ed. 2605 Sayfa: 2-8
(32) Bulgar arşivleri: F. 176. Op. 3 Arşiv: Ed: 713 Sayfa: 2-3
(33) Bulgar arşivleri ayni

İstanbuldaki Bulgar Elçisi Koluşev, Başbakan Dr. Radoslovov'a gönderdiği 30. 7. 1917 tarihli gizli bir mektupta şunları yazıyordu:

«Türkiye'de durum son derece kötüleşmiştir. Bilhassa başta İstanbul, olmak üzere büyük şehirlerde hayat son derece fecidir. Halk açtır ve bu açlık halkı ümitsiz etmektedir.» Ayni mektupta bildirildiğine göre; 29. 7. 1917 günü İstanbul'da bir kaç bin kadın ve çocuk beslenme komitesinin önünde toplanarak, aç olduklarını haykırıp gösteri yapmışlar. Bu harekete katılan kadınlar, ellerindeki dövizlerle ekmek istemiş ve cephede olan kocalarının terhislerini dilemişlerdir. Kadınlar, bu gösterileri sırasında en açık şekilde, Talat Paşa ile Savunma Bakanı Enver Paşa'ya küfür etmişler.

Koluşev'in mektubunda bu konu şöyle sonuçlandırılmaktaydı: «Bu görülmemiş bir olay değildir. Ancak savaş içinde huzur kaçırıcı bir görünüştür.» (34) Bulgar elçisinin, Başbakan Radoslovov'a bildirdiğine göre İstanbul'da, memleketi felâketten kurtarmak üzere, Talat ve Enver Paşaları öldürmeye çağıran el broşürleri de dağıtılmaktaydı. Kolişev, durmadan artan hayat pahalılığı konusunda da enteresan bilgi vermektedir: «İstanbul'da hayat pahalılığı, hayal edilemiyecek bir seviyeye çıkmıştır. Un ve ekmek artık tamamen ortadan kayboldu. Pirinç, kahve ve yağ.... Lüks maddeler arasına girdi, bunları an cak çok zenginler alabilecek haldeler..» (35)

İzmir'de halk 1917 yılının ağustosunun ikinci yarısında, Konak meydanında, yiyecek maddelerindeki görülmemiş pahalılık ve hele ekmek yokluğunu protesto et-

---

(34) **STDİA - Bulgar tarihi arşivi-F. 313 Op. 1 Arşiv: Ed. 558 Sayfa : 27-29**

(35) **Aynen**

mek üzere büyük bir gösteri yaptı. Daha sonra göstericiler, anacadde üzerinde bulunan mağazaları yağma ettiler. Hükümet, halkın bu memnuniyetsizliğini gidermek bakımından aciz kalmaktaydı. (36)

Türk köylüsünün sırtına ağır vergiler de yüklenmişti. Temel vergi olan aşar, savaş sırasında üç misli olarak alınmaya başlandı. Köylüler, elde ettikleri ürünlerinin yarısını devlete vermeye mecbur tutulmaktaydılar. Vergilerin toplanması da çeşitli kişilere verilmekte; onlar da bunları kendi menfaatlerine göre ayarlamakta ve keyiflerinin isteğine uygun değerlendirmeler yapmaktaydılar. Para vergileri de artırılmıştı. Köylüler adeta mecburi bir çalışma sistemi içinde kendi hayvanlarını kullanmak suretiyle, büyük çiftlik sahibi toprak ağalarının arazilerini ekip biçmek zorundaydılar. Türk tarihçisi A. Refik, 1918 de Anadolu'da yaptığı bir seyahatten sonra şunları yazmıştır:

«Her tarafta, açlık, sefalet ve tahribat var. İnsanlar, insan görünüşünü kaybetmişler...» (37)

İşçi sınıfının durumu da son derece ağırdı. Daha önce belirtildiği gibi, savaşla birlikte bir çok iş yeri kapılarını kapatmak zorunda kalmış ve bunlarda çalışan binlerce işçi de, sokağa atılmıştı. İş sahibi olan işçiler de, en ufak ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olan ücretlerini alabilmek için son derece ağır şartlar altında günde 10-12 saat çalışmak zorundaydılar. Sanayi işçileri, gündelik olarak 10-20 kuruş almaktaydılar. (38) Yiyecek maddelerinin görülmemiş pahalılığı yanında ev kiraları da bir kaç misli artmıştı. Bilhassa bu fiat artışı, İstanbul'un işçi küt-

---

(36) STDİA - F. 176 Op: 3 Arşiv Ed. 713 Sayfa : 11

(37) A. Refik, Kafkas yollarında... İstanbul, 1919 Sayfa: 21

(38) H. Kıvılçım, Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı, İstanbul, 1935 Sayfa: 63

lelerinin çok bulunduğu yerlerde korkunç bir seviyeye ulaşmıştı.

Bu savaş, Türk milleti için son derece yabancıydı. Kafkasya ile Suriye - Filistin gibi iki cephede savaşa mecbur olan Türk ordusu da gerek moral, gerek malzeme bakımından hazır bulunmamaktaydı.

Ordu mevcudunun yarısından fazlasının bulunduğu Kafkas cephesinde Türkiye, daha savaşın başında ciddi yenilgilere uğradı. Türk ordusu, 1914 yılının aralık ayı ile 1915 in ocak ayında Sarıkamış'ta, Rus ordusu tarafından bozguna uğratıldı. (39) Başkumandan Enver Paşa, ordusunu terkederek İstanbul'a kaçmaya mecbur kalmıştı. Rus ordusunun, Sarıkamış'ta kazanmış olduğu zafer; onun Kafkas cephesindeki durumunu kuvvetlendirip moralini yükselttiği gibi daha sonra Türk ordsuna karşı kazanacağı zaferlerin de başlangıcı olmuştur.

1915 yılında Türk ordusu, Çanakkale'de son derece önemli bir zafer kazandı. Bu harekât Antand devletlerinin, Boğaz harekâtını bozmuş ve İngiliz, Fransız askerleri, 1916 yılında Çanakkale'yi terketmek zorunda kalmışlardı. Çanakkale savaşında, daha sonra Türk milletinin yapacağı antiemperyalist kurtuluş savaşının lideri olan Mustafa Kemal Paşa, son derece büyük kahramanlık göstermiştir. Çanakkale zaferi, Türk ordusunun büyük bir kahramanlık gösterisi olarak kalmış, savaşın genel gidişi üzerinde bir etki yapmamıştır.

Türk ordusu, ikinci cephe olan Suriye'de de bir bozgunla karşılaşmıştır. Irak'ta, Filistin'de ve Süveyş kanalı önlerinde yapılan savaşlarda Türk ordusunun karşısına, çok daha fazla sayıda olan ve modern silâhlarla donatılmış bulunan müttefik askerleri çıkmıştır. Bu cephede

---

(39) N. G. Korsun, Cihan Savaşında Sarıkamış harekâtı, 1914 -15. Moskova, 1937

Türk ordusunun 6. fırkası Kunt-El Amara'da İngiliz Kumandanı General Thomson'a karşı 29. 4. 1916 da bir zafer kazanmışsa da bu başarı geçici olmuştur. Bu zaferden kısa bir süre sonra Güney Irak, yeniden İngiliz, askerlerinin eline geçmiştir. Burada yapılan ordu birleştirmeleri bir sonuç vermemiştir.

1916 ve 1917 yıllarında Türkiye, askeri bakımdan tam bir yenilginin eşiğine gelmişti. Türkiye'nin, kaçınılmaz sonucu geciktirmek için elinde bulunan askerî ve ekonomik imkânlarla bir şey yapması da mümkün değildi.

Türk ordusunun yenilgisinin önemli sebeplerinden biri de kötü bir ikmalle, son derece kıt iaşe durumudur. Alman emperyalizminin yarı sömürgesi durumuna geçmiş olan Türkiye'nin bağımlı ve kıt ekonomisinin, savaş yıllarının üstüne eklediği yükle son zamanlarda sağlam bir cephe tutması da imkânsız hale gelmişti. Ordunun iaşesi son derece kötüleşmişti. Savaşın daha ilk aylarında, depo edilmiş olan malzeme ve iaşe bitmeye başlamıştı. Tayınlar küçültülmüş, et son derece nadir verilmeye başlamıştı. Öyle aylar geçmiştir ki bu süre içinde askerler bir defa dahi olsun et yememişlerdir. Pirinç, fasulya v.b. dahi seyrek pişirilir olmuştu. Tayınların besin gücü de düşürülmüştü. Tayınlar, genellikle mısır ve arpadan yapılmaktaydı. İzmirdeki Bulgar diplomatının 1. 4. 1917 tarihli bir raporunda belirtildiğine göre; tayınlara % 20 nisbetinde meşe palamutundan yapılmış un katılmaktaydı. (40) 1917 sonlarında, Suriye cephesinde bulunan askerlerin günlük tayin miktarı 350 grama indirilmişti. Bunlara yiyecek olarak da sadece mercimek verilmekteydi. Atların günlük yem miktarı da 2,5 kiloya düşürülmüştü.

(40) **STDİA (Bulgar Merkez Tarih Arşivi) F. 321. Op. 1 Arşiv, Ed. 2593 Sayfa: 47**

(41) 1917 Ocak ayında Irak'taki ordu da tayın günde 110 grama indirilmişti. Atlara verilen yem miktarı ise sadece 550 gramdı... Bu durum ordunun gücünü devamlı şekilde düşürmekteydi ve besinsizlik dolayısiyle hastalıklar ve salgınlar başgöstermeye başlamıştı.

İzmirdeki Bulgar konsolosunun mayıs 1916, Haziran 1916 Ocak 1917 de Bulgaristan Dışişleri bakanınına gönderdiği raporlardan anlaşıldığına göre İzmir, Bandırma ve Çanakkale'deki askeri birliklerde Kolera salgınları bulunmaktaydı. 1916 nın 20 mayısı ile 2 haziranı arasında yalnız İzmir'de bin kolera olayı tesbit edilmiş ve bunlardan 200 ü ölümle sonuçlanmıştı. (42) Binlerce asker de açlıktan ölmüştü. Sadece 6. Irak ordusunda 1917-1918 kışında 17.000 asker açlıktan ölmüştü. (43)

Türk ordusunun maneviyatı her geçen gün biraz daha düşmekteydi. Ordunun askeri hazırlıkları da müttefik kuvvetlerinin saldırılarını karşılayacak durumda değildi.

Suriye cephesine sevkedilmiş bulunan 4., 7 ve 8. Orduların mevcudu 211 bin kişiydi. Ancak bunlardan savaş gücüne sahip olanların sayısı sadece 30 bindi. (44) Edirnedeki Bulgar Konsolosu da bakanlığına verdiği bir raporda bu bölgedeki Türk askerinin durumuna değinmekte ve askerin en çok yiyecek ve giyecek yoksulluğundan izdirap duyduğunu belirtmektedir. Burada askerin günlük tayını 240 grama düşürülmüş ve çok seyrek olarak ta pirinç verilmekteydi. Askerlerin % 25-30 u pamuklu dokuma elbise giymekte ve daha çok miktarının da ayağında

---

(41) **A. Emin, bahsedilen eser sayfa: 251-252 ve STDİA, F. 321 Op. 1 Arşiv Ed. 2549, Sayfa: 62**

(42) **STDİA F. 176 Op. 3 Arşiv Ed. 735**

(43) **Liman Von Sanders, Cing Annees de Turquie, Paris 1922 Sayfa : 261-283**

(44) **M. Larşer, bahsedilen eserler, Sayfa : 297-353**

yemeni bulunmaktaydı. (45) İstanbul'daki Bulgar Sefaretinden, Bulgar Dışişleri Bakanlığına gönderilen şifreli bir telgrafta hükümete karşı memnuniyetsizliğin daha da arttığı bildirilmekteydi. 12. 2. 1915 tarihli bu telgrafta belirtildiğine göre; Talat Paşa'ya karşı iki suikast teşebbüsünde bulunulmuştu. Kimlikleri tesbit edilemeyen şahıslar Talat Paşa'nın bulunduğu arabaya ateş açmış ve şöförün yanında bulunan muhafızını öldürmüşlerdi. Yine kimlikleri tesbit edilemeyen bazı şahıslar Sadrazamın konağına hucum ederek onu öldürmeye kalkışmışlarsa da, evdeki muhafızların tarafından farkedilerek püskürtülmüşlerdi. (46)

Bu ağır durum askerler arasında da kendini göstermeye başlamış ve bir çok yerde isyanlar çıkmış, protesto gösterileri yapılmıştı. Askerler arasında firar olayları da başlamıştı. 1915 in Mart ayının başlarında Uzunköprü'deki garnizonda bir isyan hareketi başgöstermişti. Bu isyanın bastırılması ve asayişin sağlanması için Enver Paşa, buraya gelmek zorunda kalmıştı. (47) 1915 yılının ekim ve kasım aylarında, Adana, Balıkesir ve Bursa'daki askeri birlikler arasında da isyan hareketleri başgöstermişti. Bursa'daki isyana dört tabur katılmış ve bir çok subay öldürülmüştü. (48) 1915 in Haziran ayında, İzmir'de vilâyetçe firarileri ve gizli silâhları bulmak için bir baskın harekâtı tertiplenmişti. Bu baskınlar sonunda 1780 asker firarisi ele geçirilmişti. (49)

Edirne'deki Bulgar konsolosunun 9. 3. 1916 tarihli raporunda Kafkas cephesindeki Türk ordusunda çok geniş

---

(45) STDİA, F. 321 Op. 1 Arşiv Ed. 2370 Sayfa: 9-19
(46) STDİA, F. 176 Op. 3 Arşiv Ed. 345 Sayfa : 19
(47) M. S. Lazarev, Bahsedilen eser, Sayfa: 66-67
(48) Ayni
(49) STDİA, F. 176, Op. 1 Arşiv Ed. 346 Sayfa: 31

çapta subay eksikliği çekildiği belirtilmekteydi. Ayni raporda anlatıldığına göre, bu orduda bir çok subay askerlerle birlikte harekâta katılmayı reddettiğinden asılarak idam edilmişti. (50) 1916 Şubatında Bağdat'ta iki Alay isyan ediyordu. Suriyede bir kaç Arap köyünde askerlik çağına gelenler Türk ordusunun saflarına katılmayı reddediyordu. Bu köyler mahalli idareler tarafından yakılmış ve isyan edenler kuvvet kullanılarak, ayrı ayrı bazı piyade birliklerine dağıtılmışlardı. Bunlardan 700'ü Manisa'ya getirilmişti. (51) İzmir'deki Bulgar Konsolosu Dışişleri Bakanlığına verdiği 21. 7. 1916 tarihini taşıyan raporda Türk Ordusundaki müslüman askerler arasında firarların son derece arttığını ve bunların birleşip dağlara çıkarak eşkiyalığa başladıkları ve son derece tehlikeli oldukları bildiriliyordu. Bütün imparatorluk içindeki kaçakların sayısı 70 binin üstüne çıkmıştı. İzmirdeki Bulgar konsolosu, bu konuda şunları yazmaktaydı: «Kaçak bakımından birinciliği bizim vilâyet almaktadır. İkincilik ise Ankara vilâyetindedir... İzmir vilâyetinde son günlerde Menemen'de bulunan 15. Alaydan bir grup firar etmiş ve bunlar Kağızman'da bulunan 14. alaydan firar edenlerle birleşmiş ve başlarında bir yüzbaşı ile bir teğmen olduğu halde silâhları ile birlikte Menemen dağlarına çıkmışlardır.» (52) İzmir Bulgar konsolosluğu 30. 7. 1916 tarihli raporunda da şunları bildiriyordu: «İzmirdeki 4. Kolorduya mensup bir alay Suriyeye giderken 500 kişi Manisa'da firar ederek silâhlarıyla birlikte yakında bulunan Manisa dağlarına çıkmıştır» (53) 1916 Ağustosunda, İstanbul'da hükümeti devirmek için yapılan bir komplo meydana çıkarılmıştı. Bu komployla ilgili olarak, siyasi polisten emekli Albay Yakup Cemil'le, Prens Sabahattin'in sabık

---

(50) STDİA, F. 321 Op. 1 Arşiv Ed. 2370 Sayfa: 5
(51) (52)-(53) - Ayni Sayfa: 2-12-13

sekreteri Saffet Lütfi Bey, tutuklanıyordu. Yakup cemil ve arkadaşları yapılan duruşmalarında son derece açık beyanlarda bulunuyor, tahrik edici tarzda konuşuyor ve bu hareketleri ile Türkiye'yi kurtarmak istediklerini söylüyorlardı. (54)

İzmir'deki Bulgar konsolosu, 15. 9. 1917 tarihli raporunda, ordudan izinli olarak ayrılanların % 75 inin kıtalarına dönmemesi üzerine bütün izinlerin kaldırıldığını bildiriyordu. (55) Ayni konsolosun 30. 11. 1917 tarihli raporundan anlaşıldığına göre. Eylül 1917 de 5. Orduda firar nisbeti % 13 iken İzmirdeki bir piyade alayında bu nisbet % 30 a kadar yükselmiştir. Konsolos, bu farkın Alay kumandanının askerin yiyecek ve giyeceği ile meşgul olmamasından doğduğunu belirtmekteydi. (56)

1918 Eylülü başlarında 17. Kolordunun 61. Tümenine bağlı 147. Alayı Suriye cephesine gitmeyi reddediyordu. Bu durum karşısında tümenin diğer alaylarının da moral bozukluğunu önlemek üzere bu alay Trakya'ya sevkedildi. Alay, Manisa'dan geçtiği sırada bir isyan çıkmış ve askerler Bellik ve Kebir köyleri yanında bir isyan karargâhı kurmuşlardı. Bunlara, Manisa garnizonundaki askerler de iltihak etmişti. (57) Askerler, subaylarından bir yıllık ev izni ve cepheye sevkedilmiyeceklerine dair teminat aldıktan sonra kıtalarına dönmeyi kabul etmişlerdi. (58) Bir çok yerlerde askerler, ordudan kurtulmak için birbirlerine zührevi hastalıklar bulaştırıyor ve kendi kendilerini yaralıyorlardı. Bir örnek Kafkas cephesindeki 46.

---

(54) **STDİA F. 176,: p. 3 Arşiv 533 Sayfa: 47**
(55) **STDİA, F. 321 Op. 1 Arşiv Ed. 2549 Sayfa: 20**
(56) **Ayni F. 176 p. 3. Arşiv Ed. 737 Sayfa : 14**
(57) **Aynen F. 321 Op. 1 Arşiv Ed. 2687 Sayfa: 39-42-50**
(58) **Aynen Sayfa: 51**

Taburda 20-30 kendi kendini yaralama olayının tesbiti gösterilebilir. (59)

Zaman geçtikçe Türk ordusu, Türkiye'nin içine düştüğü bu ağır durumun yegâne müsebbibinin Alman Emperyalizmi olduğunu anlamaya başlamıştı. İstanbul'daki Bulgar sefaretinden, Sofya'ya gönderilen bir raporda, sokaktaki en basit insanın birbirine «Türkiye'yi Almanlardan kimin kurtaracağının» sorulmakta olduğu yazılıyordu. (60) Bir çok yerde Türk ve Alman askerleri arasında çatışmalar çıkıyordu ve bu arada bir çok Alman subayı öldürülüyordu. Bir çok yüksek rütbeli Türk subayı, yine yüksek rütbeli Alman subayları ile kavga edercesine tartışıyordu. Örnek olarak, 1915 yılında Çanakkale'de Mustafa Kemal Paşa ile Liman Von Sanders, arasındaki ünlü tartışma gösterilebilir. 1917 de Mustafa Kemal, Suriye orduları Kumandanı General Falkenheim ile işbirliği yapmayı reddediyordu.

Türk ordusundaki kaçakların sayısı korkunç bir seviyeye yükseliyordu. İzmir'deki Bulgar konsolosunun bildirdiğine göre bu kaçaklar ve izne gidenler, cephelerdeki hakiki durumu anlatarak halk arasında büyük bir moral bozukluğuna yol açıyorlardı. Bu durum karşısında halkın maneviyatını yıkan konuşmalar yapan subay ve erlerin askeri mahkemeye verilmelerine dair bir emir yayınlanıyordu. (61) Ancak hiç bir kuvvet her gün biraz daha artan kaçak olaylarını durdurmaya yaramıyordu. Rus ordusunun bir raporunda da sadece 1915 yılının Ağustos ayında Türk ordusundan 115 subayın firar etmiş olduğu belirtiliyordu. (62) 1917 de Menemen'deki 61. Tümenden

---

(59) A. D. Noviçev, Bahsedilen eser Sayfa : 33
(60) STDİA, F. 176 Op. 3 Arşiv Es, 1164 Sayfa: 5
(61) STDİA, F. 321 Op. 1 Arşiv Ed. 2549 Sayfa: 53
(62) M. S. Lazarev, bahsedilen eser Sayfa: 67

120 asker kaçmıştı (63) 1917 yılının ilk yarısında 56. Tümenden % 12, 61 Tümenden ise mevcudun % 20 si kaçmıştı. (64) 1917 Kasımında İzmir'deki merkez karargâhından firar edenlerin miktarı mevcudun % 14 ü iken iki ay sonra bu nisbet % 30 a yükseliyordu. (65) Liman Von Sanders, hatıralarında: «Türkler savaşmak istemiyorlar» diye yazıyordu. Sanders, hatıralarına şöyle devam ediyordu: «Bu kaçakların çokluğundan anlaşılıyor. Kaçaklar, beraberlerinde tüfek, bomba hatta makineliler bile götürüyorlar. 8. Tümenden 15. 8. den 14. 9. 1917 ye kadar kaçanların sayısı 1100 e yaklaşıyor» (66) İstanbul'daki Bulgar Baş Konsolosu Koluşev, Bulgar Başbakanı A. Malinov'a gönderdiği raporda, Aydın ve Bursa vilâyetlerinde asker kaçaklarının sayısının düşünülmeyecek bir seviyeye 150.000 e yükseldiğini yazıyordu. Konsolos, Konya ve Sivas vilâyetlerinde de durumun ayni olduğunu bildiriyordu. (67) Konişev, 8. 8. 1918 de Malinov'a gönderdiği raporda aynen şöyle yazıyordu :

«Anadolu'da adeta bir askeri teşkilât halinde takım ve bölüklere ayrılmış eşkiya birlikleri kol gezmekteler. Bunların hepsi ordudan firar edenlerden kurulu. Başlarında yine kendileri gibi firari assubaylar bulunuyor. İçlerinde ordu malı makineli tüfeklere sahip olanlar da var» (68) Alman muhalif Katolik Partisi Lideri Ertberger, yazdığı hatıralarında Küçükasya'da savaşın sonlarına doğru, binlerce kaçağın dolaştığını belirtiyordu. (69) Türk Ge-

---

(63) STDİA, f. 321, Op. 1 Arşiv Ed. 2687 Sayfa: 53

(64) Aynen Sayfa 29-32-53

(65) Aynen

(66) Liman Von Sanders, Jahr Turkey, Berlin 1920, Sayfa 198-340

(67) STDİA, F. 176, Op. 3, Arşiv Ed, 1170 Sayfa: 7-8

(68) STDİA, F. 321, Op. 1. Arşiv Ed. 2687 Sayfa: 53

(69) M. Erzberger, Almanya ve Antant, Moskova 1923 Sayfa: 68

nelkurmay Başkanlığı Kurmay Başkanı Von Schlendorf, Mart 1917 de Almanya'ya gönderdiği bir raporda Türk ordusundaki firarilerin sayısının 500.000 in üstünde olduğunu bildiriyordu. (70)

Ordudan kaçan binlerce subay ve ere köylüler de katılıyordu. Bunlar partizan çeteler kurarak Sultan ordusu ile birlikte, yerli idarecilerle, Alman müttefiklerine karşı savaşıyorlardı. Bir çok yerlerde köylerde ayaklanmalar oluyordu. Bunlar zayıf ve plânsız ayaklanmalardı. Bu sırada Türkiye politik ve sosyal teşkilâtlanmadan mahrum olduğundan bu tip ayaklanmaları organize ederek bir milli kurtuluş hareketine girişilemiyordu. Buna rağmen ordudan firarlar ve partizan çetelerin teşkili büyük ölçüde çoğalıyordu.

Sultan hükümeti ise bu firarların önlenmesi ve partizan hareketlerin bastırılması için çeşitli teşebbüsler yapmışsa da başarıya ulaşamamıştı. Vilâyet ve sancaklarda 20-300 kişilik firarileri takip müfrezeleri teşkil edilmişti. Her kaçağın yakalanışında, yakalayanlara 50-100 kuruş mükâfat veriliyordu. (71) Firarileri takip için yeni ve özel taburlar kuruluyordu. Ayrıca firarilerin aileleri iç Anadolu'ya sürgüne gönderilmekteydi. Fakat bütün bu tedbirler bir sonuç vermiyordu. Hatta bu takip müfreze ve özel birliklerinden firarlar oluyor bunlar ya diğerlerine katılıyor veya kendileri birlikler meydana getiriyorlardı. Bu da fayda vermeyince hükümet başka tedbirlere başvurmak zorunda kalıyordu. İstanbul'daki Bulgar Temsilcisinin, Başbakan Aleksandr Malinov'a gönderdiği bir rapora göre, hükümet gizli bir emirle bütün vilâyetlerdeki mülki ve askeri amirleri toplıyarak onlara şu kararı bildirmişti: Bölgelerinde faaliyette bulunan çetelerin baş-

---

(70) B. Danzinh, Türkiye, Moskova 1949 Sayfa: 48
(71) STDİA, F. 176, Op. 3 Arşiv Ed. 1170 Sayfa: 7-8

ları ile temasa geçerek onlara, eğer çeteleri ile birlikte Kafkas cephesine gittikleri takdirde şimdiye kadar işledikleri suçların hesabı sorulmıyacağı bildirilmeliydi. Bu çeteler gittikleri yerlerde faaliyetlerine devamda serbest olacaklardı. Ancak bu faaliyet sadece Sovyet Cumhuriyetleri halklarına karşı olacaktı. Kolişev'in bildirdiğine göre hükümet bu çetelere ayrıca nakil imkânı sağlıyacağı, yoldaki iaşelerinin kendileri tarafından sağlandığı gibi silâh ve techizat ta verileceği vaadediliyordu. (72)

Türkiye'nin içinde bulunduğu dört yıllık savaş, Türk halkına sadece felâket ve bahtsızlık getirmişti. Silâh altına 3 milyon kişiden 800 bini ölmüştü. (73)

Savaşa devam etmenin artık bir manası kalmamıştı. Olayların baskısı sonucu Talât Paşa 9. 10. 1918 de istifa zorunda kalıyordu. Yeni hükümet 14. 10. 1918 de Mareşal Ahmet İzzet Paşa, tarafından teşkil ediliyordu. (74) Yeni hükümet kurulur kurulmaz barış görüşmelerine girdi. Bu görüşmelerin sağlanması için aracılığı Kunt - El Amara'da esir düşen İngiliz Generali Thovsent yapmıştı.

Türkiye, 30. 10. 1918 de, Limni adasının Mondros limanında İngiliz kruvazörü Agamemnun'un güvertesinde utanç verici bir muahedeyi imzalıyordu. (75) Bu muahedenin imzalanışında geçen enteresan bir olay da Fransız temsilcisinin gemiye çıkmasına müsaade edilmeyişiydi. Mondros anlaşmasına göre, Türkiye, Arabistan, Mezopotamya, Suriye, Ermenistan ile Kilikya'dan bir kısmı der-

---

(72) **STDİA, F. 176, Op. 3. Arşiv Ed. 1170 Sayfa : 7**

(73) **B. S. Urlanis, Savaşlar ve Avrupadaki milli yerleşmeler, Moskova, 1960 Sayfa 374-377-392**

(74) **Mustafa Kemal, Yeni Türkiyenin yolu, Moskova 1929 cilt 1, Sayfa: 390**

(75) **Y. Kuliçnikov, V. A. Sabanin, Yeni zamanlarda milletler arası siyaset, anlaşmalar, notalar ve deklerasyonlar Kısım 2 Moskova 1926 Sayfa : 188**

hal boşaltmaya mecbur tutuluyordu. Ayni anlaşma ile İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının kontrolü müttefiklere veriliyor ve bunların savaş gemilerinin serbestçe geçmeleri sağlanıyordu. Bu anlaşma müttefiklere, Türkiye'de stratejik gördükleri ve kendileri için tehlike gösterebilecek yerleri gerektiği her an işgal etme hakkı veriyordu. Montros mütarekesi, Türkiyeyi antant devletlerinin koloniyal esareti altına sokuyor, ayrıca bu ülkeyi Yeni ve genç Sovyet hükümetine karşı stratejik bir üs haline getiriyordu. Bu anlaşmanın imzalandığının ertesi günü 31. Kasım. 1918 de bütün cepheler de harekâta son verildi. Böylece Türkiye'nin Birinci Dünya savaşına katılışı son buluyordu.

Bu teslimin hemen ardından Boğazları işgal eden ve İstanbul'a asker çıkaran müttefikler bu suretle ülkeyi, Sovyetlere karşı girişilen savaşta ve Yakın Doğu'da ve Balkan'lardaki ihtilâl hareketlerine karşı bir hareket üssü olarak kullanmaya başlamışlardı. İngiliz askerleri, 8. 11. 1918 de petrol merkezi olan Musul'u ele geçiriyor, Kilikya'da ve Anadolu'da bir çok vilâyetin kontrolünü ele alıyordu. (Antep, Maraş, Urfa, Eskişehir ve Afyonkarahisar) Ayrıca Anadolu Bağdat demiryolu ile Karadeniz ve Akdenizdeki bir çok limanın kontrolünü de ellerine alıyorlardı. Fransız ordusu da Adana'yı işgal ediyor ve Doğu Trakya'nın kontrolünü ele alıyordu. (76) 1918 yılının sonunda Türkiye'deki müttefik işgal askerlerinin sayısı 110.000 civarında bulunuyordu. (77)

Sultan ve onun hükümeti zafer kazanmış müttefiklerin itaatkâr birer uşağı oluyordu.

---

(76) **M. Kemal, Yeni Türkiye'nin yolu, Moskova 1929 cilt: 1 Sayfa: 5**

(77) **Tarih Cilt 4 İstanbul 1934 Sayfa: 30**

Fakat Türk milleti emperyalist işgalcilerin plânlarına boyun eğmiyordu. Bundan sonra başında Mustafa Kemal'in olduğu ve önderleri Türk tüccar burjuvazisi ile subaylarının bulunduğu milli kurtuluş harekâtı başladı. Bu harekât ilerde Türkiye'nin milli bağımsızlığını elde etmesi ile son bulacaktı.

BÖLÜM II

TÜRK MİLLİ KURTULUŞ HAREKETİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

(1918 - 1922)

Birinci emperyalist Dünya savaşının ilk yıllarında, satılmış Sultan ve Jön Türk hükümetinin doğurduğu son derece ağır ekonomik ve politik şartların doğurduğu derin memnuniyetsizlik, köylüler arasında, plânsız olmakla beraber bir takım köy direnişlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştu.

Türk köylüsü anlatılması güç hayat şartları altında bulunmaktaydı. Köylülerin büyük çoğunluğu topraktan yoksun bulunuyor ve bunlar zengin toprak ağalarının arazilerinde ırgat olarak çalışıyor veya yine bunlar, insanı esir eden ağır şartlarla kiraladıkları küçük toprak parçaları üzerinde çalışıyorlardı. Öte yandan köylünün emeği, toprak ağaları, yerli yöneticiler ve vergi toplayan mültezimler tarafından gaddarcasına çalınmaktaydı. Köylüler, daha savaşın ilk yıllarında, hükümetin kendi Pan Türkist ve Pan İslamist emellerine erişmek için, milleti Dünya savaşının kanlı salhanesinde yok ettiklerini görüyordu.

Köylerdeki ilk dalgalanmalar son derece zayıftı. Bunlar sadece organize olmaktan uzak bulunmanın dışında, birbirlerinden tamamen habersiz bazı hareketlerden ibaretti. Bunun sebepleri, köylülerin politik bakımdan son derece geri oluşu ile yönetici bir merkezin yokluğundan doğmaktaydı. Köylülerin sıkıntı ve memnuniyetsizliğini

belirtecek ve bir proleter ihtilâli meydana getirecek bir hareket te bulunmuyordu.

Köylülerin memnuniyetsizliği, vergi ödememe yolundaki direnmelerle, zengin köy ağalarının evlerine yapılan baskın ve talanlarla, şehir yöneticileri ile askeri makamların emirlerine itaatsizlikler ve toplu halde ordudan firarlarla belirtiliyordu.

Halkın memnuniyetsizliğinin en açık delili, önceleri partizan çeteleri ardından da direnme birlikleri halinde ortaya çıkan hareketlerdi. Bunlar Sultan kuvvetleriyle çarpışıyor ve şehir yöneticilerine karşı direniyorlardı. (Bu arada sadece vurgun yapmak ve kendi çıkarları için hareket etmek üzere teşkil edilmiş çeteler de bulunuyordu) Partizan çete müfrezeleri Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki topraklarında olduğu kadar Anadolu'da da faaliyet göstermekteydiler. Bu çeteler bir süre Bandırma'yı ellerinde tutmuşlardı. Bu çeteler, hükümetten, vakit geçirmeden barış imzalanmasını istemişlerdi. Çeteler ele geçirdikleri yerlerde yakaladıkları Alman Teknisyen ve subaylarına karşı son derece gaddar davranmaktaydılar. Bunlar, içlerinde bulundukları ağır şartların sorumlusu olarak Almanya'yı görmekteydiler.

Türkiye'de partizan çetelerin gelişmesinde, Büyük Kasım ihtilâli ile Rusya'da Sovyet yönetiminin yerleşmesi büyük etki yapmıştır.

Büyük Kasım ihtilâlinin sonucu olarak, Birinci Dünya Savaşına katılan bütün kapitalist ülkelerde de kuvvetli devrim hareketleri başgöstermişti. Almanya ile Avusturya ve Macaristan da ihtilâl hareketleri olmuştu. Macaristanda bir Sovyet Cumhuriyeti ilân edildi. Bulgaristan'da bir Vladaysko (asker ihtilâli) çıkmıştı. Bu durum, Çin, Hindistan ve Hindi-Çini'deki milli kurtuluş hareketlerine kuvvet vermişti. Bir çok doğu ülkelerinde de kuvvetli bir

anti-emperyalist kurtuluş hareketi başgöstermişti. Rusya'da işçi ve köylülerin kazandığı zafer, Doğuda esir edilmiş bir çok ülkeye, emperyalist esaretten kurtulma ümidi veriyor, milli kurtuluş savaşının yolunu gösteriyor ve kendi kuvvetlerine olan inançlarını sağlamlaştırıyordu. Doğunun bir çok ülkelerinde değişiklikler oluyordu. Afganistan, İngiliz egemenliğinden sıyrılıyor; İran, İngiliz işgalcilerini ülkeyi terke zorluyor; Mısır'da bağımsız bir Krallık ilân ediliyordu.

Rusya'da Büyük Kasım Sosyalist ihtilâli çıktığı (Berstlitov anlaşmasının yapıldığı an) sırada, Türkiye Kafkasya'da ve Karadeniz'de Rusya'ya karşı savaşmaktaydı. Türk yöneticileri, Sosyalist Kasım ihtilâli ile ihtilâlcilerin kuvvet kullanarak yabancı ülkelerin istila edilmesinin önlenmesi, galiplerin yenikler üzerindeki hakimiyetinin kaldırılması ve derhal adil bir barışın sağlanması yolundaki görüşmelere geçilmesine dair tekliflerini düşmanca karşıladılar. (1) Türk yöneticileri, Rusya'da köylü ve işçilerin kazandığı zaferi ve onların yaptıkları barış çağrısını, Kafkasya'da Türk-Alman işbirliği halinde yürütülen hareketi durdurmamak için, ellerinden geldiği şekilde saklamaya çalışıyordu.

Türk hükümetinin bütün gayretine ve Türk basınında geniş çapta yer alan yalan haberlere rağmen, Rus ihtilâlinin sonuçları Türkiye'de duyulmuş ve Türk işçi ve köylüleri tarafından büyük sempati ile karşılanmış, burjuva aydınları ile tüccar sınıfı üzerinde de müsbet ilgi uyandırmıştı.

Bu konuda en büyük rolü, 1918 şubatında Baku'da kurulan Mustafa Suphi'nin yönetimindeki ilk Türk Sol Partisinin organı olan «Yeni Dünya» gazetesi, oynamıştır. Marksizmin ve Lelinizmin propagandasını açık bir dille

(1) **V. İ. Lenin, Eserleri, Cilt: 26 Sayfa: 217-221**

yapan gazete okuyucuları üzerinde büyük etki yapmıştır. «Yeni Dünya» gazetesi, yayınlarında Büyük Kasım ihtilâlinin değerini, işçi ve köylülerin savaşlarını anlatıyor, Sovyet Yönetiminin iç ve dış politikası hakkında bilgi veriyor, emekçilerin Lideri İ. V. Lenin'in hayat hikâyesini yazıyordu. (2)

Büyük Kasım ihtilâlinin sonuçları hakkında, Rusya'dan dönen esirler de geniş bilgi getirmekteydi. Onlar, Rusya'daki hayatı, kızıl ordunun durumunu ve işçilerle köylülerin şartlarını anlatmaktaydılar. (3) Bulgaristan'la Türkiye Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu cephesinde 50.200 er ve 950 subay esir vermişlerdi. (4) Diğer esirler gibi (Bulgar, Macar, Yugoslav, Hırvat, Sırp, Slovak ve Alman ki bunlar Avusturya ordusunda görev almıştır) Türk esirleri de Sovyet yönetiminin kurulmasında görev almışlardı. (5) esirler Kızıl Ordu için Sovyetlerin düşmanı olan Beyaz Ordu ile çarpışmışlardı.

Enternasyonal taburun da yüzlerce Türk esirinin bulunduğu, Astragan'ın 1918-1919 da savunmasını yapan birliklerin içinde bir Türk bölüğünün de bulunduğu bilinmektedir. (6) 1919 Mayısında Odesa'da kurulmuş olan ve 3. Ukrayna Sovyet ordusuna bağlı, özel görevlerle yüklü bir enternasyonal alayda Alman, Macar, Yugoslav ve Bulgarlarla birlikte Türk esirleri de bulunmaktaydı. 1920 Nisanında Türkistan cephesinde kurulmuş özel İran enternasyonal birliği içindeki 4. bölük tamamen Türkler-

---

(2) **A. M. Şamsudinov, Kasım ihtilâli ve Doğu milletleri, Moskova 1957 Sayfa : 385**

(3) **V. Milletlerin yaşayışı, 27. 4. 1919**

(4) **L. İ. Jarov,- V. M. Ustinov, Kızılordunun iktidar savaşında Beynelmilel bölümü, Moskova, 1960 Sayfa : 7**

(5) **A. M. Matveev, Yabancı enternasyonalistler, İzvestya, Ah. Uz. S. S. R. 1960 No: 5**

(6) **Aynı eser.**

den kurulmuştu. Bu bölüğün kumandanı da Agâh adında bir Türk subayı idi. Bu subay daha sonraları Tabur kumandanlığı da yapmıştı. (7)

Türk milleti için Sovyet hükümeti tarafından gönderilmiş olan ilk resmi evrak önem taşımaktadır. Bunlar arasında barış emri, Rusya'daki milletlerin hakları deklarasyonu, Doğu ülkelerindeki ve Rusyadaki bütün Müslümanlara yapılan çağrı, sayılabilir. Barış emri diye anılan ve Sovyet işçi köylü hükümetinin ilk resmi bildirilerinden olan bu belgede, savaşmakta olan bütün milletlerden ve hükümetlerden, adil ve demokratik bir barışın sağlanması için derhal görüşmelere geçilmesi teklif edilmekteydi. Sovyet hükümeti, bu arada bütün gizli ve eşit haklara dayanmayan anlaşmaları da feshettiğini bildirmişti. Feshedilen bu anlaşmalar arasında, Asya Türkiye'sinin bölünmesi hakkında, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya ile İngiliz ve Fransız emperyalistleri arasında imzalanmış olan anlaşma da bulunmaktaydı.

Lenin, «Rusya'daki milletlerin hakları deklarasyon» unda Sovyetlerin izleyeceği politikanın temelleri belirtmiş bulunuyordu. Bu deklarasyonda açıklıkla, Rusya içinde yaşayan milletlerin egemenlik hakları bulunduğu, eşit şartlara sahip oldukları, mukadderatlarını kendilerinin tayin edecekleri, bütün milli ve dini imtiyazların kaldırıldığı, azınlıkların serbestçe gelişmesini önleyecek hususların kaldırıldığı belirtiliyordu. Sovyet milli politikası da bu deklarasyona dayandırılıyor ve bunların Rusya sınırları içinde yaşayan bütün milletlere aynen uygulanacağı açıklanıyordu.

Bakanlar Konseyinin, doğudaki ve Rusyada yaşıyan bütün müslümanlara yaptığı çağrı ile Dışişleri bakanlığı-

---

(7) **Esir milletlerin Sovyetler için çalışmaları. Moskova 1957 Sayfa : 464**

nın Türkiyedeki işçi ve köylülere yaptığı deklarasyonlarda, Rusya'nın Türkiye'ye karşı olan dostane politikası açıklıkla ortaya konuluyordu. (8)

Bu tarihi vesikalar, Türk milletine emperyalist devletlerle Dünyadaki ilk sosyalist ülke olan Rusya'nın Türkiye'ye karşı olan siyasetleri arasındaki büyük farkı görme imkânı veriyordu. Bütün bunların dışında Sovyet Hükümetinin resmi bildirileri azınlıklar meselesinin halli için tek çarenin ne olduğunu gösteriyordu. (Türkiyede çok azınlık bulunuyordu). Bu konu Türkiye için de halli son derece önemli olan bir sorundu.

En önemli olan husus ta, Rus işçi ve köylülerinin zaferi ile Türkiye'nin Doğu sınırlarında her zaman yardıma hazır, barışsever ve dost bir komşu bulmaları olmuştu. İşte bu sebeple Sovyet Devletinin kurucusu Lenin'in ismi Türkiye'de saygı ile anılıyordu. Türk emekçileri ile köylüleri Kasım ihtilâlinin liderini esir milletlerin koruyucusu olarak adlandırıyorlardı. Gazetelerde şöyle başlıklara rastlanıyordu: «Lenin-insanlığın iftiharı», «İnsanların güneşi», «Yenilmez Lenin» (9) 1918 yılının sonbaharında İstanbul Üniversitesine Lenin'in bir portresi asılmıştı. Ancak, rektör General Franse d'Epre'nin ısrarı üzerine bu portreyi indirince öğrenciler protesto gösterileri düzenlediler. Öğrenciler, gerici profesörlerin baskılarına rağmen barış için Nobel armağanının Lenin'e verilmesini ısrarla istiyordu. (10)

---

(8) **Sovyet Rusya'nın bugünkü siyasi vesikaları, Moskova 1957, Sayfa: 35**

(9) **B. Hilal, Samsun 1920, No: 30**

(10) **A. N. Heyfetz, Sovyet Rusya ve iç savaş seneleri. 1964 Moskova, Sayfa: 88**

KASTAMONU'DA BİR GAZETENİN YAYINI

Kastamonu Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin organı olan «Açık söz» de yayınlanan bir makalede Kasım sosyalist ihtilâli övülüyor ve ihtilâlin ilerde bütün insanlığı aydınlatacağı ileri sürülüyordu. (11).

28. 11. 1921 yılında Moskova'da toplanan işçi ve Köylü temsilcilerine hitaben konuşan Lenin, sovyet halkının emperyalist istilacılara karşı yapmış olduğu savaşın Doğu milletleri ve Türkiye için önemini belirterek şöyle diyordu:

«Emperyalist kurtlar doğudaki milletleri şimdiye kadar birer kuzu gibi görürlerdi. Sovyet Rusya, bütün askeri imkânsızlığına ve zayıflığına rağmen kendisine dış geçirmenin kolay olmadığını ilk defa göstermiştir. Bir çok millet Sovyet Rusya'nın bu hareketini örnek almıştır... Türk emekçileri köylüleri de medeni milletlerin vahşiliğe karşı olan dayanışmanın göz önünde tutulması gerektiğini ispat etmiştir. Emperyalist ülkelerin Türkiye'yi yağmaya karar vermesi Türk milletinde bir dayanışma sonucunda doğan direnme, güçlü emperyalist devletleri bu ülkeden defolup gitmeye zorlamıştır.» (12).

Türkiye'de partizan hareket, Mondros muahedesinden ve bilhassa birleşik emperyalist ülkelerin 1919 dan sonra Türkiye'nin bir çok bölgelerini işgal etmelerinden sonra gelişmiştir. İşgalle birlikte Türkiye'de çok sıkı bir

---

(11) K. Yüst, Anadolu Basını, Tiflis 1922 Sayfa: 4

rejimin uygulanmasına başlanmış, çılgınca hareket eden işgalciler, savaştan mahvolmuş halkı gaddarcasına yağmaya başlamıştı. (13) Bu durum karşısında memleketin bir çok yerlerinde büyük partizan birlikleri teşkiline girişildi. Yalnız Adana havalisinde faaliyet gösteren partizanların sayısı 3.300 ün üzerindeydi. 1919 Ocağında burada hakiki bir cephe teşkil edildi. (14) Kuzey Anadoluda da Sarı Efenin idaresi altında toplanan partizanlar silâhlı faaliyete girişmişlerdi. Bunlar, zenginlerden topladıkları ekin ve hayvanları fakir köylülere dağıtmaktaydılar. Sarı Efe, büyük köylü kütlesi üzerinde onların savunucusu olarak büyük saygı ve ün kazanmıştı. (15) Amasya, İnebolu ve Giresun gibi bir çok bölgede partizanlar işgalcilere karşı cesurane hareketler yapmaktaydılar. (16) 8. 3. 1919 da İngilizler tarafından işgal edilen Samsun bölgesinde de geniş bir partizan hareketi başlamıştı. Burada partizan faaliyetinin son derece etkili olması üzerine işgalci İngilizler, Sultan hükümetinin burada partizanların ezilmesi için tedbir almasını istemek zorunluğunda kaldılar. 1919 ocağında partizanlar Mersin. Tarsus ve Osmaniye bölgesinde Fransız işgalcilerine karşı büyük direniş hareketlerine girişmişlerdi.

15. 5. 1919 da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalin-

---

(12) **V. İ. Lenin, Eserleri Cilt: 32 Sayfa: 131**

(13) **D. M. Filipenko, Fransız emperyalizminin Türkiyedeki siyasi ve iktisadi yayılışı (1918-1922) Ukrayna Tarihi Gazetesi, 1962 No: 1 Sayfa: 74-83**

(14) **Aynı eser.**

(15) **Sarı Efe daha sonra emekli bir Jandarma Yüzbaşı olarak (Edip bey) Mustafa Kemal'e karşı suikast teşebbüsü sanığı olarak idamı istenmiştir -STDİA F. 176 Op. 5 Arşiv Ed. 450**

(16) **Pech, Les Aliess Ed la Turquie Paris 1925 Sayfa: 43**

den sonra bu bölgede partizan hareketleri görülmemiş bir seviyeye ulaştı.

Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya savaşından sonra çöküşü, Yunan burjuvalarının, Bizans imparatorluğunu yeniden ortaya çıkarma hayallerinin ateşlenmesine yol açmıştı. Bu hayalci Rum burjuvazisinin sözcüsü Venizelos - Yunanistanı müttefiklerin pençesine atan adam - galiplerden, Anadolu'da Rumların bulunduğu yerlerden başka Karadeniz ve Akdeniz ve Ege kıyıları ile Trakya'yi ve iç Anadolu'dan büyük bir parçayı istiyordu. Amerika ve bilhassa İngiltere, Rusya'ya karşı hareketlerinde piyon gibi kullandıkları, Yakın Doğu'daki menfaatlerinin sadık bir bekçisi olan Yunan burjuvasının bu pan helenistik arzularının destekcisi oluyordu.

Bu surette, Yunanlılar İzmir'i, İngiliz, Fransız ve Amerikan (17) filolarının desteği altında, asker çıkararak işgal ettiler. Müttefiklerin gözleri önünde işgalcilerin giriştikleri vahşi katliamlar yıllardan beri birikmiş olan Türk-Rum geçimsizliğini alevlendirmişti. (18)

Yunanistan'da İzmir'in işgaline ve Türk - Yunan savaşının başlamasına karşı çıkan tek parti Yunan Sosyalist işçi partisi olmuştur. Bu parti daha sonra 1920 nisanında üçüncü enternasyonale katılmıştır. (19)

İzmir'in işgalinden hemen sonra bütün Türk milleti, Anglo-Yunan istilasına karşı, vatanını savunmak için savaşa girişti. Kadın, erkek, genç ve ihtiyar bütün Türkler vatanlarının bağımsızlığını korumak üzere sanki tek bir merkezden emir almış gibi harekete geçtiler. Açık bir şekilde anti emperyalist bir mücadele halini alan bu milli

---

(17) Süvari Yüzbaşısı Ahmet, Türk İstiklâl harbinde. A.. Ankara 1928

(18) STDİA F. 176, Op. 4, Arşiv Ed. 551 Sayfa: 23

(19) To KKE, 1918-1924, Ayina 1964 Sayfa 104-229

savaşa sadece Sultan hükümeti ile komprodor burjuva sağır kalıyordu.

İzmir'in işgalinden sonra Yunanlılara karşı ilk savaşı açan kendi bölgesinde teşkilâtlanıp silâhlanan, Mehmet Demirci Efe oldu. (20) Şöhreti kısa zamanda gelişen Demirci Efe, orta çağda Feodalizme karşı ayaklanmış olan Celali ile kıyaslanıyordu (21-22) İzmir'in batı bölgesinde üç partizan müfreze ile «mavi bayrak» adı verilen bir çete faaliyet göstermekteydi. Bu müfrezeler ve çete Rum istilacılara karşı ciddi bir direnme gösteriyorlardı. Hatta bir kaç defa onları mağlûp dahi ettiler. (23) İzmir'in Şimalindeki Ayvalık bölgesinde de 600 kadar partizan faaliyetteydi. (24)

Ünlü Sovyet Devlet Adamı ve önderi Frunze'ye göre en önemli partizanlardan biri de Ethem Bey'di. (25) 23 yaşındaki Yörük Efe'de büyük ün kazanmıştı. (26) Mustafa Suphi'nin yazdıklarına göre Trabzonda Yahya Reis adlı bir partizan Rusya'dan dönen esirler ve mahalli komünistlerden kurduğu bir birlikle Anglo-Fransız istilacıları ile birlikte yerli istismarcılarla çarpışıyordu. (27)

Maraş'ta da son derece gaddar olaylar ceryan ediyordu. 1919 Kasım sonlarında şehir Fransız Yüzbaşısı Juli, kumandasındaki bir Fransız birliği tarafından işgal edil-

---

(20) **T. A. Gövsa, Türk meşhurları Ansiklopedisi, İstanbul, 1946 Sayfa: 100**

(21) **L. Nikulin, İstanbul-Ankara-İzmir, Moskova 1935 Sayfa: 172**

(22) **Der Neue Orient, Berlin 1918 No: 10 Sayfa: 488**

(23) **Gurko-Krajin-Yakın Doku ve devletler, Moskova 1925 Sayfa: 85**

(24) **Histoire de la Repuplique Turquie, Sayfa: 32**

(25) **M. B. Frunze, Toplu eserleri Cilt: 1 Moskova, Sayfa: 337**

(26) **B. Zafer, 18. Kasım. 1956**

(27) **Türkiye'nin durumu (M. Suphi'nin konuşmalarından) Yeni Hayat Gazetesi No: 38 5. 10. 1919**

mişti. (28) Ancak Maraşlılar. istilacılara boyun eğmediler. Halkı bir kaç ay içinde Fransızları kovmak üzere hazırladılar. 20. 1. 1920 de bir dram olan Maraş'ın kurtuluş savaşı başladı. Şehrin savunmasına bütün Maraş'lılar katıldılar. İlk günlerde, kısımlar arasında bağlantı olmadığı için Fransızlar bir çok vatanseveri tutukladılar. Ancak sonradan Maraş'lılar duruma hakim oldular. Bu sırada Kılıç Ali, yönetimindeki bir partizan müfrezesi de onlara katıldı. Bu savaşta Maraş'lı çocuklar büyük yararlık göstermişlerdir. Bu çocuklar sessizce cepheye yaklaşmakta ve siper kazımı ile silâhların temizlenmesine yardım etmekteydiler. Kadınlar, yaralılarla uğraşmakta ve kurşun dökmekteydiler. (29) 24 Ocakta Fransız istilacılar tam bir bozguna uğradılar. Bu savaş sırasında 1200 kadar Fransız asker ve subayı öldürüldü. Urfa'nın kurtuluşu içinde büyük çarpışmalar ceryan etti. (30) Urfa'nın kurtuluş savaşında Türk kuvvetlerinin başında ordu mensubu Ali Saip, adlı bir subay bulunmaktaydı. Burada, Fransızların nasıl bir mağlûbiyete uğradığını gösteren en büyük delil, Fransız kumandalığının yardım istemesidir. Sevkedilen 3000 kişilik kuvvetin başında Albay Norman bulunmaktaydı. (31)

1919 yılının ilk yarısında Türkiyenin her yanını sarmış olan bu dağınık partizan hareketler aynı yılın ikinci yarısında ülkenin bağımsızlığı için yapılan organize ve

---

(28) A. Bağadıoğlu, Uzunoluk. İstanbul, 1942: 41

(39) E. Şapolyo, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İstanbul 1959 Sayfa: 61

(30) M. Paillares, Le Kemalisme devant les Allies Paris, 1922 Sayfa: 113 Tafsilatlar için, Fransız istilacılarına karşı Güney Anadoluda Türk milletinin savaşı adlı eser bak. 1919-1920 N. Z. Efendieva

(31) Ayni eser

büyük bir anti emperyalist kurtuluş savaşı haline geldi.

Bu kurtuluş savaşında temel olan köylüler ülkenin onda dokuzunu teşkil ediyordu. Türk köylülerinin bu savaşı daha ziyade bir toprak ve gaddar bir feodalizme karşı savaştı. Geri kalmış bir ülke olan Türkiye'de bir işçi kütlesi olmadığından bu savaşa, toprak sorununu çözecek bir harekete baş olacak durumda değildi. İşçi sınıfı çok küçük, zayıf ve tecrübesiz olduğu için politik bakımdan da idareden yoksundu. İlk hareketleri 1919 yılında başlayan proleter teşkilâtlanma ancak 1920 yılında kurulabildi.

Türkiyenin anti emperyalist savaşına tüccar burjuvası baş oldu. Bu sınıf birinci emperyalist Dünya savaşında kendi pozisyonunu sağlamlaştırarak, komprodor burjuvaziden farklı olarak, Türkiye'nin sınıf bütünlüğü ve milli bağımsızlığı ile ilgileniyordu. Milli kurtuluş savaşına, tüccar burjuvazisi ile bağlantısı olan Anadolunun büyük çiftlik sahipleri de katılmıştır. Bir çok yerde milli siyasi teşekküller kurulmuştu.

Bu savaşta, aydınlar ve subaylar büyük ve önemli rol oynadılar.

Bu savaşta, muhtelif yerlerde kurulmuş olan milli vatansever dernekler de önemli birer rol oynadılar. Bunlara örnek olarak, Doğu Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti, İzmir Reddi İlhak Cemiyeti, Kilikya Müdafai Hukuk Cemiyeti, Vatan Halas Cemiyeti, Trakya-Paşaeli Müdafai Hukuk Cemiyeti, Reddi İlhak Cemiyeti ve benzerleri gösterilebilir. Bunların yaptıkları genellikle Türkiye'yi parçalamak için yapılan denemelere karşı Dünya kamu oyunu aydınlatmak üzere mitingler tertiplemek, gösteriler düzenlemekti. 1919 ve 1920 yıllarında Trakya ve Anadolu'nun hemen her yerinde bunlara benzer organizasyonlar

kuruldu. (32) Bazı siyasi teşekküllerde bu arada faaliyetlerini yenilediler. Bunlar: Sosyal Demokrat Parti, Osmanlı Demokrat Parti, Osmanlı Emekçiler Partisi, Bağımsız Liberal Partisi gibi siyasi teşekküllerdi.

28. 6. 1919 da Balıkesirde Batı Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyetinin kongresi toplandı. Durumu gözden geçiren kongre oybirliği ile Anglo Rum işgalinin karşısında bulunduğunu ilân etti. Oybirliği ile alınan kararda, ülkenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü savunmak ve istilâcılara karşı konulmak üzere düzenli bir ordu kurulması gerektiği belirtildi.

Bu kongrede, Anadoluda henüz dağılmamış bulunan veya, Türkiyenin parçalanmasına karşı koydukları için işgal edilmiş bölgelerden kaçıp gelmiş olan subaylar önemli rol oynadılar.

Böyle bir ortam içinde bulunan vatansever Türk subayları, partizan hareketlerin elde ettiği ciddi başarıları görerek, milli kurtuluş savaşının düzenliyicisi oldular.

Milli kurtuluş savaşının başına, büyük bir kabiliyet ve önder olan Mustafa Kemal Paşa geçti.

Daha sonra kendisine minnettar kalan Türk milletinin Türklerin babası anlamına gelen «Atatürk» adını verdikleri Mustafa Kemal Paşa 1880 de Selânik'te doğmuştu. 1893 de Selânik askeri okuluna giren Mustafa Kemal, oradan askeri liseye geçti. Mustafa Kemal'in yaşadığı Makedonya'daki politik ortam, daha genç yaşlarda onun üzerinde büyük etki yaptı. 1899 da liseyi üstün bir başarı ile bitiren Mustafa Kemal, İstanbul'da Harp Okuluna girdi oradan da Harp Akademisine geçti. Akademide bulunduğu sırada bir gizli cemiyete katıldı ve onun kollarından birinin başına geçti. Bu sebeple de staj için Avru-

---

(32) T. Z. Tunaya, Türkiye'de siyasî partiler, 1859-1952, İstanbul Sayfa 405-471

pa yerine Suriye'ye gönderildi. 1906 da Şam'da Vatan ve Hürriyet adlı gizli bir dernek kurdu. Bu arada ziyaret için geldiği Selânik'te Talat tarafından kurulmuş olan bir derneğe katıldı.

Mustafa Kemal olayların merkezine yakın olmak üzere 1907 de Selânik'te yerleşti. Mustafa Kemal ertesi yıl Jön Türklerin faal bir ihtilâlcisi olmuştu. Daha ertesi yıl Makedonya ordusunun kurmay başkanı olarak, İstanbul'da yapılan bir ayaklanmayı bastırmak üzere hareket etti. Mustafa Kemal, böylece aktif bir politik düzenin içine girdikten sonra birden ve bilinmeyen bir sebepten bu durumunu terkederek kendisini sadece askeri görevlerine adadı. Bu arada Libya ve Balkan savaşlarında bulundu, 1913-1915 yılında Sofya'da askeri ataşe olarak bulundu. Bu sırada Sofya'da elçi olarak Fethi Bey, bulunuyordu. Fethi Bey, 1934 yılında Kemal'e sadık anlamına gelen Okyar soyadını aldı. Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı sırasında Sofyadan ayrılmış bulunuyordu. Albay rütbesi ile katıldığı Çanakkale savaşlarında İngilizleri büyük bir yenilgiye uğrattı. Bir süre için Kafkasya'da daha sonra General olarak onu Suriye - Filistin cephesinde görüyoruz. Türkiye'de görevli olarak bulunan Bulgar askeri ataşesi D. Azmanov, cephesine yaptığı bir ziyaretten bahseden hatıralarında şunları yazıyordu:

«Mustafa Kemal'le bir kaç defa konuşmak fırsatını bulmuştum. Onu Sofya'da askeri ataşe olarak bulunduğu sırada tanıyordum. Ben de Sofya askeri matbaasında görevliydim. Bir kaç defa bana matbaaya ziyarete gelmişti. Bu sırada tamamen değişmiş buldum. O daha önce gördüğüm genç ve şen adam değildi. Biraz yaşlanmıştı. Az konuşuyordu. Ciddiydi. Yalnız dudaklarından eksik olmayan tebessümü ile herkesi kendine bağlıyordu. Sofya'daki ortak dostlarımızdan bahsettik. Sonra benden General Kovaçev'in ailesine verilmek üzere bir mektup götürme-

Bulgar ressamı J. Ençeva tarafından yapılmış olan Mustafa Kemal Paşa'nın bir portresi.

mi rica etti. (33) O sıralarda, Sofya'da, Mustafa Kemal'in General'in kızlarından birisi ile kalbi bağları olduğundan bahsedilmekteydi. Enver Paşa'nın tam aksine Mustafa Kemal Paşa son derece sade giyinmişti. Üstünde basit bir asker kaputu vardı. Kimse onun bu giysiler içinde, ruhunda yanan ateşi anlıyamazdı. O hakiki bir askerdi ve Çanakkale'de bunu ispat etmişti. İçindeki azim onu bugünün Türkiye'sinin tarihinde erişilmez bir seviyeye çıkardı.» (34)

Suriye cephesinde bulunduğu sırada Mustafa Kemal'le Alman generali Falkenheim arasında Türkiye'nin iç işlerine karşıma konusunda bir anlaşmazlık patlak verdi. Bunun üzerine cepheyi bırakıp Istanbul'a döndü. Burada Prens Vahteddin'in yaverliğine tayin edilen Mustafa Kemal, onunla beraber Almanya'yı ziyaret etti Türkiye'ye döndükten sonra 5. Mehmet'in yerine geçen Vahteddin'e savaşa son vermesi ve Enver'i hükümetten alması yolunda ısrarlı telkinlerde bulunuyordu. Mustafa Kemal, İngilizler cepheyi yarmadan kısa bir süre önce şahsi düşmanı olan Enver. tarafından yeniden Suriye cephesine 7. ordu kumandanı olarak gönderildi. Savaşın sonu onu orada buldu. Mustafa Kemal Paşa, Mondros anlaşmasından sonra İstanbul'a döndü. Aradan 6 ay geçmeden arkadaşlarının yardımı ile Anadoludaki 9. orduya müfettiş olarak gönderildi. Sultan hükümeti bu hareketle, doğu bölgesinde intizamın sağlanmasını düşünüyor ve bu ünlü inatçı generalden kurtulmayı düşünüyordu.

---

(33) General Kovaçev, Atatürk Sofya'da ateşe olduğu sırada Savunma Bakanı idi ve Mustafa Kemal'i çok takdir ederdi. Kovaçev'in kızı Dimitrina da Mustafa Kemal'e karşı büyük ilgi beslemekteydi.

(34) D. Azmanov, Benim asrım 1878-1919. İdealler, olaylar ve Şahsiyetler 1955 Sofya El yazması Sayfa: 216-219

Mustafa Kemal, 19. Mayıs 1919 da Samsun'a çıktı. (35)

1921 Mayısında Hakimiyeti Milliye gazetesine verdiği beyanatta şöyle diyordu:

«Samsun'a geldiğim sırada milletimle temas ettim ve bağımsızlık konusunda onun ulvi düşüncelerini anladım». (36)

Mustafa Kemal'in Samsun'a gelişi ile fırtınalı hayatında yepyeni bir sayfa açıldı. Ayni zamanda Türk milletinin milli kurtuluş hareketinde de yepyeni bir sayfa açılmıştır. Bu hareket çok kısa bir süre içinde «Kemalist ihtilâli» adını alarak büyümüştür. 1919 Haziranında Mustafa Kemal Amasya'yı ziyaret etti. Bu sırada üstünde General üniforması değil, sivil elbiseler bulunuyordu. Bu Sultan ordusunu terkettiğinin açık bir ifadesiydi. Mustafa Kemal, bir hafta sonra bütün askeri ve mülki amirlere gönderdiği bir tamimle bir milli meclisin toplanmasında israr ediyordu. Bu arada istilacılara karşı gizli plânını hazırlıyordu. Bu andan itibaren de Anadolu'daki bütün askeri kumandanları emri altına alıyor ve milli kurtuluş savaşının baş kumandanı oluyordu.

Erzurumda 23. 7. 1919 da toplanan bütün ve cemiyetler 7. 8. 1919 a kadar süren kongreleri sonunda birleşerek Doğu Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti adını aldılar. Mustafa Kemal, bu kongrede Türkiye'nin parçalanamayacağını onun bağımsız bir devlet olarak yaşamak hakkı bulunduğunu belirtti. Ayrıca bir millet meclis toplanması gerektiğini ve halka dayanan bir hükümetin kurulması lâzım geldiğini söyledi. Kongre, Türk milletinin parçalanmasını reddeden ve Doğu Anadolu'nun işgal edilmesine

---

(35) A. F. Miller, Atatürk'ün siyasi görüşleri, Asya ve Afrika Milletleri Mecmuası. No: 5-65-85 A. M. Şamsudinov, Atatürk, 1964 No: 77

(36) Yeni Zaman Gazetesi, Sayı: 657 14.5.1921

direnme kararı aldı. Bir yönetim kurulu seçilerek başkanlığa da Mustafa Kemal getirildi.

Bir ay kadar sonra da 4. 9. 1919 da Sivas'ta Doğu Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti ile birlikte memleketin diğer yerlerindeki dernekler bir toplantı yaptılar. 12. 9. 1919 a kadar süren bu kongrede Bütün Anadolu ile Rumeli'nin delegeleri bulunuyordu. Toplantıda milli kurtuluş hareketleri görüşüldü. Bütün delegelerin konuşmaları anti emperyalist bir karakter taşıyordu. Geniş bir karar sureti kabul eden Sivas Kongresi, bütün ülkenin bağımsuzlığının sağlanmasına karar verdi. Mustafa Kemal kongreyi açış nutkunda şunları söyledi:

«Antand devletlerinin kanunsuzluklarını ve hükümetin buna karşı koyma gücünü kaybetmesini göz önünde tutan millet, kendi mevcudiyetini idrak ederek, şeref ve haysiyetini korumak için harekete geçme kararı vermiştir.»

Kongrede bazı delegeler Türkiye'nin bir Amerikan mandası olmasının görüşülmesini istediler. Ancak milli kurtuluş hareketi artık başladığı ve bu fikir millet içinde kesinlikle yerleştiği için bu teklif reddedilerek işgalcilere kuvvetle karşı konulması kararı alındı. Kongre, sultandan millet meclisini toplantıya çağırmasını talep etti. Ancak sultan buna karşılık dahi vermedi. Bu durum karşısında İngilizler, Sultan hükümetinin de yardımı ile Kürdistanda bir isyan çıkartmaya ve kongre delegelerini tutuklamaya kalktılar. Bu sırada bütün Anadolu'da yapılan miting ve toplantılarda Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın istifası isteniyordu. Anadolu ile İstanbul'un arası o derece açıldı ki Sultan hükümetin istifasını kabul etmeye ve Millet Meclisini toplantıya çağırmak için mutabakatını bildirmeye mecbur kaldı.

Sivas kongresi başında Mustafa Kemal olmak üzere

16 kişilik bir yönetici komite seçti. (37) Aslında bu komite yeni Türkiye'nin geçici bir hükümetiydi ve anti emperyalist savaşın yönetimini eline almıştı.

1919 Kasım'ında komite, Sultan'la İstanbul'da parlamentonun toplanması hususunda anlaşmaya vardı. Muzaffer müttefikler, bu hareketi kendi çıkarları için kullanmak amacı ile kabul ettiler. Parlamentonun toplantısına 175 kişi katıldı. Bunlardan 116 sı Mustafa Kemal'i destekliyor ve anti emperyalist savaşın devamını arzuluyordu. Parlamento 28. 11. 1920 de, ilerde Türkiye'nin bağımsızlık savaşında en büyük programı olacak Misakı milliyi kabul etti.

Misaki millinin kabulü emperyalist ülkeleri son derece tedirgin etti. Onlar, henüz tam bir birlik haline gelmemiş olan milli kurtuluş harekâtının, şiddetle ezilmesini arzu etmekteydiler.

Ünlü bir Fransız yazarı ve milletlerarası sosyalist hareketin taraftarı Marcel Kaşen, bu konuda şunları yazıyor:

«İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve Rumlar Osmanlı imparatorluğunun şimdiye kadar kullanılmamış zenginliklerini pay etmeye hazırlanıyorlardı.» (38)

1920 şubat'ında beş diretnot, dört muhripten kurulu İngiliz filosu İstanbul limanına demirledi. (39) İngiliz askerleri 15 martı 16 ya bağlayan gece Sultan'ın izni ile çıkartma yaparak İstanbul'u işgal ettiler. Bütün resmi daireler işgal edildi. Parlamento basılarak dağıtıldı, tutuklanan milletvekilleri Maltaya sürüldüler. (40) 16 mart 1920 günü müttefik işgal kumandanlığı yayınladığı bir

---

(37) **V. S. Aşkın, Sivas Kongresi, İstanbul 1963**
(38) **La Humanite gazetesi 4.1.1920**
(39) **STDİA F. 176, Op. 4 Arşiv Ed: 551 Sayfa 44**
(40) **STDİA, Sayfa: 76-79-102-104**

kominike ile İstanbul'un işgalini Türkiye'nin Paris sulh konferansının kararlarına uymasını temin ve müttefik askerlerinin işgal bölgelerinde uğradıkları saldırıların önlenmesi için kararlaştırıldıklarını bildiriyordu. (41) İstanbul'u işgal eden İngiliz kuvvetlerinin kumandanı General Wilson, İstanbul halkına karşı yayınladığı bir bilriri ile müttefik işgalçilerin hareketlerine karşı yapılacak her müdahalenin ölümle cezalandırılacağını bildirdi. (42)

İstanbul'un işgali ile Türk milli kurtuluş harekâtı kesin bir devreye girdi. Bu durum karşısında memleketin heryerinde mitingler tertiplendi. Bunlarda halk şu dövizleri taşıyordu: «İşgalciler defol- İşgalcilere ölüm». İstanbul'un bir çok yerinde işgalcilerle Türk halkı arasında çatışmalar çıktı. Doğudaki Orduların kurmay başkanı bir raporunda geliboluda bulunan bir Türk deposunu bekliyen Fransız askerlerinin Mustafa Kemal kuvvetleri tarafından basıldığını ve burada bulunan 75 yeni makineli tüfekle 15.000 merminin alınarak karşıya geçirildiğini ve bunların Anadolunun içlerine taşındığını bildiriyordu. (43) İstanbul'un işgalinden sonra memleketin bir çok yerinde yeniden partizan hareketleri başladı. Bunların en önemlisi Bursa'daydı. (44) Mustafa Kemal, 1919 Aralığında harekât merkezini Ankara'ya nakletti. Emperyalist istilacılara karşı savaşmak isteyen herkes burada toplanmaya başladı. Kaçmayı başaran meclis üyeleri de buraya geldiler. Komite yeni Meclisin burada toplanacağını ilân etti. Büyük Millet Meclisi adı verilen yeni parlamento, İstanbul'dan gelen 105 milletvekili ve yeni seçilen 232 milletvekili ile toplandı. Yeni parlamento 23. 4. 1920 de

---

(41) İstanbul Gazetesi 16.3.1920

(42) STDİA, F: 176 Op. 4 Arşiv Ed: 551 Sayfa: 79-102

(43) Aynen Sayfa: 42

(44) İzvestya gazetesi Moskova Sayı: 68, 28.3.1920 Sayfa: 2

törenle açıldı. Memleketin bütünlüğünü ve bağımsızlığını ilân ederek, kendisinin memleketin tek yöneticisi bulunduğunu ve İstanbul hükümetinin çıkardığı bütün kararların geçersiz olduğunu bildirdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına seçilen Mustafa Kemal Paşa, ayni zamanda kurulan hükümetin de başına geçti.

Anadolu'da bir hükümetin kuruluşu, Anti emperyalist savaşta bir dönüm noktası oldu. Büyük Millet Meclisi hükümetinin kuruluşu, kukla Sultan hükümeti tarafından büyük bir endişe ile karşılandı. Özel bir askeri mahkeme Mustafa Kemal ile onun arkadaşları olan Ali Fuat, Ahmet Rüstem, Dr. Adnan ve eşi Halide Edip ile Albay Karabekir hakkında ölüm cezası verdiğini ilân etti. (45)

Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisinin açılışından üç gün sonra 26. 4. 1920 de Lenin'e bir mektup yazarak yeni Türkiye'nin dış politikasının temel prensiplerini izah ederek yardım istedi ve iki ülke arasında diplomatik münasebetlerin tesisini teklif etti. (46) Bundan bir hafta sonra Mustafa Kemal, Bulgar Başkanı Aleksandr İstanbuluski'ye bir mektup yazdı.

Türkiye ile Sovyet Rusya arasında diplomatik ilişkilerin kurulması Türkiye'nin anti emperyalist savaşında tarihi bir an teşkil etti. Sovyetler Birliğinin maddi ve manevi yardımları ile Bulgar milletinin moral desteği, Türk milli Kurtuluş savaşının yürütülmesinde karar bakımından önemli bir faktör olmuştur.

1920 Nisanında İtalya'da San Remo'da toplanan antand devletleri Türkiye ile barış yapılması yolunda bir

---

(45) **N. K. İ. D. Bildir, Moskova, No: 19. 20. 6. 1920 Sayfa : 31**

(46) **Sovyet Rusya'nın dökümanları Cilt: 2, 1958 Sayfa: 554-558 Kuznetsova, Türk Sovyet ilişkilerinin kuruluşu, Moskova, 1961 Bagirov, Sovyet Türk ilişkileri tarihi Moskova Sayfa: 119-126**

karar sureti kabul ettiler. Bu konferansta İngilterenin Irak ve Filistin'de, Fransa'nın ise Suriye ile Kilikya'da bir manda idaresi tesisi kararlaştırıldı. İzmir'in büyük bir kısmı Yunanistan'a veriliyordu. İtalyan ve Fransız nufuzu Güney Anadolu'ya yayılıyor, Güney Anadolu'da İngiliz himayesinde bir Kürt devleti meydana getiriliyordu. Doğu Anadolu'daki altı vilâyet te Amerikan mandası altında Taşnak Ermenilerine veriliyordu. Bunun dışında Boğazlarda Uluslararası bir bölge meydana getiriliyordu. Batı ve Doğu Trakya Yunanistan'a veriliyordu. Emperyalist ülkeler Mayısta Sultan hükümetine bir barış tasarısı verdiler. Bu arada müttefikler, Anadolu'da, emperyalist barış anlaşmasına karşılık vermek üzere hazırlanmakta olan Türk milliyetçilerine gereken cezanın verilmesi için Sultanla birlikte kendi maşaları olan Yunanistan'a baskıda bulunuyorlardı.

Galip emperyalistlerin sadık bir uşağı olan Sultan bu teklifleri reddetmemekle kalmamış bilâkis onlara son derece yakınlık göstermişti. Bu arada kendi adamları vasıtasıyla, süratle gelişmekte olan milli kurtuluş harekâtına karşı, bazı isyan hareketlerine dahi girişti. Bunların bir örneği Aznavur harekâtıdır. Bu sırada Sultan İstanbul'da, Mustafa Kemal'e karşı koymak için özel bir kanunla bir Hilafet ordusu kuruyordu. (47)

Sultanın kışkırttığı isyan hareketlerinde olduğu gibi Kemalistler bu hilâfet ordusu ile de çok kısa bir zamanda başa çıktılar. Sultan hükümeti, bundan sonra Anadolu'da Kemalistlerle silâhlı çatışmalara girmekten vazgeçti.

Sultan kuvvetleri vasıtasıyla Kemalistlerle başa çıkamayacağını anlayan İngilizler, bu harekâtı, Anadoluda bulunan Yunan kuvvetleri ile yapmaya karar verdiler.

---

(47) Aynı eser

İngilizlerin, kaynak ve kalleş politikaları ile Venizelos'un megalo - ideası Yunanistan'ı böylece bir felâketin eşiğine getirdi. (48) Müttefikler, Kafkasya yönünde yollarını kapatan Kemalist Türklerin yeni bir Türkiye kurmasını hiç istemiyorlardı. Yunan sosyalist partisi ile çalışan Yunan halkı, bu savaşın Yunan milletinin çıkarları değil İngiliz emperyalizminin çıkarları için yapılmakta olduğunu anlıyordu. (49) 22. 6.1920 de Yunan Tümenleri İzmir'in kuzeyinden ve kuzey doğusundan saldırıya geçerek Balıkesir ve Bursayı aldıktan sonra Eskişehir'e girdiler. Diğer yönden saldıran iki tümende Afyonkarahisar yönünde ilerliyerek Uşak'a kadar geldi. Ayni zamanda Trakya sınırını geçen Yunan askerleri Edirne'yi de aldılar.

Bu sırada Türkiye, resmen taksim edildi. 10. 8. 1920 de Paris yakınlarındaki Serv'de Türkiye ile bir barış anlaşması imzalandı. Sevr anlaşması, Versay sisteminin yağma eden anlaşmalarından biriydi.

Lenin'in söylediklerine göre bu barış anlaşması Türkiye'nin diri diri parçalanmasıydı. (50) Bu anlaşma ile topraklarının beşte dördü İngiliz ve Fransızların eline geçiyordu. Sevr anlaşmasının önderleri Türkiye'de kapitilasyon rejimini yeniden kuruyorlardı. Türkiye, emperyalist devletlerin bir kolonisi haline geliyordu (51) Yunan ordularının Anadolu'da Türkiye'nin kalbine doğru ilerleyişi ve Sevr'de diri diri parçalanışı karşısında Anadolu'daki kahraman Türk halkı buna cevabını büyük gruplar

---

(48) **N. Pisirukis, Anadolu savaşının sebepleri, Epiteorisi Tehnis Mecmuası No: 93-1962 Sayfa: 264-274**

(49) **Yunan İşçi Sosyalist Partisinin, Savaşa karşı Protestosu. İşçi Gazetesi Sayı: 26 7.7.1920**

(50) **V. İ. Lenin, Eserleri Cilt: 31, Sayfa: 194**

(51) **Milletlerarası ilişkiler tarihi, Moskova, 1961 Cilt: 2 Sayfa: 121-122**

halinde partizan çetelere katılışla verdi. Ancak bu partizan hareketleri ülkenin savunması için kâfi değildi. Eğitimli Yunan ordusuna karşı koyabilmek için muntazam bir Türk ordusu gerekiyordu. Ancak o sıralarda böyle bir teşkilâtlanma yoktu. Ne kadar küçük ve zayıf olsa da aktif harekete Türk işçisi katılmıştı ve bunların öncüleri de Türk sosyalistleriydi. Bu sırada toplanan kongrede, bütün Dünyanın çalışan insanlarının, Türk kurtuluş hareketini destekleyecekleri inancı belirtiliyor ve Kurtuluş savaşının başarıya ulaşacağı ifade ediliyordu. (52)

Eylül 1920 de İngilizlerin yardımı ile iktidarı ele geçiren Ermeni Taşnakları, Kemalist ihtilâli baltalamaya teşebbüs ettiler. Bu çarpışma sırasında Kâzım Karabekir kuvvetleri, Ermenilere karşı son derece şiddetle hareket etti. (53) Bu sırada Türk orduları, Gürcistan'a kadar ilerlediler. (54) Bu sırada basiretli hareketler, emperyalistlerin bütün arzuları olan bir Türk-Sovyet savaşını önledi ve Ruslar, Kars, Ardahan ve Artvin'i Türkiye'ye bıraktılar.

İngilizler ve Fransızlar, tahrik ettikleri Ermeni savaşında başarısızlığa uğrayınca Anadoludaki milli kurtuluş hareketini yokedebilmek için daha büyük bir saldırıya geçtiler. Bu defa, onlar İstanbul hükümetinde kendileri için imkân arıyorlardı. Bunun içinde kendi ajanları olan ve fakat Kemalistlere karşı silâhlı harekete henüz katılmamış olan yeni sadrazam Tevfik Paşa'yı kullandılar. Anadoluya, Mustafa Kemal'le pazarlık etmek üzere bir delegasyon heyeti gönderildi. Bunlar, Anadoludaki harekâta son verip antant devletleri ile anlaşarak Rusya'-

---

(52) **A. M. Şametdinov, Asya milletleri Ensyitüsünün kısa bildirileri.**

(53) **A. N. Heyfetz, Sovyet Rusya ve Doğu ülkeleri 1918-1920, Moskovo Sayfa: 122-170**

(54) **Ayni eser**

ya karşı birlikte hareket edilmesini istiyorlardı. Bu teklifi, Büyük Millet Meclisinde Mustafa Kemal'e karşı olan bazı reaksiyoner muhafazakârlar da destekliyordu.

İleri görüşlü bir insan olan Mustafa Kemal, emperyalistlerin bu kurnazca düşüncelerini anladı. Milletini anlamış ve kendini Türkiyenin özgürlük ve bağımsızlığına adamış olan Mustafa Kemal, milli misak yeminine bağlı kalıyordu.

Türk milletine karşı girişilen kanlı savaş durmadı. Bu savaş başlarında General Gunaris ve Kral Kostantin'in olduğu Yunan monarşistleri tarafından sürdürülüyordu. Kendisi yeminli bir Alman ajanı olan Kral Kostantin, İngiliz yardımına güvenmemekle beraber Yunan milletini bu kanlı ve sonu olmayan savaşın içine attı. 1920 kasımında Kral Kostantin, Venizelos'a karşı bir zafer kazanmak için derhal barış yapma manevrasına girişti. Kolay bir zafer kazanacağından emin olan bu Alman ajanı daha sonra ordularına «Ankaraya doğru» emrini verdi. (55)

Bu Yunan saldırısı, Kemalist ihtilâlin yöneticilerini ciddi şekilde endişelendirdi. Onlar, içleri ne kadar kuvvetli vatansever hislerle dolu olursa olsun derme çatma kuvvetlerinin tam techiz edilmiş ve en modern silâhlarla donatılmış düşman kuvvetleri karşısında dayanamayacağını düşünüyorlardı. Aslında bu partizan kuvvetler, bir kaç defa Batı Anadolu'da Yunan ve İngiliz kuvvetleri ile Güney Anadolu'da Fransız kuvvetlerini bozguna uğrattılar. Bu kuvvetler, Antep, Urfa, Maraş ve Kilikya'nın büyük bir kısmını kurtarmış ve İngilizleri de Kütahya, Afyonkarahisar, Eskişehir ve Samsun'u tahliye etmeye mecbur bırakmış, Kömür havzası Zonguldak'tan çekilmeye zorlamışlardı. Bu partizan çeteciler bunun dışında Kemalistlere karşı Sultan tarafından teşkil edilen Hilafet ordusunu

(55) **Epgatikos Agon gazetesi, 3.1.1921**

ve karşı ihtilalci teşkilâtları yokettiler. Mayıs 1920 de kurulan Yeşil Ordunun etkisinde kalan partizan çeteler en aktif harekât içinde bulunanlardı. Programındaki Panislâmist ve şövenist hatalara rağmen Yeşilordu Türk çalışanlarının bir organizasyonuydu.

Yeşilordu'nun programında şu maddeler bulunuyordu :

1 — Ordunun temeli köylü, işçi ve kendi emekleriyle çalışanlara dayanmaktadır.

2 — Yeşilordu, Avrupa emperyalistlerini Asyadan kovmak için kurulmuştur.

3 — Yeşil ordunun görevlerinden biri de toprağın ve maddi zenginliklerin halkın emrine verilmesidir. (56)

Yeşilordu kazandığı zaferlerden sonra 85 kişilik kendi grubunu «Milli Grup» adı altında Meclise gönderdi. (57) Bu grubun üyelerinden birinin içişleri bakanlığına getirilmesi ve ciddi bir büyüme göstermesi üzerine Ankara hükümeti üzerinde endişeler uyandırdı ve yasaklanma kararı alındı. Yeşilordunun sağ kanadı bunu kabul ederek 1920 Eylülünde bir bildiri yayınlıyarak kendi kendini feshetti. Başlarında Veteriner Salih Hocaoğlu, olan sol kanat ise bu karara karşı geldi. Buna rağmen içlerinde bulunan bazı kimselerin gayreti ile yok oldular. Bununla birlikte partizan harekette son buldu. Bu dağılmaya rağmen bunlar bütün güçleri ile Türkiye'nin emperyalist savaşına katıldılar. Ancak bu arada Çerkez Ethem'in isyanı sırasında bunlardan bir kısmı yok edildi. Bu arada Bakûdan Türkiye'ye gelmekte olan Mustafa Suphi ile 15 arkadaşı da Trabzon'da ortadan kaldırıldı.

---

(56) A. Alimov, Emperyalizm devrinde Doğu Tarihi, Moskova 1934 Sayfa: 72

(57) A. M. Şamsetdinov, Türk Milletinin Milli Kurtuluş Savaşı, Moskova 1964 Sayfa: 27

Yeşilordunun ortadan kaldırılışı ve çete hareketlerinin dağılışı ile Milli Türk Ordusunun teşkiline başlandı.

Kemalistler kendi iktidarlarını sağlamlaştırdıkları sırada 60 bin kişilik Yunan ordusu çok geniş bir cepheden Eskişehir.e doğru büyük bir saldırıya geçti.

10. 1. 1921 de Albay İsmet Bey'in kumandasında 15 bin kişilik bir Türk kuvveti Düşmanı İnönü köyünün yakınlarında karşıladı. Düşmandan çok az bir kuvvete sahip olmasına rağmen ilk anda geriliyen bu kuvvetler sonra toparlanarak Yunan kuvvetlerini tam bir bozguna uğrattı. İnönü köyü, Yunan kuvvetleri için bir mezar oldu. Buradaki savaşlarda Yunan kuvvetleriyle çarpışan Türk birlikleri arasında kadın bölükleri de vardı. O sırada verilen kayıplar arasında 7 kadın da tesbit edildi. (58)

Bu savaşlarda gösterdiği üstün başarı dolayısiyle Albay İsmet Bey, generalliğe terfi ettirilerek «paşa» ünvanını aldı.

İnönü zaferinin kazanılmasından sonra 20.1.1921 de, dokuz aydan beri mücadelesi yapılan Kemalist Anayasa Mecliste kabul edildi. Bu kanunun kabul edilmesi gerçi 1876 da Mithat Paşanın kabul ettirdiği esaslara yeni bir şey eklemiyordu; fakat bu aşama Kemalistler için büyük bir önem taşımaktaydı. Herşeye rağmen, bu kanunun önemi Türkiyenin Büyük Millet Meclisi tarafından yönetildiğini göstermesiydi. Yeni idarede Sultanın hiç yeri yoktu. Bu, Kemalistlerin büyük başarısını isbat ediyordu.

İnönü zaferinin en önemli hususlarından biri de müttefiklerin Büyük Millet Meclisini kabul etmek mecburiyetinde kalışları olmuştur. Müttefikler, 1921 şubatında Londra'da toplanan barış konferansına Sultan hükûmetiyle birlikte Büyük Millet Meclisi hükûmetini de çağırmak zorunluğunu duydular. Gerçi konferans başarısız-

(58) Yeni Zaman Gazetesi Sayı: 646 28.4.1921

lıkla sonuçlandı. Ancak bu toplantı müttefiklerin Kemalistleri tanıyışının bir işareti oldu.

16.3.1921 de Moskova'da Türkiye ile Sovyetler arasında bir dostluk anlaşması imzalandı. Bu anlaşma son derece büyük bir önem taşıyordu. Bu anlaşma ile Türkiye'nin durumu son derece sağlamlaşıyordu. O devir için son derece önemli bir anlam taşıyan bu ilk Türk - Sovyet anlaşması, sadece Türkiye'yi tanımakla kalmıyor Türk hükûmetinin milletlerarası durumunu son derece sağlamlaştırıyordu. Bu Anlaşma Türkiye'ye sadece dost bir komşu kazandırmakla kalmıyor, geri emniyetini sağlıyor ve büyük bir askerî yardım temin ediyordu (59).

Sovyet - Türk anlaşmasının imzalanışı antand devletleri için büyük bir darbe oldu. Kemalist Türkiye, artık yalnız değildi. Bu dost, büyük kasım ihtilâli ile çarları devirmiş ve ilk sosyalist idareyi kurarak dünya emperyalizminde endişeler uyandırmıştı.

Londra konferansının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine müttefiklerin silâhı durumundaki Yunanistan Anadolu'da yeni saldırılara girişti. 31. 3. 1921 de Yunan ordusu yine İnönü'de bir kere daha yenilgiye uğratıldı. Buna rağmen emperyalist antand devletleri istilâcı plânlarından vazgeçmiyorlardı. Onlar ellerindeki bütün imkânlarla Türk milletinin savaşını ezmek istiyorlardı. Anadolu'ya İngiliz tankları sevkedildi, Yunan ordusuna İngiliz müşavirler gönderildi ve kumandayı Kral Konstantin bizzat ele aldı.

1921 Temmuzunda Yunanlılar Anadolu'yu istilâ ve Kemalist ihtilalin kalbi olan Ankara'yı ezmek için harekete geçtiler. Büyük stratejik önemi olan Eskişehir ve Afyonkarahisar'ı ele geçiren Yunan kuvvetleri Ankara'ya doğru saldırıya giriştiler.

---

(59) S. İ. Kuznetzova, adı geçen eser. Sayfa: 37 - 60

Bu sırada Kemalist ihtilâl büyük bir sınav geçiriyordu. Bu sorun Türkiye'nin özgürlüğü veya mahfıydı. Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal'i tam yetki ile Başkumandan tâyin etti. (60)

Yunan saldırısını püskürtmek için bütün milletçe seferberlik ilân edildi. Erkek kadın, kız veya çocuk, ihtiyar veya genç bütün Türk milleti vatanlarını savunmak üzere ayaklandı. Büyük Millet Meclisi 12.8.1921 de memleketin her türlü sorumluluğunun ve yetkilerinin kendisinde olduğunu belirten bir kanun kabul etti (61). Bu ağır şartların hüküm sürdüğü sırada Kemalist ihtilâl, Sovyet Rusya'dan büyük yardım gördü. 1921 yılı içinde Türk silâhlı kuvvetleri için 6,5 milyon altın Ruble, 33.275 tüfek, 327 makineli tüfek, 1500 kılıç, 20 bin gaz maskesi, 57.936.000 mermi, 120.479 top mermisi, 54 top, iki adet avcı botu (isimleri Jwoy ve Jutkiy) v.b. verildi. (62)

1921 yılında M. V. Frunze, Ankara'ya giderken Trabzon'da Kemalistlere bir milyon yüz bin altın ruble daha teslim etti (63). 1922 mayısında da Sovyet hükûmeti, 3,5 milyon altın ruble daha verdi (64). Filibe'de yayınlanan Borba gazetesinin bildirdiğine göre; Frunze, 1922 mayısında Ankara'dan ayrılırken Kemalist ordusuna bir çok armağan verdiği gibi savaş öksüzleri için de 5 bin altın lira verdi (65).

23.8.1921 tarihinden 13.9.1921 tarihine kadar 22 gün Sakarya nehrinin kıyılarında bir ölüm kalım savaşı ve-

---

(60) **Yeni Zamanlar Gazetesi sayı : 730. 14. 8. 1921 İşçi Gazetesi sayı: 35, 12.8.1921**

(61) **Yeni Zamanlar gazetesi sayı : 732; 17. 8. 1921**

(62) **Aynı eser.**

(63) **A. N. Raviç, Yeni Asır, Moskova 1960, sayfa: 323**

(64) **Y. Bagirov, Sovyet - Türk ilişkileri, 1920 - 22, Bakü 1965, sayfa: 126**

(65) **Borba Gazetesi, Filibe, sayi: 259, 11.1.1922**

rildi. Vatanlarının özgürlük ve bağımsızlığı için savaşan Türk milleti, Yunan istilâcılarının bir adım daha ilerlemesine izin vermedi. Düşman büyük can kaybı ve maddi zararla tam bir bozguna uğradı. Yunan ordusunun Ankara'ya doğru ilerleyişi Yunan tarihinde hazin bir sayfa olarak yazılmıştır. Türk milleti bayram ediyordu. Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal'e en büyük ünvan olan ve zafer kazanan anlamına gelen «Gazi» ünvanını verdi.

Sakarya zaferi, Türk milleti için son derece büyük bir önem taşımaktaydı. Bu zafer onun emperyalistlere karşı durumunu son derece sağlamlaştırdı. Fransa ve İtalya, Sakarya zaferinden sonra Türkiye'ye karşı savaşı daha fazla sürdürmenin faydasız olduğuna karar verdi. Bu suretle birleşik anti-Türk blokta bir gedik açıldı. Bu durumda İngiltere ile Fransa arasında, etki sahaları ile Musul'daki büyük petrol kaynakları konusunda doğan ihtilâf da büyük rol oynadı. Anti-Türk bloktaki bu gedik Türkiye ile Fransa arasında 20.10.1921 tarihinde bir anlaşmanın imzalanmasına yol açtı. Bu anlaşma sonucu Fransa, Türkiye'ye karşı girişmiş olduğu harekâta son vererek kuvvetlerini Kilikya'dan çekti. Bu anlaşma, İngiliz emperyalistleri tarafından derin bir memnuniyetsizlikle karşılandı. Daily Telegraf gazetesi bu anlaşmanın imzalanması dolayısiyle şunları yazıyordu: «Kilikya, bütün müttefikler adına Fransız askerleri tarafından işgal edilmişti. Bu durum Büyük Britanya hükûmetini Fransız - Kemalist anlaşmasını tanımamak zorunda bırakmaktadır.»

Benzeri bir anlaşma da İtalya ile imzalandı. Büyük Millet Meclisi hükûmetini meşru hükûmet olarak tanıyan Türk - Fransız ve Türk - İtalyan anlaşmaları Kemalistlerin durumunu oldukça rahatlattı. Bunun dışında an-

laşmalar müttefikler arasındaki anlaşmazlıkları da büyütüyordu. İngiltere ile Fransa arasındaki bu zıddiyetle Sevr anlaşmasına da pratik olarak bir darbe vuruluyordu (66).

Sakarya zaferine rağmen Türk milleti bağımsızlığını tam olarak kazanamamıştı. Türk ordusunun büyük kahramanlık gösterdiği 22 günlük bu kanlı savaşta, Türk ordusu, gereken karşı ilerleyişi yapmamış, Yunan ordusunu sadece Sakarya'nın sol yakasına atmıştı. Bu sebeple Türk ordusu, Türk - Yunan savaşının sona ermesine kadar bir çok kanlı savaş ve pek çok şehit vermiştir.

13.10.1921 de Kars'ta Türkiye ile Kafkas Sovyet Cumhuriyeti arasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmanın imzalanması Sovyet politikasının Türkiye'ye karşı olan samimiyetini ispatlayan bir delil daha olmuştur. Türkiye'nin etrafı gaddar düşmanlarla çevrelendiği sırada Kafkas Cumhuriyeti sadece bu durumdan yararlanmamakla kalmamış Türkiye'ye karşı duyduğu samimi dostluk ve yardım isteğini de isbat etmiştir. Bu anlaşma sayesinde Kemalistler doğudaki durumlarını sağlamlaştırmış ve önemli bir kuvvetini Batı cephesine kaydırabilmiştir (67). 13.12.1921 de Sovyet Ukraynasının başkan yardımcısı Frunze'nin başkanlığında bir heyet Ankaraya geldi. 20. 12. 1921'de Frunze'nin emperyalist devletlerin doğu ülkelerine karşı olan politikasını büyük bir açıklıkla anlatan nutkunu Büyük Millet Meclisi son derece dikkatle dinledi. 2.1.1922 de Ankara'da Sovyet Ukraynası ile Türkiye arasında Moskova ve Kars anlaşmasının hemen hemen aynı olan bir dostluk anlaşması imzalandı (68). Bu anlaşmanın Türk kurtuluş harekâtının

(66) İ. M. Lemin, Büyük Britanya'nın Politikası, Versay'dan Lokarno'ya kadar, Moskova, 1947 sayfa: 327

(67) Y. Bagirov, adı geçen eser, sayfa: 118

(68) S. İ. Kuznetsova, adı geçen eser, sayfa: 60 - 79

sağlamlanması ve bundan sonraki Türk - Sovyet ilişkilerinin gelişmesinde büyük rolü olmuştur. 2.1.1922 tarihinde bu anlaşma Ankara'da imzalandığı sırada Yunan istilâcıları Türkiye için sonu, onun zaferi ile bitecek olan mutlu bir yılın başladığını anlamamışlardı.

Mustafa Kemal ve arkadaşları, istilâcılara karşı son vuruşu yapmak üzere uzun bir süre hazırlanarak bir plân yaptılar. 30.1.1922 de Fethi Bey, barış tekliflerini havi olarak Londra'ya gönderildi. Aslında bu, zaman kazanmak için düşünülmüş kurnazca bir yoldu. Kemalistler, herşeyi tam bir gizlilik içinde tutarak hazırlanmaktaydılar. 25.8.1922 de Türk Başkumandanlığı düşmanın tamamen ezilmesi, İzmir'in ve bütün Anadolu'nun kurtarılışı için büyük bir karşı saldırı hazırlamıştı. Genel saldırının Afyonkarahisar yönünde yapılması kararlaştırılmıştı.

26.8.1922 de Türk ordusu savaşın en büyük karşı saldırısına girişti. Sofya Bibeda gazetesi tarafından cepheye gönderilmiş olan muhabiri Hurşit Cihandede, 27 Ağustos 1922 de Türk ordularının son derece büyük stratejik önemi olan Afyonkarahisar'ı ele geçirdiklerini bildiriyordu (69). Türk suvarileri son derece kanlı çarpışmalardan sonra Eskişehir'e girdiler (70). 30 Ağustosta Yunan ordusuna Dumlupınar'da, Türklere zafer yolunu açan, en büyük darbe vuruldu. (71) 7 Eylül 1922 de Türk ordusu Bursayı kurtardı. 9 Eylül 1922 de de İzmir'de zafer gösterileri yapıyordu (72). Bir hafta sonra da Anadolu'nun her yeri Kemalist ihtilâlin askerleri tarafından kurtarılmıştı. Bu kahramanca savaşlar sırasında Türk

---

(69) Pobeda gazetesi, sayı: 174, 2.9.1922
(70) Ayni gazeteden, sayı: 173, 1.9.1922
(71) Ayni gazete sayı: 179, 8.9.1922
(72) Ayni gazete sayı: 180 - 181, 9 - 11.9.1922

ordusu 40 bin Yunan askeri ile 3 bin subay, 284 top, 2 bin makineli tüfek, 11 uçak, 120 bin tüfek, 4 bin otomatik tüfek, 950 kamyon, 8 tank v.b. ele geçirdi. Esirlerin arasında Yunan ordusunun iki generali ile Başkumandan General Trikopis de bulunuyordu. (73). Ünlü Sovyet tarih yazarı N. G. Korsun'un yazdığına göre, bu zaferin kazanılmasında 1921-1922 yıllarında Türkiye'yi ziyaret eden Frunze'nin büyük rolü olmuştur. Yunan burjuvasının bu macerasında Yunan milleti 35 bin den fazla kayıp vermişti (74).

Türk ordusunun Yunan istila ordusuna karşı kazandığı bu kesin zafer bütün memlekette büyük sevinç gösterilerine yol açtı. Sadece İstanbul'daki gösterilere 150 binden fazla insan katıldı.

3.10.1922 de Mudanya'da barış görüşmelerine başlandı. Bu görüşmelerde Türkiye'yi İsmet Paşa, İngiltere'yi General Harrigton, Fransa'yı General Sarpi, İtalya'yı General Monbelli ve Yunanistan'ı da General Mazbrakis, temsil ediyordu. 11. Kasım 1922 de Mudanya barış anlaşması imzalandı.

Türkiye Büyük Milet Meclis, 1. Aralık. 1922 de Sultanlığa son verilmesi yolundaki kanunu kabul etti. Bu kanunla kukla sultan hükümeti de son buluyordu. 20 Aralık. 1922 de Lozan barış konferansı başladı. Bu konferans son barış anlaşması imzalanıncaya kadar, aralıklı olarak 24. 7. 1923 tarihine kadar devam etti. Bu anlaşma ile müttefikler ve Amerika, Türkiye'nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını tanıdı. 6. 10. 1923 de son istilacı askerler de İstanbul'u terkettiler.

---

(73) **Yug gazetesi sayı: 1138, 10.9.1922 ve Filibede Boba gazetesi sayı: 453, 9.9.1922**

(74) **Andreades, Les effects e'conomiques et sociaux de la guerre Créce, New-haven, 1928, sayfa: 134**

29. Ekim. 1923 de Türkiye'de Cumhuriyet ilan edildi ve bunun ilk başkanı da Mustafa Kemal, oldu.

Emperyalist ülkelerin birinci dünya savaşından sonra yaptıkları planlar tamamen yenilgiye uğradı. Sovyetlerdeki ihtilal ve Kemalistlerin zaferi bunlara büyük darbe oldu.

Kemalist ihtilalin zaferi ile Türkiye'yi esir eden Sevr anlaşması da parçalandı.

BÖLÜM III

BULGAR BAĞIMSIZ ÇİFTÇİ PARTİSİ HÜKÜMETİ VE KEMALİSTLER

Bulgar milleti, 1918 Eylülünde memleketi birinci dünya savaşının ateşi içine atan Çar Ferdinand ile Bulgar burjuvazisine karşı ayaklanmıştı.

Bulgarlar, 18.9.1918 de Güney cephesinde Dobro pole'de müttefiklere yenildiler. Üç yıllık savaş içinde sırtlarında asker üniforması olarak büyük güçlükler içinde çarpışan ve binlerce ölü veren Bulgar köylü ve işçileri sonunda cepheden ayrılıp birbirlerinden bağımsız olarak ayaklanıp çektiklerinin ve ölülerinin hesabını sormak istemişlerdi.

Türkiye ile birlikte Bulgaristan'ı da Almanlarla bir arada savaşa sürüklemiş olan Bulgar burjuvazisi bu ayaklanmalardan korkarak son derece sert ve gaddar hareketlerle karşı koydu. Yıllarca Bulgar Çarının isteklerini yerine getirmek için savaşın binlerce Bulgar askeri kendi vatanlarında, evlerini, karılarını, çocuklarını anne ve babalarını görmeden yok edildiler.

Askeri ayaklanmalar ve olgunlaşan ihtilal ortamı Bulgar burjuvazisini müttefiklerden anlaşma istemeye zorladı. Bu anlaşmayı, ayaklanmalardan ve büyük kasım ihtilalinin ideallerinin Balkanlarda yayılışından endişelenen müttefikler de Bulgar burjuvazisi kadar istiyordu. Lenin, 8.11.1918 de milletlerarası durumdan bahseden bir nutkunda şöyle diyordu: «Bulgaristan'ı ele alın. Böyle bir ülke Anglo-Amerikan emperyalist devine karşı tehlikeli olamaz. Küçük, kuvvetsiz ve tamamen yardımdan uzak

olan bu ülkedeki ayaklanmalar müttefiklerin akıllarını başlarından aldı ve onlara barış şartları ileri sürmelerine sebep oldu. Ancak bu şartlar bir işgal statüsünden başka birşey değildi.» (1)

Bulgaristan, 29.9.1918 de Solon anlaşması diye adlandırılan mütarekeyi imzaladı.

Bulgaristan, savaştan ikinci bir milli felaket geçirerek çıktı. Savaş sırasında askere alınan 400 bin Bulgardan 100 bini ölmüş, bir bu kadarın fazlası da yaralanmıştı. (2) Memleket ekonomik bakımdan tam bir çöküntüye uğramış ve bu durum çalışan köylü ve şehirli için öldürücü bir darbe olmuştu. (3)

Bulgaristan, için felaket sadece verdiği ölü ve yaralılar olmamıştı. Bulgar milleti adına Paris yakınlarındaki Nöy'de Barış anlaşması imzalandı. Bu ikili bir anlaşma olmayıp; müttefiklerin Bulgaristan üzerine koydukları kaba bir dikta idi. Vasil Kolorof, bu anlaşma için şunları söylüyordu: «Bu bir anlaşma değil Bulgar çalışan halkına, bütün hayati varlığını sömürmek için vurulan bir zincirdi» (4) Bu anlaşma gereğince Bulgaristan, 37 yıl içinde müttefiklere iki yıl sonra yüzde iki, sonraki yıllarda yüzde beşe çıkan faizle 2 milyar 250 milyon altın Frank ödemeye mecbur tutuluyordu. Bunun dışında Bulgaristan, eski düşmanları olan Yugoslavya, Rumanya ve Yunanistan'a 13.500 sağmal inek, 9200 öküz, 120 boğa, 12.500 at ve 33 bin koyun vermesi gerekiyordu. Bu anlaşma gereğince Bulgaristan, Balkan savaşı sırasında almış olduğu

---

(1) **V. İ. Lenin, 6. Kongresi. Kendi eserleri 28. cilt**

(2) **B. S. Urlanis, Savaşlar ve Millî Yerleşmeler, sayfa: 375 - 377**

(3) **H. R. Kabakçiyev, Seçilmiş eserler, Sofya 1953, sayfa: 627**

(4) **Stenografi bültenleri, 19 ONS 3 PS sayfa: 144**

Batı Trakya'yı müttefiklere, batı bölgesindeki Sturuma vilayetini ve Kule civarindaki bir kaç köyü Yugoslavya'ya vermek zorunluğunda kalıyordu. Bulgaristan, milli ordusunu kurma hakkından da yoksun ediliyordu. Nöy anlaşmasına göre, Bulgaristan sadece az sayıda paralı asker bulundurabilecek, gönüllülerden kurulu bir sınır birliği olacak ve jandarma gücü kurabilecekti. Bunların sayısı da toplam olarak 30 bini aşamıyacaktı.

Bulgaristan için çok aşağılatıcı şartları taşıyan Nöy anlaşması, Bulgaristan'ın siyasi ve ekonomik bağımsızlığını ortadan kaldırıyor ve Bulgar milletini son derece ağır şartlar içinde bırakıyordu.

Bu anlaşmayı bütün Büyük ve küçük Burjuva partileri tasdik ediyordu.

Sadece Bulgar komünistleri ile Bulgar Çiftçi partisi şartların elverdiği nisbette bu anlaşma ile mücadele etti. (5)

Partinin kurucusu D. Blogoev, Bulgar Milli Meclis (sobranya) nde yaptığı konuşmada Paris anlaşmasının ana hatlarını çizerek bu anlaşmanın Bulgar halkını parçalara ayırarak bunun bir kısmını esarete attığını, memleketin zenginliklerini sistematik bir sömürüye götürdüğünü, memleketin iktisadi ve kültürel gelişmesini öldürdüğünü, onun ekonomik ve siyasi esaretine zemin hazırladığını söyledi. Blogoev, sonra şöyle diyordu: «İki yüzlü müttefik emperyalistleri, milletlerin siyasi hürriyetleri adı altında bütün dünyayı bir mezbahaya çevirdiler. Bugün Paris'te, bıyık altından gülerek milletlerarası haydutluğun pratiği yapılmaktadır. Bunlar, memleketleri parçalara ayırıp bölerek onları milletlerarası kapitalizmin esareti altına atmaktadırlar.» (6)

---

(5) **Stenografi bülteni, 19 ONS 3 PS sayfa: 774 - 802**

(6) **Blogoev, Eserleri cilt: 18 sayfa: 528**

Bulgar burjuvazisi, ihtilalci hareketlerin baskısı karşısında 21.5.1920 de yönetimi Bulgar bağımsız çiftçi partisine terketmek zorunda kaldı. Partinin iktidara gelmesi ile Başkanlığa bağımsız olan Aleksandr İstanbolinski getirildi. İstanbolinski ayni zamanda dış işlerini de üstüne almıştı.

İstanbolinski hükümeti, bir kaç ay sonra Nöy anlaşmasını tanıdığını teyid etmeye mecbur kaldı.

Müttefikler, kendi yağmalarının iyi işlemesi için Bulgaristan'da biri askeri kontrol komisyonu, diğeri de tazminat komisyonu olmak üzere iki kurul teşkil ettiler. Bu kurullardan birinin görevi ordunun silahsızlandırılmasını sağlamak ve kendi organları vasıtası ile hükümetin ve askeri kuvvetlerin nerelerde silah sakladığını meydana çıkarmaktı. Bu komisyondaki İngiliz temsilcileri Tunca nehri kıyılarındaki Yanbol ve Elhovo'dan bir takım silâhların Türkiye'ye, Kemalist ihtilalcilere doğru sevkedildiğini tesbit etmişlerdi. (7)

İkinci Komisyon ise İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Bulgaristan'dan alacaklarını tahsil etmekle uğraşıyordu.

Askeri ve iktisadi komisyon, Çiftçi hükümetine karşı son derece ağır bir baskı yaparak Nöy anlaşmasının tam manasiyle uygulanmasına çalışırken (8) Bulgaristan'ı Rusya'ya karşı bir üst haline getirmeye gayret ediyorlardı. (9)

Bu ağır çember altında olmasına rağmen, memleketin yönetimini ele almış olan İstanbolinski, tam aksine karekterde bir dış politika yürütmeye çalışıyordu. İstanbol-

---

(7) **VIA D. 377 D. 209**

(8) **H. Nesterov, Nöy anlaşması ve emperyalistlerin siyaseti, 1919 - 23**

(9) **Y. Mitev, Faşist ihtilâli ve anti faşist ihtilâli Sofya 1956 sayfa: 46 - 47**

inski, bağımsız (10) bir politika izleme isteğine, büyük arzusuna rağmen bir şey yapamıyordu. O, herşeyden önce başta Yugoslavya olmak üzere bütün Balkan devletleri ile samimi bir ilişki kurmaya gayret ediyordu. Sovyet Rusya ile siyaset bakımından hiç bir şey yoktu. Rusya ile diplomatik ilişkiler kurulmamıştı ama bu ülkeye karşı düşmanlık ta beslenmiyordu. (11) İstanbolinski, Sobranya'da verdiği nutuklarda defalarca Sovyet Rusyanın iç işlerine karışmamak kararında olduklarını söylemişti. Bu konuda, hükümetin yapabildiği tek şey Sovyet ile iktisadi ilişkiler kurmak oldu. (12)

Çiftçi hükümeti, o sırada Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın yönetiminde kurulmuş olan Kemalist hükümet ile ilişkiler kurmak için büyük gayret gösteriyordu. Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaş sırasında Bulgar çiftçi hükümeti, daima Türklerin yanını tutmuş ve onları maddi ve manevi olarak desteklemiştir. Istanbolinski, Bulgaristan'ın yenilmiş olmasına rağmen memleketin müttefikler tarafından Kemalist ihtilalcilere karşı bir üst olarak kullanılmasına izin vermemiştir.

9.6.1923 de Bulgaristan'daki büyük kapitalistler tarafından finanse edilen bir hareketle Bulgar çiftçi partisi ile Bulgar komünist partisine karşı bir Faşist ihtilal yapıldı. Hükümet düşürüldü ve başta Başbakan Istanbolinski olmak üzere yüzlerce partili gaddarca öldürüldü. Bu ihtilalle, Bulgaristan'ın milletlerarası politikasına yeni bir hamle yapan Çiftçi partisinin dış palitikası da durduruldu.

Bu konuda Georgi Dimitrov, şunları söylüyordu:

---

(10) **Bulgaristan tarihi cilt: 3, sayfa: 75, Sofya 1965**

(11) **Y. Mitev, adı geçen eser Sayfa: 47 - 48**

(12) **Sovyet Rusya ile Bulgaristan arasındaki iktisadî ilişkiler, Sofya 1956, Sayfa: 88**

«Alaksandr Istanbolinski, hakiki bir demokrat cumhuriyetçiydi. Halkın milli haklarını elde etmesini isteyen korkusuz bir savaşçıydı. O, içte ve dışta millete karşı olan, çarın ve spekülatif kapitalistlerin politikasını değiştirerek, milletin çıkarları ve vatanın bağımsızlığı için ilk ciddi denemeyi yapmıştır.» (13)

(13) G. Dimitrov, Alaksandr İstanbolinski, 1948 Sayfa: 5

MUSTAFA KEMAL'İN BULGARİSTAN BAŞBAKANI İSTANBOLİNSKİ'YE MEKTUBU

Türkiye Mondros anlaşması gereğince (23 üncü madde) eski müttefiklerinin hepsiyle bu arada Bulgaristan'la da ilişkilerini kesmek zorunda bırakılmıştı. Bulgaristan da aynı şekilde Selânik anlaşması gereğince savaş sırasındaki bütün müttefikleri, bu arada tabiatıyla Türkiye ile ilişkilerini kesmek zorunluğunda bırakılmıştı. (3 üncü madde).

Anlaşma gereğince, Türk, dışişleri bakanı Mehmet Reşit Paşa, İstanbul'daki Bulgar Elçisi Kolişev'e bir nota vererek kendisinin ve İzmir, Edirne konsolosları dahil olmak üzere Türkiye'de bulunan bütün Bulgar diplomatlarının Türk sınırlarını terketmelerini istemek zorunluğunda kalmıştı. (14)

Bu durum karşısında iki memleket te birbirlerinde temsilci bulunduramıyorlardı. Böyle bir olay karşısında her iki memleketin o ülkelerdeki çıkarlarını korumak savaşa katılmamış tarafsız bir ülkeye kalıyordu.

Bulgaristan'ın Türkiye'deki çıkarlarını korumayı İstanbul'daki İsveç elçiliği üzerine alıyordu. Türk çıkarlarını koruma da Sofya'daki İspanyol elçiliğine veriliyordu.

23.4.1920 de Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılınca İstanbul'daki kukla hükümet Türkiye'yi temsil etme

---

(14) **STDİA, F. 321 Op. 1 Arşiv 2699 sayfa: 8**

hakkını kaybetmiş bulunuyordu. Türk milletinin iradesini menfaatlerini ve istikbalini tayin etme hakkı başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu Büyük Millet Meclisine geçiyordu.

Büyük Millet Meclisinin diplomatik alanda ilk teşebbüsü, tartışmasız, Mustafa Kemal'in Lenin'e yazdığı mektuptur. Mustafa Kemal, bu mektupta Yeni Türkiye hükümetinin dış politikasının temel unsurlarını izah ediyordu. (15)

Mustafa Kemal, 30.4.1920 de Bulgaristan Başbakanı İstanbolinski'ye de bir mektup yazmıştı. Anormal durum ve Ankara hükümetinin içinde bulunduğu güçlükler ve Bulgar diplomatlarının dış ülkelerdeki kısıtlanmış faaliyetleri dolayısiyle bu mektup Bulgaristan Dışişleri Bakanlığına ancak 11.8.1920 tarihinde gelebildi. Mustafa Kemal, bu mektubunda Türk parlementosunun İstanbul'da toplantıda bulunduğu sırada, 16. 3. 1920 de İngiliz'lerin tecavüzüne uğradığını ve bir çok milletvekilinin tutuklanarak sürüldüğünü, bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisinin Anadoluda toplandığını ve bu meclisin memleketin bugünkü ve gelecekteki durumunu tayin etme yetkisini ele aldığını belirterek İstanbolinski'ye şunları yazıyordu :

«Barış anlaşmasının hükümlerine tamamen aykırı olarak yapılan bu tecavüzün Büyük Millet Meclisi üyeleri tarafından şiddetle protesto edildiğini bildirmekle şeref duyarım. Bu durum Osmanlı milletinin barış konferansında alınan sonuçları tasvip etmediğini bir kere daha göstermiştir.

Bütün ileri milletlerce kutsal bir yer olarak tanınan parlemento oturum sırasında tecavüze uğramıştır. Milletin temsilcileri, bütün parlementonun şiddetli protestola-

---

(15) Sovyet resmî arşivleri, cilt: 2, 1953 sayfa: 554 - 555

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de porter à la haute connaissance de Votre Excellence, qu'à la suite de l'occupation injuste et injustifiée de la Ville de Constantinople par les forces alliées, la nation ottomane, son Khalif et ainsi que son Gouvernement dans prisonnier, a eu recours à la réunion d'une Assemblée Suprême Nationale et a fait des élections sur une large échelle. L'Assemblée Suprême Nationale dans sa séance d'ouverture du 23 Avril 1920, a déclaré par un vote solennelle, prendre en main les destinées présentes et futures de la Patrie, tant que son Khalif-Sultan et sa Ville Eternelle resteront sous la domination et occupation étrangère.

L'Assemblée Suprême Nationale, m'a fait l'honneur

Son Excellence Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères de

de se charger de porter à la connaissance de Votre Excellence la protestation énergique de ses membres contre cet acte arbitraire et contraire aux stipulations de l'armistice, qui a une fois de plus, confirmé la nation ottomane dans son pessimisme sur le résultat de la Conférence de la Paix. Le parlement, sanctuaire sacré et reconnu comme tel, par toutes les nations civilisées, a été violé en plein mépris du droit de la Chambre les représentants de la nation ont été arrêtés par la police anglaise comme des malfaiteurs malgré les vives protestations de la Chambre; des sénateurs, des députés, des généraux, des hommes de lettre ont été arrêtés dans leurs domiciles avec des menottes aux mains et déportés; enfin nos établissements officiels et privés furent occupés par la force des baïonnettes en ne basant simplement sur le droit du plus fort.

Le peuple ottoman, vu la violation de tous ses droits et l'atteinte portée à sa souveraineté, a par l'ordre de ses représentants réunis à Angora, élu un Comité Exécutif du sein même de l'Assemblée, qui a pris de suite en main le gouvernement du pays.

Je soumettant à Votre Excellence ce qui précède j'ai l'honneur de vous communiquer les désidérata de

176
Y
531
450

LIBRAIRIE NATIONALE

la nation, et adoptée à la séance du 29 Avril, 1920.

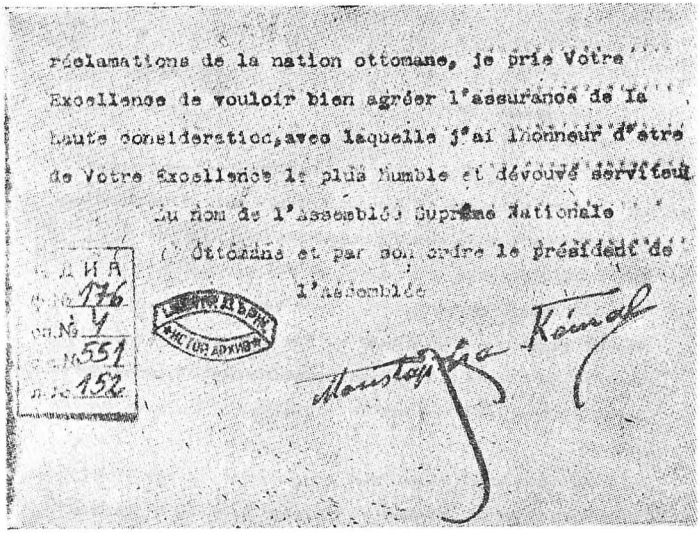
1-Constantinople, siége du Khalifat-Sultanat ainsi que le gouvernement de Constantinople sont considérés par la nation ottomane comme prisonnier des Alliées et par conséquent les ordres et les Fetvas émanants de Constantinople ne nous occupés, ne peuvent avoir aucune valeur légale et réligieuse et tous les engagements contractés par le soit-disant gouvernement de Constantinople sont considérés par la nation comme nuls et non avenus.

2-La nation ottomane tout en gardant son sang froid et modération est résolue à défendre son droits sacrés et plusieurs fois séculaires, comme état libre et independant, et déclare son désire pour la conclusion d'une paix équitable et honorable, tout en se reservant qu'à ces propres envoyés le droit de prendre des engagements, de son nom et pour son compte.

3- L'élément chrétien résidant ainsi que les éléments étrangers établis dans le pays, restent sous la sauvegarde de la nation, cependant, il ne doivent rien entreprendre contre la sécurité générale de la Patrie.

Dans l'espoir d'un accueil favorable aux susdits.

LIBRARY OF THE MUSEUM

réclamations de la nation ottomane, je prie Votre
Excellence de vouloir bien agréer l'assurance de la
haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être
de Votre Excellence le plus humble et dévoué serviteur
Au nom de l'Assemblée Suprême Nationale
Ottomane et par son ordre le président de
l'Assemblée
Mustafa Kémal

Mustafa Kemal'in Bulgar Başbakanı İstanbolinski'ye gönderdiği 30. 4. 1920 tarihli imzasını taşıyan ve Fransızca olarak yazılmış bulunan mektubun fotokopisi.

rına rağmen İngiliz polisi tarafından suçlandılar. Senatörler, milletvekilleri, generaller ve yazarlar evlerinden alınarak kelepçelenip sürgüne yollandılar. Resmi ve özel daireler sadece daha kuvvetli olmanın üstünlüğüne dayanarak silah zoruyla işgal edildi.

Bu saldırı ve bağımsızlığa karşı yapılmış olan bu tecavüz karşısında Osmanlı milletinin Ankara'da toplanan temsilcileri aralarından bir icra konseyi seçerek milletin yönetimini bunların eline verdi.»

Mustafa Kemal'in İstanbolinski'ye mektubu şöyle devam ediyordu : **«Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmış olan milletin arzularını size ulaştırmaktan şeref duymaktayım :**

1 — İşgal altındaki İstanbul'dan yayınlanmış olan kanun ve fetvaların hiç bir değeri olmadığı gibi bunlar milletçede hiç bir şekilde tasvip görmemektedir.

2 — Osmanlı milleti vatanının savunması ve bağımsızlığı ve adil, şerefli bir barışın sağlanması için kararlı ve inanç içindedir. Millet, kendi adına bütün sorumluluğu almak ve gereğini yapma hakkını tamsilcilerine vermiş bulunmaktadır.

3 — Memlekette bulunan Hristiyanlarla yabancıların memleketin savunması bakımından bir endişe içinde bulunmalarının gereği yoktur.....» (16)

Mustafa Kemal'in Bulgar Çiftçi Partisinin Başkanı Aleksandr İstanbolinski'ye yazmış olduğu mektubun maksadı sadece Türk milletinin girişmiş olduğu anti-emperyalist savaşın gereğini anlatmak değildi. Bu mektubun asıl amacı İstanbolinski hükümeti ile diplomatik ilişkilerin tekrar tesisi idi.

Aleksandr İstanbolinski hükümeti, 1920 yıllarının başında Türkiye'de bir diplomatik temsilcilik açmak için bir kaç defa teşebbüste bulunmuştu. Ancak muzaffer müttefikler, Bulgar hükümetinin bu arzusuna daima karşı koymuşlardı. Bu durum karşısında Fransız hükûmeti Paris'teki Bulgar Elçisi Savov kanalıyla Bulgar hükûmetine, Türkiye ile ilişkilerin tesisi konusu, barış anlaşmasında belirtildiği şekilde kalmak zorunluğunda olduğunu müttefikleri ile yaptığı istişareler sonunda bildirir?» (17)

Ankarada Büyük Millet Meclisi teşkil edildikten sonra Aleksandr İstanbolinski, müttefiklerin kuklası olan İstanbul kükûmeti ile Ankara'daki hükûmet arasındaki farkı açıklıkla anlıyor ve milletin yegane temsilcisinin Anadolu'daki hükûmet olduğunu görüyordu. Bulgar dev-

(16) **STDİA, F. 176 Op. 4 Arşiv Ed 551 sayfa: 148 - 152**
(17) **STDİA, Arşiv Ed. 1376 sayfa: 1**

let adamı, başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu ihtilalci Ankara hükûmetinin parçalanan Osmanlı hükûmeti ile temelde tamamen ayrı olduğunu anlıyordu. Bu sebeple de İstanbolinski, Ankara hükümeti ile doğrudan doğruya ilişkiler tesisi için her türlü denemeyi yapıyordu. İstanbolinski, Bulgaristan'ın milletlerarası durumunu göz önünde tutarak, daha başlangıçtan itibaren dolambaçlı yollardan geçmeden Mustafa Kemal hükümeti ile iyi ve dostane ilişkileri doğrudan doğruya kurmak istiyordu.

1921 yılı başlangıcında, sadece ekonomik meselelerle meşgul olmak üzere İsveç elçiliğinden ayrılan Bulgar diplomatik temsilciliği daha bağımsız çalışmaya başlamıştı. Ancak bütün diplomatik sorunlar, aracı elçi tarafından çözülmekteydi.

Çiftçi hükûmeti, 1921 yılı mayısının ikinci yarısında Ankara'ya gizlice Angel Grozkov (18)- Çiftçi partisi Meclis grubu temsilcisi- Yüzbaşı Girigor Pisare -Jandarma yaveri- ve Paskal Ençev -tüccar- dan kurulu bir heyet gönderdi.

Bulgar burjuvazisinin ihbarı sebebiyle bu ziyaret müttefiklerden saklanamadı. Batı basını ile Balkan devletlerinden bazılarında burjuvazi, Bulgar Çiftçi Partisine karşı sert hucumlara başladı. Bunların başında İngiliz

---

(18) **Angel Grozkov, 1879 yılında Haskova'nın Yabolkovo köyünde dünyaya gelmiştir. 1911 den 1923 e kadar aralıksız olarak çiftçi partisinin milletvekilliğini yapmıştır. İstanbolinski'nin en yakın ve itimat ettiği kimselerindendi. 9 Temmuz 1923 ihtilâli onu Millet Meclisi başkan yardımcısı olarak buldu. İhtilâlcilere karşı bir hareket yapmaya çalıştı, başaramayınca da Türk sınırını geçmeye çalıştı. Ancak Çerepovo'nun Glapan köyü yakınlarında yakalandı. Büyük işkencelerden sonra hapse atıldı. 14.9.1924 yılında bu cesur adam yediği dayağa dayanamayarak öldü.**

gazetesi Daily Telegraf gelmekteydi. Bu gazete, 16.8.1921 tarihli sayısında Türkiye'nin Bulgaristan'da yarı resmi bir temsilcisinin bulunmasını anlamadığını yazıyor ve Grozkov'un Ankara'da bulunuşunu ele alarak sert hucumlarda bulunarak esasen ağır olan Çiftçi Partisinin durumunu daha da ağırlaştırıyordu. (19) Gazete, Grozkov'un Ankara ziyaretinin tafsilatını öğrenmek üzere Albay Repington adlı bir özel muhabirini Sofya'ya gönderdi. Bu Albay, Sofya'da, Grozkov'un ve Çiftçi hükûmetinin durumunu anlamak için çeşitli sınıflardan insanlarla temas etti. Repington, daha sonra Daily Telegraf'te «Bulgar meselesi» adlı altında bir seri yazı yayınladı. Bu makalelerin birinde «İthamlar ve Cevaplar» başlığı altında şunları yazıyordu: «Grozkov, Bulgaristan'a döndükten sonra İstanbolinski'ye bilgi verdi..... Başbakan İstanbolinski ondan Kemal'in gelecekte düşündükleri ve stratejisi hakkında bilgi aldı. Bulgar başbakanı, bu seyahati benden saklamadı. Sadece bunun resmi bir gezi olmayıp iktisadi olduğunu tütün ve yiyecek satımı konusunda bir anlaşmaya varılması için yapıldığını söyledi.» (20) Repington, bununla da yetinmeyerek Çar Boris'le temas etti. O da bunları teyid etti. (21) Grozkov'un Ankara'yı ziyaretini başka Balkan devletlerinin basını da tenkid eder bir şekilde yorumlandı. Örnek olarak Romanya'nın Burjuva basınından **«Epoka»** ve **«Ora»** gösterilebilir. Bu gazeteler Grozkov'un seyahatini Bulgar siyasetinin bir orayantosyonu olarak yorumluyor ve bu yönelişin maksadının da anlaşmaları yıkmak olduğunu yazıyorlardı. (22)

Bulgar Burjuvazisi de Grozkov'un Ankara'ya gidişi

---

(19) Daily Telegraf gazetesi, 16.8.1921

(20) Daily Telegraf gazetesi 24.8.1921

(21) Ayni gazete 26.8.1921

(22) Epoka ve Ora gazeteleri, 18.7.1921

dolayısiyle patırdı koparıyordu. Bulgar meclisinde Demokrat Partinin Başkanı Al. Malinov, şunları söylüyordu: «Ben şunu soruyorum: Bulgaristan iktisaden çökmüş maddeten ve manen yorulmuş durumdayken ne gibi bir imkana sahiptir ki, Kemal Paşa'nın davası gibi bir davaya angaje olmaktadır.» (23) Radikal Parti Başkanı Stoyan Kosturkov da şöyle diyordu: **Biz sadece komşularımızın değil onları savunan büyük devletlerin de hiddetlerini üzerimize çektik.**» (24) Sosyalistler de geri kalmıyordu. Onların organı olan «**Narod**» gazetesi de Grozkov'un gezisini ele alarak «**Bir manyağın Anadolu gezisi**» (25) tabirlerini kullanarak onun ihtilalci Kemalistlerle bağlantı kurma çabalarına hucum ediyordu.

Çiftçi Partisini savunan ve Grozkov'la arkadaşlarının seyahatini tasvip eden tek parti Bulgar Komünist Partisi oluyordu. Partinin Meclis üyesi Atanasov, burjuvazinin Grozkov'a yaptığı hücumları ele alarak şöyle diyordu: «Ben,arkadaş Grozkov'un Mustafa Kemal'le görüştü günü bilmiyorum. Ama eğer görüşmüşse o bahtiyardır..... O açıkça arkasında bir Sovyet Rusya'nın bulunduğunu belirtmektedir. Avrupa kapitalizmi ve dünya emperyalizmi Sovyetleri ne kadar çok yıkmak isterlerdi. Fakat sonunda onunla bağlar kurmak zorunda kaldılar. Bulgar halkı, Bulgar hükûmeti de durumunu Mustafa Kemal'in getirdiği seviyeye getirebilseydi ne derece bahtiyar olurdu.....» (26)

Müttefikler, Çiftçi Partisinin hükûmeti üzerine büyük baskı yapıyorlardı. Onlar Grozkov ve arkadaşlarının Ankara'ya yaptığı ziyaretin sebebini aydınlatmaya çalı-

---

(23) **Stenografi bülteni, 27.8.1921**
(24) **Stenografi bülteni, aynı**
(25) **Stenografi bülteni, 3 is. 19.6.1922 sayfa: 529**
(26) **Narod gazetesi, sayı: 158, 25.8.1921**

şıyorlardı. Bulgar hükûmeti, 20.7.1921 de Sofya'daki büyük devletlerin diplomatik temsilcilerine birer nota vererek bu konuda kendilerine yapılan suçlamaları reddediyordu. Notada, Bulgar hükûmetinin her kime karşı olursa olsun bir anlaşma yapmak üzere Moskova veya Ankara'ya bir heyet göndermemiş olduğu belirtiliyordu. Notada, Moskova ile sadece Rusya'da bulunan esirlerin iadesi konusunda temas yapıldığı ifade ediliyordu. Notada, Ankara meselesinden de şöyle bahsediliyordu: «Grozkov, Yüzbaşı Pisarev ve Tüccar Ençev, İstanbul'daki Bulgar elçiliğinden vize almadan ve sadece ticari maksatlarla Ankara'ya gitmişlerdir...» (27) İstanbolinski, parlementoda aynen şöyle diyordu: **«Size, Bulgaristan'ın ne Ankara ne de Moskova ile ilişkileri olmadığını temin ederim...»** (28) İçişleri Bakanı K. Tomov'da «Dinevnik» gazetesine verdiği demeçte şöyle diyordu: «Grozkov'un Ankara'ya gittiğini, nutuklar çektiğini ve kendisine ziyafetler verildiğini öğreniyoruz. Bu konuda hükûmetin hiç bir bilgisi yoktur. Eğer, hakikaten böyle bir durum mevcutsa bu doğrudan doğruya Grozkov'un kendisini ilgilendirir Grozkov'un durumunu inceleyen Çiftçi partisi Meclis Grubu onu ihraç etmeye karar vermiştir...» (29)

Grozkovda ithamları cevaplandırmak ve koparılan gürültüyü bastırmak üzere Sobranya'da söz aldı ve bir kaç demeç verdi. Çiftçi Partisine yakın olan **«Napret»** gazetesi «Grazkov, gürültülü seyahati hakkında ne diyor?» başlığı altında Grozkov'un şu sözlerini yayınlıyordu: «İstanbul'a Haskova'daki Çiftçi sendikası Rodopi'nin vekâletiyle İstanbul'a gitmeye karar vermiştim... İstanbulda sendika hesabına elimdeki mallardan satabildiğim kada-

---

(27) **Stenografi bültenleri, 27.8.1921**
(28) **Çiftçi Bayrağı gazetesi, sayı: 57 26.7.1921**
(29) **Nevnik gazetesi, Sayı: 6507, 17.7.1921**

rına baktığım zaman burada gereği kadar iş yapamıyacağımı anladım. Anadolu'ya hareket etmeye karar verdim... Seyahatim sırasında konuştuğum bütün şehirli, köylü, subay ve askerlerin son zaferin kendilerinin olacağına inandıklarını gördüm... Bir politikacı ve milletvekili olarak Anadolu'daki idare ile ilgilendim. Onlar en demokratik usullerle memleketi yöneltmeye çalışıyorlar.... Mustafa Kemal, şehirde sivil kıyafet ve elinde bastonu ile sade bir vatandaş gibi geziyor. Türk halkı onu tanrılaştırıyor» (30) Grozkov Haskovo'da yayınlanan Niva gazetesine verdiği demeçte Napret gazetesindeki demeçine şunları ilave ediyordu: «Ankara'daki elçilikte Rus memurları ile karşılaştım ve onların neler yaptıklarını öğrendim. Onlardan Rus -Türk ilişkileri konusunda edindiğim bilgiye göre iki memleket arasında bir yardımlaşma anlaşması imzalanmıştır. Bu işbirliğinin nereye kadar varacağını detayları ile bilemiyorum. Türk ordusunun ve milletin maneviyatı yüksek...» (31)

Grozkov'un Ankara seyahati hakkında Mustafa Kemal'den ve Türk milletinin anti-emperyalist kurtuluş savaşından büyük sempati ile bahseden Nova Vreme gazetesi, aydınlatıcı bazı bilgiler veriyordu. Gazete «Anadolu cephesinde» başlığı altında şunları yazıyordu: «Bir süre önce Anadolu'nun kalbi Ankara'dan dönmüş olan tanınmış bir Bulgar'la karşılaşmak imkânını elde ettik. Bu kimseye cepheye gitmek ve bütün askeri bölgeleri dolaşma imkanı sağlanmıştır. Bu kimsenin ifade ettiğine göre Türk ordusu son derece iyi eğitilmiş, morali yüksek ve fakat teknik araçlardan mahrum bulunmaktadır. Mustafa Kemal, milli bir gurur olmuştur. O adeta bir Tanrı durumuna gelmiştir. Meclise gelişinde çoşkun bir tezahüratla kar-

---

(30) **Napret gazetesi, sayı: 624, 29. 7. 1921**

(31) **Niva gazetesi, sayı: 22, 20.8.1921**

Grozkov, (ortada oturan) ve Pisarev (ayakta duranlardan sağ baştaki) Ankara'da Kemalist yöneticilerle.

şılanmaktadır...» (32) Grozkov ve arkadaşlarının Ankara gezisini kendi paraları ile yapmış olduğu sonra bunların varislerinin bu seyahatin ücretini almak için 1947 de Bulgaristan Cumhuriyeti bakanlar kuruluna yapmış oldukları müracaattan anlaşılmaktadır.

Aslında Grozkov ve Pisarev, Ankara'ya Ticaret Bakanlığı tarafından yünlü kumaş pazarını incelemek üzere gönderilmişti.

Bulgar Başvekili de Grozkov'dan, Bulgaristan ve Türkiye'nin ilerki gelişmesini göz önüne alarak Mustafa Kemal'le sağlam bir anlaşma yapmasını istemişti. Ayrıca Bulgaristan yaptığı yardımlara karşılık Mustafa Kemal'den ilerde yapılacak Barış görüşmelerinde Türkiye'nin batı komşusu olarak Yunanistan yerine Bulgaristan'ı tercih etmesini istiyordu. Yüzbaşı Pisarev'in görevi ise ordunun durumunu ve Anglo - Fransız ve İtalyan - Yunan askerlerine karşı partizan hareketlerini incelemekti.

Grozkov ve arkadaşları son derece güç şartlar altında seyahat etmiş ve Anadolu'ya geçebilmek için Akdeniz vapuru ile İnebolu'ya gitmişlerdi. Grozkov, burada ünlü Rus yazarı, parti ve devlet yöneticisi A. A. Verbov'la karşılaşmıştı. (33) Pisarev bu konuda «konuşmaları gizli kaldı» diye yazıyordu. Pisarev şunları yazmıştı: «Ankara'ya giderken Grozkov, bize seyahate iyi başladıklarını söylemiş ve fakat bu karşılaşmadan kimseye bahsetmememizi istemişti? Onun söylediğine göre bunun duyulması Bulgaristan'ın esasen ağır olan durumunu daha da ağırlaştıracaktı.»

Bulgar heyeti İnebolu'dan Ankara'ya kadar, bir süvari birliğinin refakatinde beş günde gidebilmişti. Anka-

---

(32) **Nova Vreme gazetesi, sayı: 271, 2. 8. 1921**

(33) **Aktif ihtilâlci. 1911-13 ve 1915-17 de Bulgaristan'da bulunmuştur.**

rada Grozkov, Mustafa Kemal Paşa ile Pisarev ise İsmet Paşa ile devamlı temas halindeydi. Sofya ile devamlı temas halinde bulunulabilmesi için Pisarev, askeri şifreden yararlanmaktaydı ve Mustafa Kemal Paşa, bu muhaverenın temin edilebilmesi için de Edirne'de yardımcı bir telsiz istasyonunun kurulması emrini vermişti. Bulgar heyeti, Ankara'da yeni Atatürk hükümetinin yöneticileri tarafından büyük itina ve saygıyla karşılanmıştı. Onlar, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa ile birlikte Ankara, Eskişehir, İnebolu, Kastamonu, Kütahya, Antalya, Sivas v.b. cepheleri dolaştılar.

Bulgar heyetinin Ankara'yı ziyareti, Ankara hükümeti ile Bulgar başvekili arasında varılmış bir anlaşmanın sonucu olarak yapılmıştı. Temas ve konuşmalar her iki hükûmetin adına yapılmaktaydı. (34) Bu arada iki memleket arasında bir anlaşmanın imzalanmış olması da muhtemeldir. Ancak elde böyle bir vesikanın bulunmayışı insanı sadece tahminde bulunmaya zorlamaktadır.

Bu ziyaretin, Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında bir dostluk anlaşmasının imzalanışından iki ay sonra yapılmış olması dikkatten uzak tutulamaz. (16.3.1921) Bu anlaşmadan Aleksandr İstanbolinski'nin haberdar olduğu ve bunun ne derece büyük tarihi önem taşıdığını anladığı muhakkaktır. Onun da Sovyet Rusya ile böyle bir anlaşma yapmasının kendi ülkesi için de ne derece büyük çıkar sağlayacağını düşünmüş olması gerekir.

Grozkov ve arkadaşlarının Ankara'ya yaptıkları bu ziyaret Bulgar çiftçi hükûmetini müttefikler karşısında güç durumda bırakmış ve onlar İstanbolinski hükûmetine karşı şüpheci olmuşlardı. Bundan sonra müttefikler bir çok

---

(34) Bakü Komünist Gazetesi Sayı : 161 19.6.1921

olayda hükûmetin işlerine açıkça karışmaya başladılar. Bütün bunlara rağmen İstanbolinski hükûmeti, Türkiye'nin Sofya'da resmi bir temsilcilik açmasına müsaade etti. 27.2.1921 de Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından ve itimad ettiği kişilerden biri olan Cevat Abbas Bey, (Gürer) Sofya'ya geldi. (35) Cevat Abbas bey, Çiftçi Partisi hükûmetinin ileri gelenleri ile daimi temas halinde olmuştur. Bunlara örnek olarak:

Al. Botev, P. Yanev, R. Daskolov, A. Grozkov, K. Malev v.b. sayılabilir. Cevat Abbas Bey, Bulgaristan'dan Türk milletinin kurtuluş savaşı için destek sağlanmasını organize etmiştir

Bulgar hükûmetinin o zamanki milletlerarası durumu dolayısiyle Cevat Abbas Bey'in faaliyetleri müttefiklerden saklanamadı. Galip müttefikler, Çiftçi hükümetine büyük bir baskı yaparak Cevat Abbas Bey'in derhal Bulgaristan'dan çıkarılmasını istemekte ve hükûmeti Nöy anlaşmasına uymamakla suçlamaktaydılar.

Buna rağmen İstanbolinski, Türk milletinin yapmakta olduğu kurtuluş savaşına karşı tutumunu değiştirmiyordu. O, iki memleket arasındaki ilişkileri tesis etme arzusundan vazgeçmiyordu. İstanbolinski, 26.10.1922 de Parlamentodaki, büyük nutkunda Türkiye'nin kurtuluş savaşı üzerinde durarak şunları söylüyordu: «Türk milletinin giriştiği hareketi büyük Önder Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında tanımak gereklidir. Sevr anlaşmasının üzerinde yapılacak tadilat diğer anlaşmaların da tadilini gerektirecektir. Sabır. Şimdi bizim komşumuz olan Türkiye ile ilişkilerimiz sadece iyi ve dostane olabilirler. Ortak çıkarlarımız bizleri barış içinde yaşamaya zorlamaktadır.» (36)

(35) **T. Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Ankara. Cilt : 1, 1955,**

(36) **Pobeda gazetesi, Sayı : 220. 27.10.1922.**

İstanbolinski, 1922 yılının sonlarında çiftçi partisinin yakın adamlarından olan tüccar S. Pokaniçarov ile B. Açkov'u Türkiye'nin Sofya'daki temsilcisi Cevat Abbas Bey'le Ankara'ya gönderdi. Pokaniçarov, Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmasını hatıralarında şöyle anlatmaktadır: «İstanbolinski, bana Kemal Paşa'yla karşılaşmamda şahsen bildirmem için bazı sorunları not ettirdi. Paşa'ya, Bulgar hükûmetinin iki memleket arasında iyi ilişkilerin tesisi konusundaki samimi isteklerini bildirecektim.» (37)

Pokaniçorov'un Mustafa Kemal'le karşılaşması son derece samimi bir hava içinde olmuştu. Bu konuda intibalarını Pobeda gazetesine anlatan B. Açkov şunları diyordu: «Mustafa Kemal, yakından tanıdığı Bulgar milletine karşı samimi sempati besliyor. O, Bulgarların, kurtuluş savaşından önce ve sonra yaptıkları savaşlardan örnekler vererek halkımızın meziyetlerinden bahsediyor ve onlara kıymet verdiğini anlatıyordu... Paşa Türk ve Bulgar milletleri arasında tartışmalı konuların bulunmadığını; bunun aksine iki millet arasında karşılıklı sempatilerin bulunduğunu söyledi.» (38)

İstanbolinski, Edirne'deki Bulgar temsilcisi T. Markov'a, gizli bir emir vererek Ankara'ya gitmesini ve Türkiye ile bir dostluk anlaşmasının imzalanması için sondaj yapmasını istedi. Markov, yabancı isme hazırlanmış bir vesika ile Mustafa Kemal'le karşılaşması için evvelden tesbit edilen İzmir'e geldi. Markov, 27. 1. 1923 günü Göztepe'de Mustafa Kemal'e ilk ziyaretini yaptı. Bu ziyaret kısa sürdü. Ertesi gün Mustafa Kemal Paşa ve Markov iki saatten fazla konuştular.

Markov, Bulgar hükûmeti tarafından tesbit edilmiş olan ve Türkiye ile Bulgaristan arasında bir dostluk an-

---

(37) **STDİA, Cp. No: 478**

(38) **Pobeda gazetesi, Sayı, 312. 22.2.1923**

laşmasının yapılması sırasında ortaya çıkması muhtemel bazı sorunları Mustafa Kemal'in önüne serdi.

Markov, şu hususları ortaya koyuyordu:

1 — Müttefikler tarafından Bulgaristan'dan alınarak Yunanistan'a verilmiş olan Batı Trakya meselesi.

2 — Göçmen meselesi.

3 — Patrikhane meselesi.

4 — Ortak ticarî konular.

5 — İki memleket arasında diplomatik ilişkilerin kurulması meselesi.

Bulgar hükûmetinin temsilcisi Markov, 8.2.1923 tarihinde Bulgar başbakanı İstanbolinski'ye gönderdiği raporda şunları yazıyordu: «Mustafa Kemal Paşa, bana, Bulgar halkını çok iyi tanıdıklarını ve onun meziyetlerini tanıyıp değer verdiklerini söyledi ve şunları ekledi (Sofya'da geçirdiğim bir yıllık askeri ateşelik görevimden çok iyi hatıralar taşımaktayım! O sıralarda tanışmış olduğum bazı yüksek ailelerle hala mektuplaşmaktayım. Bulgar halkının bizim Trakya'daki göçmenlerimize sıcak ilgi göstermekte olduklarını bilmekteyiz.) Diplomatik ilişkiler konusunda da (İki memleket arasında ilişkilerin resmi veya yarı resmi olarak başlamasında hiç bir engel görmemekteyim. Bu konuda insiyattif bana ait değildir. Zira ben yarı resmi olarak Cevad Abbas Bey'i göndermiştim? Ancak Bulgar hükûmeti, müttefiklerin baskısı sebebiyle kendisini Sofya'dan çıkarmak zorunda kaldı. Bizim Balkanlarda dost bir ülkeye ihtiyacımız vardır. Bulgaristan'da coğrafi, ekonomik ve politik bakımdan bu konuda düşünebileceğimiz en iyi devlettir. İki memleket arasında kurulacak bir dostluk sizi de bizi de daha kuvvetli ve dada bağımsız yapacaktır.) dedi....» (39) Mustafa Kemal,

(39) **STDİA, Fasikül 176, Op. : 4 Arşiv Ed. 2976 sayfa: 2-16**

daha sonra Bulgar temsilcisi Markov'a Bulgar hükûmeti tarafından ileri sürülen sorunların akılcı ve kolay kabul edilen hususlar olduğunu söyledi. (40)

En zor şartlar altında, Ankara hükûmeti ile ilişkiler kurmak istiyen Bulgar Çiftçi partisi, bazı çıkışlar yapmaktaydı. Bulgar hükûmeti, 1.3.1923 de Edirne'deki Bulgar diplomatı A. Markov'u İstanbul'daki Bulgar sefaretini tedvire memur etti. Bu göreve derhal başlayan diplomat herşeyden önce Dışişleri bakanlığına yazdığı bir yazı ile Yeni Ankara hükümeti temsilcileri karşısında nasıl bir tutum takınacağını sordu. Bulgar diplomatının yazısına bizzat Başbakan Aleksandr İstanbolinski imzasıyle verilen son cevapta «resmiyetten ve resmi bağlantılardan kaçının» diye yazıyordu. (41)

Yeni Bulgar temsilcisinin ilk ziyareti, anlaşmalar gereğince Türkiye'deki Bulgar haklarını korumakta olan İsveç temsilcisine oldu. İsveç temsilcisi, Markov'un bu tayininden büyük hayrete düşmüştü. İsveç elçisi, Bulgar sefaretini temsil etmekte olan Markov'a Ankara hükûmetinin temsilcisi olan Adnan Bey'le her türlü resmi temastan katiyetle kaçınmasını tembih etti. (42) 1923 yılı mart ayının başında Sofya metropoliti Stefan, İstanbul'a geldi. Bulgar dini gazetesi Pastirsko Delo'nun bildirdiğine göre metropolit, Trakya'daki göçmenlerin durumu, Doğu Trakya'daki Bulgar kilisesi ve din adamlarının sorunu ile ekzarklığın vaziyetini düzenlemek için bu seyahati yapmıştı. (43) Bu sırada Sofya Sinotluğu, ekzark muavinliğine yazdığı mektupta metropolit Stefan'ın ekzartlığin meselesini konuşmaya yetkili olmadığını bildiriyordu.

---

(40) Aynen.
(41) STDİA, F: 176 Ob. 4 Arşiv 1376 Sayfa : 6
(42) Ayni sayfa: 72
(43) Pastirsko Dealo Gazetesi, Sayı: 10 9.3.1923

(44) Ayni zamanda Bulgar kilise gazetesi de Bulgar Sen Sinotluğunun, Metropolit Stefan'a böyle bir görevi vermediğini yazıyordu. (45) İstanbul'daki Bulgar temsilciliğinin Dışişlerine yazdığı ve Metropolit Stefan'ın görevinin ne olduğu yolundaki bir sorusuna da şahsen cevap veren Başbakan İstanbolinski: «Metropolit Stefan, dini bütün meseleleri ve kiliseyle ilgili ekonomik sorunları Türk hükümeti ile görüşecek ve bu konuda sefarete yardım edecektir» diyordu. (46)

İstanbul'daki Bulgar temsilcisi Markov, 13.3.1923 de Ankara hükûmetinin İstanbul'daki temsilcisi Adnan Bey'e Metropolit Stefan'ın gelişi ve görevi hakkında bilgi veriyor ve durmadan Ankara hükûmetinin haberdar edilmesini istiyordu. 27 marta kadar Ankara'dan görüşmelerin başlaması için bir haber gelmedi. Daha sonra Sofya'da yayınlanan «Den» gazetesi (47) ile İstanbul'daki Fransızca La Turquie Nouvelle (48) gazetelerinde yayınlanan demecinde Metropolit Stefan, görüşmelerden Sofya hükûmetinin arzularından da ileri sonuçlar alındığını bildiriyordu. Metropolit Stefan'ın bahsettiği bu görüşmelerin ne zaman ve nerede yapıldığı bilinmemektedir. Aslında ise hiç bir sonuç elde edilememişti. Sofya Metropolitinin yapmak istediği sondaj mahiyetindeki denemeler halk dilinde ifade edildiği gibi taşa çarpmıştı. Ancak bu başarısızlığın sebebi Türk hükûmetinin Bulgar kilisesinin meselelerini ve Trakya göçmenlerinin durumunu halletmekteki arzusuzluğundan gelmiyordu. Her şeyden önce iki memleket arasında münasebetlerin tesis edilmemiş olma-

---

(44) **STDİA, F. 176 Op. 4. Arşiv 2981 sayfa: 17**

(45) **Kilise Gazetesi Sayı: 12, 17.3.1923**

(46) **STDİA F. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 2981**

(47) **Den gazetesi, Sayı: 632, 31.3.1923**

(48) **La Turquie Nouvelle gazetesi, Sayı: 119. 7. 4. 1923**

sı, her türlü müzakerenin yapılmasına mani olmaktaydı. Bunun dışında zaman bu gibi meselelerin görüşülmesi için iyi seçilmemişti. Ankara, Lozan konferansında bir karşı proje hazırlamak için son derece sıkı bir çalışma içindeydi. Türkiye bu projeye büyük önem vermekteydi. Sofya metropolitinin görüşmek istediği sorunlar hakkında hiç bir inceleme yapılmamıştı. Metropolitle Türk hükûmeti arasındaki görüşmeler, Türk hükûmeti tarafından tayin edilmiş olan ve fakat sorunları bilmeyen bir üçüncü şahıs tarafından yürütülmekteydi. (49)

Metropolit Stefan'ın başarısız seyahati iki memleket arasındaki diplomatik ilişkileri kurmaya çalışan İstanbul'daki Bulgar temsilcisi Markov'un cesaretini kırmıştı. Markov, dışişlerine yazdığı bir yazıda Ankara hükûmetine karşı tutumunun nasıl olacağını bir kere daha soruyordu. Başbakanlıkla birlikte Dışişleri Bakanlığı görevini de yürüten İstanbolinski, 2. 4. 1923 tarihli telgrafında Markov'a şu talimatı veriyordu: «Ankara hükûmeti ile temaslarınıza devam ediniz. Ancak dış etkenlerden ötürü bu temaslarınız, yarı resmi mahiyette olmalıdır. Bulgar menfaatlerinin korunması şimdilik hala İsveç elçiliğindedir ve siz de şimdilik ona bağlı bulunmaktasınız. Ancak siz bağımsız olarak bir konsolosluk görevi yapabilirsiniz.» (50) İstanbolinski, telgrafının sonunda şöyle diyordu: «Ancak siz iki memleket arasında resmi ilişkilerin nasıl sağlanabileceğini araştırınız.... Sizin devamlı olarak Ankara'ya gitmeniz büyük gürültü koparabilir. Bu iş için sekreteri (Burada sefarethane sekreteri Altınov'dan bahsedilmektedir) kullanmanız yerinde olur o pek farkedilmez.» (51)

İstanbul'daki Bulgar Temsilcisi Markov, 8.4.1923 ta-

---

(49) **STDİA, F. 321 Op. 1, Arşiv 2804 sayfa: 8-10**
(50) **STDİA F. 176 Op. 4, Arşiv 1367 Sayfa: 18**
(51) **STDİA, F. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 1367 Sayfa: 18**

rihinde kimseye danışmadan, kendiliğinden, Bulgaristan'ın ikinci dünya savaşından çıkışından o güne kadar geçen süre içinde, ilk defa Bulgar Bayrağını elçilik binasına çekti. (52) İki gün sonra Bulgar Dışişleri bakanlığı İstanbul'daki Bulgar temsilciliğine şu telgrafı gönderiyordu: «Dışişleri bakanlığı iki memleket arasında müzakerelerin devamına karşı değildir. Ancak daimi ilişkilerin kurulmasına dış durum henüz müsait değildir. Ancak bu yakında olacaktır.» (53)

Ankara hükûmeti, 1923 mayısının ortalarında iki memleket arasında diplomatik ilişkilerin sağlanması için resmi müracaatta bulundu. Ankara hükûmeti, Romanya'ya olduğu gibi Sofya'ya da bir temsilci göndermeyi teklif ediyordu. İstanbul'daki Bulgar temcilciliğini yürüten Markov, 7 mayıs 1923 tarihli telgrafında bu durumu Sofya'ya bildirirken kendisi de şu düşüncelerini ekliyordu: «Türklerin bu arzusu karşısında kaba bir davranışta bulunmamız menfaatlerimize son derece ağır bir şekilde etki yapacaktır.» (54) Dışişleri bakanlığı hala tereddüt içindeydi. Bulgaristan, Ankara'ya gönderdiği cevapta Türkiye'nin Sofya'ya bir temsilci göndermesini kabul ettiğini bildiriyor, ancak başlangıçta bunun Bulgaristan'daki Türk menfaatlerini koruyan İspanyol elçiliğine bağlı olmasını istiyordu. (55) Bu cevap tabiatiyla Ankara hükûmeti adına İstanbul'da Markov'la görüşmeler yapan Dr. Adnan bey'i tatmin etmedi. Dr. Adnan Bey, israrla Bulgaristan'a gönderilecek temsilcisinin bağımsız olması gerektiğini söylüyor ve Türk temsilcisinin İspanyol elçiliğine bağlanamayacağını bildiriyordu. (56)

(52) **Ayni Sayfa: 50-58**
(53) **Ayni Sayfa: 18**
(54) **Ayni Sayfa: 22**
(55) **Ayni Sayfa: 23**
(56) **STDİA, F. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 1376 Sayfa: 26**

rıza göstermek zorunda kaldı. Dışişleri bakanlığı, İstanbul'daki Bulgar temsilciliğine 27.Mayıs 1923 de gönderdiği telgrafta Ankara hükûmetinin Sofya'ya İspanyol elçiliğine bağlı olmayan ve fakat yarı resmi mahiyette bir temsilci göndermesini kabul ettiğini bildiriyordu. Telgrafta daha sonra şöyle denilmekteydi: «Bakanlığımız bir süre sonra İsveç elçiliğine bir mektup göndererek sizi ona bağlı olmaktan kurtaracaktır. Bu suretle siz de yarı resmi bir temsilci durumuna geçeceksiniz» (57)

9. 6. 1923 de Bulgaristanda Faşist bir askeri ihtilâl oldu. Bulgar Çiftçi partisinin hükûmeti devrildi başta Aleksandr İstanbolinski olmak üzere yüzlerce ileri gelen sima gaddarca öldürüldü.

Bulgar Çiftçi Partisi hükümetinin Türkiye ile Bulgaristan arasında ilişkilerin kurulması için yapmış olduğu çalışmalar müsbet birer gayretti. Bulgaristan'ın milletlerarası durum bakımından içinde bulunduğu ağır vaziyete rağmen, iki memleket arasında normal ilişkilerin kurulması ve birbirine komşu milletler arasında bir dostluk ve işbirliği anlaşmasının yapılması için gerekli şartlar mevcut bulunuyordu.

Bu müzakereler sonunda Bulgar Dışişleri Bakanlığı, iki memleket arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına karar vermiştir.

(57) **Aynen**

ANADOLUDAKİ OLAYLAR VE BULGAR KAMU OYU

Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Türk milletinin, Mondros ve Sevr anlaşmaları ile emperyalist müttefiklerin işgallerine karşı, memleketlerinin bağımsızlığını sağlamak için yaptığı savaş, Bulgar milleti tarafından büyük bir ilgi ile izleniyor ve destekleniyordu. Muzaffer müttefikler tarafından zorla kabul ettirilen Nöy anlaşmasının öldürücü ve esir edici şartlarını sırtında taşıyan ve son derece ağır askeri tazminat ödemeye mahkûm edilen Bulgar milleti, Türk milletinin istikbalinde kendi geleceğini görmekteydi. Komşu milletin ağır şartlar altında yaptığı savaşı büyük bir takdir ve saygı ile izleyen Bulgar milleti elinden geldiği kadar onu destekliyor maddi ve manevi yardımda bulunmaya çalışıyordu. Bulgar miletinin bu takdir duyguları ve desteklemek arzusu doğu ülkeleri içinde ilk defa kuvvetli bir düşmana karşı bütün ülkesini bir ihtilal hareketine sürüklemiş olan Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına duyulan derin saygıda beliriyordu.

Mustafa Kemal, hayatının uzun yıllarını Makedonya'da geçirmişti. Mustafa Kemal'in Makedonyo'da bulunduğu bu yıllar Bulgar halkının Sultan idaresine karşı giriştiği harekâtın yeni bir safhaya ulaştığı zamana raslıyordu. Bu harekattaki çete savaşları ilerinin bu büyük önderini etkiliyordu. (1) Daha sonra o Makedonya'da gördüğü

---

(1) **N. Todorov, Türk Halkının Ünlü Önderi, Tarihi Bakış Mecmuası, 1964 1. kitap**

bu çete harekâtının taktiğini Türk milletinin kurtuluş savaşında pratik olarak kullanacaktı.

1908 yılında Jön Türkler harekâtı sırasında Mustafa Kemal, Makedon burjuvazisinin sol kanat temsilcilerinin harekâtını görüyor onların düşüncelerini anlıyor ve bu harekâtın lideri olan Yane Sandanski ile tanışıyordu. (2)

Mustafa Kemal, 1913-1915 yılları arasında Fethi Bey, Sofya'da Elçi olarak bulunurken, Albay rütbesi ile askerî ateşelik yapıyordu. (3) Bu sıralarda o, Bulgar halkı arasına girmiş onların iyi vasıflarını çalışkanlık ve misafirperverliklerini tanımış ve önemli aileleri ile tanışmıştı. Türk askeri ateşesini bu sıralarda heyecanlandıran ve düşüncelerini ortaya koyan bir hatırası vardır. (4) Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun onuncu yıldönümü sırasında yayınlanan Açkov'a ait bu hatırada şöyle denilmekteydi: «Her yıl Hıdrellezde yapılan büyük askeri merasimi izlemiş olan Mustafa Kemal, 1914 yılında üzerinde askeri üniformaları olduğu halde otomobiliyle bize geldi ve bizi Sofya etrafında bir gezintiye davet etti. Gideceğimiz yer Vladaya köyüydü. Oraya geldiğimizde Mustafa Kemal, yürümeyi arzu etti. Hep beraber Lunin'e doğru yürüyüşe başladık. Dinlenme sırasında ikimizin arasında çok ente-

---

(2) **N. Todorov, Tarihi Bakış Mecmuası, 1964**

(3) **E. B. Şapolyo, Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, 1959 Sayfa: 80-90, Lord Kinros, Londra, 1964 Sayfa: 59-67.**

(4) **24.12.1928 de Türkiyenin Atina Büyük Elçisi Cevat Bey'in İstanbul Müzesi Müdürü Halil Bey'in kızı Belkıs hanımla düğünü vardı. Mustafa Kemal bu evlenme şerefine Ankara Palas salonlarında verdiği baloyu bizzat açmış ve bu sırada yaptığı sohbette Bulgaristan hatıralarından bahsederek Bulgarların çalışkanlıklarını övmüş onları aklı başında muktesit insanlar olarak tasvir etmiştir. Bu hatıralar SDTİA dan alınmıştır. Op. 1 Arşiv Ed. 2968 Sayfa: 174**

resan bir konuşma geçti. Türk askerî ateşesi büyük bir samimiyet, açıklık ve üzüntü ile memleketindeki sosyal durumun açıklı halini anlatıyor ve bunun bütün suçunun Sultan yönetiminde olduğunu söylüyordu. Bir ara bana şöyle dedi:

— Türk milleti üstün vasıflara sahiptir. Fakat maalesef onu cehalet ve karanlıkta bırakıyorlar. Onun eksiği modern bir eğitimdir. Rejim hiç bir yeniliğe izin vermiyor.... Türk milletinden oriental mantaliteyi olduğu kadar onun dış görünüşündeki doğu kisvesini de söküp atmalıdır. Türk milletinin kendisini bulup gözünün açılması için daha büyük reformlara ihtiyacı vardır. (5)

Mustafa Kemal, Bulgaristan'da bulunduğu sırada bir çok partili kimse ve içtimai durumu yüksek bazı şahıslarla şahsi bağlantılar kurmuştu. O bu sıralarda sağladığı bu dostluktan, milletin bağımsızlığını sağlamak ve onu müttefiklerin esaretinden kurtarmak için giriştiği ağır sorumluluk bulunan harekat sırasında yararlanıyordu.

1920 yılının başlarında Bulgar Milletvekili ve onun eski arkadaşı D. Açkov ısrarı üzerine Ankara'ya gelmişti. Bu davetin maksadı, hala çözülmemiştir. Ancak bu ziyaret sırasında Mustafa Kemal'in Akçov'a bahsettiği düşüncelerinden ve Anadolu harekâtının taktiği hakkında söylediklerini belirtmeden geçemiyoruz. Açkov, Ankara'dan dönüşünde Mustafa Kemal hakkında edindiği intibalarını İstanbul'daki Bulgar temsilcisine anlatmıştı. Mustafa Kemal'in anlattığına göre, kurmuş olduğu Kuvayi milliye ordusu Tıpkı Makedonya'daki Bulgar çeteleri gibi hareket edeceklerdi. O, onların usulunü model olarak almıştı. (6) Bu konuda dikkate değer bir yazı, Sofya'da çıkan Nova Vreme gazetesinde yayınlanmıştı.

---

(5) **Zarya Gazetesi, Sayı: 5166, 13.11.1938**

(6) **STDİA, F. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 551 Sayfa: 83-89**

Yazıda Gemliğe doğru çekilen Yunan kuvvetlerini yan kanadından vuran Demir bey çetesinin oynadığı rol belirtilerek şöyle deniliyordu: «Bu taktik açıkça Makedon usulü olarak adlandırılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu taktiği bütün cephelerde uyguladığı açıkça anlaşılmaktadır.» (7)

Bulgar halkı, Türk milletinin Anadolu'daki savaşına karşı fiili destekte bulunmuştu. İlk planda Hristiyanların (Bulgar halkı) Anadolu'daki harekâta fiili iştirakine işaret etmek gerekir. Sovyet tarihçisi Mihail Pavloviç'in belirttiğine göre Anadolu harekâtı Trakya'daki hıristiyan Bulgar halkı tarafından desteklenmiştir. (8) Anadolu ihtilâli sırasında bazı Bulgarlar bazen müşavir olarak bulunmuş ve bunlar Mustafa Kemal'in karargâhında görev almışlardı. Bakü'de yayınlanan Komünist adlı gazetenin Londra'dan aldığı bir telgrafta belirtilen bir çok bilginin yanında yazıldığına göre Bulgar hükümeti, Bulgar'ların Kemalist ihtilâlde görev alışlarına karşı tedbir almazsa müttefikler Bulgaristan'a karşı bazı hareketlerde bulunmaya kararlıdır. (9) Bu arada inceleme imkânını bulamadığımız İsviçre'de yayınlanan Nasyonal Zeitung gazetesinin yazdığına göre Bulgar hükümeti emekliye ayrılmış Bulgar asker ve subaylarını Anadolu'ya sevkederek onların müttefik işgalcilere karşı Türk milliyetçileri ile omuz omuza çarpışmasını sağlamıştır. (10) İstanbul'daki Bulgar Başkonsolosluğunu sonra da Basın ataşeliğini yapmış olan Yapayev, Ankara'da bir kaç defa Mustafa Kemal'le karşılaşmış ve ona işbirliği teklifinde bulunmuştu. (11) Bu

---

(7) **Novo Vreme Gazetesi, Sayı: 712, 22. 7. 1921**

(8) **Mihail Pavloviç, Türkiye'deki Kemalist Harekatı, Krasnaya, Nov mecmuası, Sayı: 1, 1921 Sayfa: 224**

(9) **Komünist Gazetesi, Baku, Sayı: 162, 20.7.1921**

(10) **Yabancı Basın incelemeleri, Sayı: 313, 2.9.1920**

(11) **STDİA, F. 176 Op. 4, Arşiv 2016**

arada, o sırada Sofya'da yayınlanan Bulgar gazeteleri, Mustafa Kemal Paşa'nın portresini yayınlamakta ve altında şu ibareleri kullanmaktaydılar: «Anadolunun diktatörü- (12) İzmir, Bursa, Eskişehir'de savaşan Türk Milli Ordusunun Başkumandanı». Bunun dışında Mustafa Kemal'in geniş biyografisini yayınlayan gazeteler, onun Bulgaristanda askeri ataşe olarak bulunduğu sıralardaki faaliyetlerini uzun uzun anlatmaktaydılar.

Bir çok diplomatik yazışma ve notaların incelenmesinden anlaşıldığına göre Bulgaristan şu veya bu yolla Anadolu'daki Kemalistlere silâh temin etmekteydi. Bunlardan sadece bir kaç tanesinin üzerinde duracağız. 30. 6. 1920 de Bulgaristandaki müttefik ordularının Genel Kumandanı, Dışişleri Bakanlığına verdiği notada şunları belirtiyordu: «Türk bandralı üç geminin Burgaz limanına kömür almak üzere geldiklerini öğrenmiş bulunmaktayım. 16. 6. 1920 de gelmiş olan bu gemilere 19. 6. 1920 gecesi askerlerin refakatinde bulunan dört arabanın kışla ile gemiler arasında üç sefer yaptığı bildirilmektedir. Bu arabalarda bulunanlar, gemilere boşaltıldıktan sonra bunlar kömür yüklemeden hareket etmişlerdir. Gemilerin Burgaz'da bulunduğu sırada bunlardan birinin kumandanı bir Bulgar askeri tarafından, Bulgar kumandanlığına ziyarete davet edilmiştir. Bu faktörleri göz önünde tutarak Türk milliyetçileri ile yapılan silâh ticareti konusunda Bulgar hükümetinin sorumluluğuna dikkatinizi çekmekten şeref duymaktayım» (13)

İstanbul'daki Bulgar temsilciliğinden, Bulgar dışişleri bakanlığına gönderilen 13. 7. 1921 tarihli raporda İstanbuldaki İngiliz Kumandanlığının, Varna'dan bir kaç defa Anadolu'daki Kemalistlere tüfek ve makineli kaçırıldığı-

---

(12) **Novo Vreme Gazetesi, Sayı: 653, 10.5.1921**
(13) **BİA, F. 3 Arşiv Ed. 2763**

na dair bilgi gelmiş olduğu bildirilmekteydi. Raporda şöyle devam ediliyordu: «İngiliz kumandanlığında bu husus sorumsuz bazı kimseler tarafından yapılan bir kaçakçılık olayı olarak yorumlanmamaktadır. Onlar bu hususun görevli kimselerle subayların bilgisi olmadan yapılamayacağına inanmaktadırlar». (14)

26. 7. 1921 tarihinde İtalyan bandıralı Leopolis vapuru, Burgaz limanına gelmişti. Bu gemiye, müttefikler tarafından Bulgar ordusundan silâhsızlandırılmak maksadıyla toplanan ve denize atılacak olan bir vagon dolusu yepyeni hiç kullanılmamış makineli tüfek yüklenmiş ve gemi İstanbul'a hareket etmiştir. (15) Bu konuda Burgaz Ticaret ve Sanayi Odasının Bülteninde Leopolis'in yükü arasında 4 bin kilo silâh bulunduğu kaydedilmektedir. (16) Ayni bültende belirtildiğine göre İstanbul'a sefer yapmakta olan Aventino adlı İtalyan bandralı bir başka gemi de, Burgaz limanından yüklediği yiyecek maddesi ve tütün arasında 24.474 kilo mermi götürmüştür. (17) Yine aynı bültenden anlaşıldığına göre, 1922 şubatında İstanbul seferini yapmakta olan İtalyan bandralı Karniolya adlı gemi, diğer yüklerinin arasına 1.671.836 kilo demir ve bronz malzeme ile bir parti kapsül götürmüştür. (18) Ayni senenin 2. Martında yine İstanbul seferini yapan Palcki adlı İtalyan vapuru, başka yüklerinin arasında 643 kilo askeri malzeme taşımıştır. (19) Bulgaristan'ın İstanbuldaki Başkonsolosu Atanas Yarenov, Bulgar Dışişleri Bakanlığına yazdığı bir raporda Varna doğumlu sabık

---

(14) **STDİA, F. 321, Op. 1, Arşiv Ed. 2746 Sayfa: 6**
(15) **STDİA, F. 321 Op. 1, Arşiv 2797 Sayfa 55-57**
(16) **Burgaz Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni, Sayı: 19, 4.8.1921**
(17) **Burgaz Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni Sayı: 31, 28.10.1921**
(18) **Ayni Bülten Sayı: 46, 15.2.1922**
(19) **Ayni Bülten, Sayı: 49, 9.3.1922**

Bulgar milletvekili Şakir Zümre'nin Anadoludaki milli kurtuluş harekâtına 50 bin kilo patlayıcı madde temin ettiği bildiriliyordu. (20)

Bunun dışında Yunan ordusu tarafından silâh altına alınan, Gümülcüne, Kısanti, Dedeağaç, Kostur, Voden ve Batı Trakya ile Makedonya'nın başka bölgelerinden Bulgarlar Yunan ordusundan kaçarak Türk milliyetçilerine sığınmış ve onlarla birlikte Yunanlılara karşı savaşmışlardır. İstanbul'da o tarihlerde Rumca olarak yayınlanan Neologos gazetesinin 17. 5. 1921 tarihli nüshasında belirtildiğine göre Yunan ordusuna alınmış 2.500 Bulgar askeri İzmir yakınlarında Balçova'da isyan ederek silahları ile birlikte bir ormana kaçmışlardır. (21) Makedonya'da da bazı Bulgarlar, Yunan ordusuna alınıp Türk cephesine gönderilmemek için kaçıp, ormanlara sığınmaktaydılar. (22) Yunanlılar tarafından silah altına alınarak Türk cephesine gönderilen bir çok Bulgar, firar edip Kemalistlerin safına katılmakta ve onlara değerli bilgiler vermekteydiler.

O günleri yaşayıp bugün hayatta kalanlar, Anadolu bozkırlarındaki savaştan son derece trajik hatıralar ve Yunan ordusunun nasıl yenildiğini anlatmaktadırlar. (23)

Bu insanların anlattığına göre Yunan ordusundaki Bulgarların kaçış sebepleri, Yunan ordusundaki subayların kötü muameleleri kadar Türk milletinin hürriyet ve bağımsızlık davalarına olan inançlarıydı. Bu arada Makedonya İhtilâl teşkilâtının Yunan ordusundaki Bulgarlara dağıtmış oldukları enteresan bir beyanname örnek olarak gösterilebilir:

---

(20) **STDİA, F. 176, Op. 5 Arşiv: 450, Sayfa: 39**
(21) **Narodna Odbrana Gazetesi, Sayı: 600, 31.5.1921**
(22) **Komünist gazetesi Baku, Sayı: 167, 26.7.1921**
(23) **İvan Srayanov, Hatıraları**

Bu beyannamede şöyle denilmekteydi :

«Türk milletinin büyük savaşı bizi yardıma ve ortak davranışlara çağırmaktadır.

Yunan ordusundan kaçan veya esir düşen Bulgarlar, Türk ordusunda kardeşçe bir davranış görmektedirler.

Size müşterek vatan, milli ve şahsi menfaatlerimiz adına seslenmekteyiz. Sizlerin, Bulgar halkının hakiki dostu olan Türk akserlerine katılmanız gerekmektedir. Siz, onların arasında bir kardeş şefkati bulacaksınız.» (24)

Bulgar halkı, Anadoluda Türk halkı tarafından yürütülmekte olan savaşa mütevazi silâh yardımının yanında önemli ekonomik yardımlarda da bulunmuştur. (25)

1920 martından sonra İstanbul ve Türkiye sadece askeri değil, ekonomik bakımdan da abluka altına alınmıştı. Mustafa Kemal'in önderliğinde savaşan Türk halkının, manevi olduğu kadar büyük miktarda yiyecek yardımına da ihtiyacı bulunuyordu. Bu bakımdan komşu Türkiye, Bulgaristan'dan önemli yiyecek almıştır.

Bu durumda Bulgar halkı, Türk halkının haklı savaşını fiilen desteklemiş olmaktaydı. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ekonomik ilişkiler 1922 senesinde çok daha arttı. (26) O yıl Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1.034.225.837 lira değerinde 136.000.289 kilo mal ihraç edildi. (27)

1922 de Bulgaristan'dan Türkiye'ye ihraç edilen mallar şöyle sıralanabilir: 47.252.66 kilo buğday, 13.508.297 kilo un, 6.905.565 kilo fasulya, 584.592 kilo kaşar peyniri, 218.014 kilo beyaz peynir, 113.645 adet yumurta v.b. (28)

Silâh ve ekonomik yardımın dışında, Bulgar kamu oyu ve bilhassa Bulgar sosyalist partisi, Anadolu'da sa-

---

(24) **STDİA, F. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 1635 Sayfa: 96**
(25) **İ. V. Stefanov, Bulgaristan'ın Dış Ticareti, 1938 Sofya**
(26) **Dr. Nedelcev, Bulgaristan'ın Dış Ticareti. 1920-1936**
(27) **Bulgaristan'ın Dış Ticareti-1919-1923**
(28) **Bulgaristan'ın Dış Ticareti-1919-1923**

vaşan Türk halkına bir başka yönden de yardım ediyordu.

Bilindiği gibi, müttefikler, genç Sovyet memleketine karşı Türkiye'yi tasarladıkları plânlarını gerçekleştirmek için kullanıyorlardı. Müttefikler, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları yoluyla Beyaz Rusları desteklemek amacı ile askeri kuvvetlerden başka Denikin haydutları için büyük miktarda silâh taşımaktaydılar. İngiltere, Fransa ve Amerika bu hareketleri ile eski günleri geri getirmek ve Çarlık Rusya'sını ihya etmek emelindeydiler. Bu durum ise Türkiye'nin egemenliği içinde bir ölüm korkusu yaratmaktaydı.

İstanbuldan geçmekte olan ve Rusya'ya sevkedilen bu müdahaleci askerlerin çözülmesini sağlamak için Bulgar gizli ihtilâl teşkilâtı başta Nikola Trayçev, olmak üzere faal bir rol oynuyordu. Bu teşkilât, istilâcı askerlere, Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve başka dillerle yazılmış beyannameler dağıtıyordu. Bu beyannamelerin etkisi ile bir çok asker, Rusya'ya gidip Rus işçi ve köylülerine karşı savaşmayı redetmişti. Bu teşkilâta İstanbulda bir çok Türk ve Yunan işçisi de katılmıştı.

Bulgar teşkilâtı, istilâcı askerler arasında çözüntü sağlamaktan, Denikin kuvvetlerine silâh sevkini sabote etmekten başka 1920 de Kırım'dan Türkiye'ye geçerek Gelibolu'ya yerleşen Vrangel ordusu arasında da aktif bir faaliyet göstermişti. Sayıları 60 binin üstünde olan bu Vrangel ordusu, İstanbul'daki Askeri idareciler tarafından bir anti - Sovyet müdahalede kullanılmak üzere tam bir askeri teşkilâtlanma halinde muhafaza ediliyordu. Boğaz sahillerine yerleştirilmiş olan bu Beyaz Rus ordusu, Türk milletinin anti -Emperyalist kurtuluş savaşı için de büyük bir tehlike yaratıyordu. Bu kuvvetlerin heran İngiliz - Fransız emperyalistleri tarafından Anadolu'ya sevkedilmeleri muhtemeldi. Bulgar Sosyalist Gizli teşkilâtının aktif faaliyetleri sayesinde İstanbul'daki Vrangel or-

dusu arasında sonuçlar alınabiliyordu. Bunların içlerinde bir çoğu vatanlarına geri dönmeye ve barış içinde yeni Sovyet hükümetini desteklemeye taraftardı.

Türk milletinin, müttefiklere karşı savaşında Bulgar kamu oyunun manevi desteğini de kaydetmek gereklidir.

Türk milletinin Anadolu'da yapmakta olduğu anti-emperyalist savaş Bulgar burjuvazisi tarafından müsbet karşılanmıyordu. Bulgar burjuvazisinin bu tutumu 16. 3. 1920 tarihinde Türk-Sovyet anlaşması imzalanınca daha açık olarak belli oldu. Türkiye'nin bir anlaşma ile Rusyayla dostluğa yönelmesi, ondan silâh ve manevi destek istemesi, Mustafa Kemal Paşanın açıkça, «Türk milleti zafer için Dünya'da yegâne sosyalist memleket olan Rusya'ya güvenmelidir» demesi Bulgar burjuvazisinin hoşuna gitmiyordu.

Böyle bir düşmanca fikrin tipik bir örneği Milliyetçi Partinin tutumunda görülüyordu. Bu parti mensupları, Yunanistan burjuvazisinin istilâcı siyasetine karşı açıkça sempatilerini belirtmekteydiler. Mir Gazetesi, «Anadoluda Türklerin yenilgisi» başlıklı yazısında şöyle diyordu: «Mir gazetesinin okurları Kemalistlerin kuvvetini ve onların Yunan ordusuna ne derece karşı koyabileceklerini bilmektedir. Yunan ordusu, en mükemmel silâhlarla donatılmıştır. Depoları malzeme yığılıdır. Ordusu İngiliz ve Fransız Subayları tarafından eğitilmiştir. Bunların hepsinin üstünde; onların arkalarında büyük bir imparatorluğun orduları durmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın ordusu ise bir tek üstünlüğe sahip olabilir. Anadolu'nun çekilmeye müsait geniş toprakları ve büyük Osmanlı imparatorluğunun geniş topraklarından bir kısmını olsun muhafaza edebilme arzusu. Geniş arazi üstünlüğü onlar için bir şey ifade etmez. İçlerinde taşıdıkları arzu ise on-

ları parlak bir zafere götürecek durumda değildir.» (29) Mir gazetesi yazısına şöyle devam ediyordu: «Bazı Bulgar çevrelerinde ileri sürülen Kemalistlere sempati gösterme eyilimine ne lüzum vardır. Küçük Asyada savaşın devam edeceği ve Kemalistlerin Bolşevik Rusya'nın yardımı ile Yunanistan'ı ve onların büyük müttefiklerini yenebileceği şüphesi hiç bir şekilde taşınmamalıdır....» (30) Milliyetçi Liberallerin gazetesi olan Nezavisimost'da şöyle yazmaktaydı: «Ankara'da herşey karışık. Orada bir barbar havası esiyor. Bizler gözlerimizi açıp hakikatleri, hakiki çıkarlarımızın nerede olduğunu görmeliyiz.» (31)

Türk milletinin yegâne savunucusu Bulgar çiftçi partisi olmuştu. Bulgar Çiftçi Partisi de bir iktidar partisi olarak bu inancını açıkça belirtemiyordu. Sadece Zemedelsko Zname gazetesi o da ılımlı olarak bu desteği yapabiliyordu. Ancak İktidar partisini destekleyen bir başka gazete, Napret gazetesi, Anadoludaki Türk-Yunan savaşı hakkında telgraflar, bildiriler, haberler ve makaleler yayınlıyordu. Bu gazete daha sonra İstanbul'daki Bulgar temsilcisi Markov'un imzasıyla makaleler yayınladı. Bu gazetede yayınlanan «Rumlar ve Türkler» başlıklı bir makalede şöyle deniliyordu: «Küçük Asya'da bugün yapılmakta olan savaş esasen bozuk olan Avrupa dengesini daha da kötüleştirmektedir. Türkiye'nin Sevr anlaşmasının revizyona tabi tutulmasını istemesi haklı temellere dayanmaktadır. Bu Türkiyenin milli haklarıdır. Müttefikler, Dünya dengesinin bozulmaması için, Yunanlılara tesir etmeye mecburdurlar. Çünkü Yunanlılar, Küçük Asyada anlaşmalarla kendilerine verilmiş olan hakları silâhlarının kuvveti ile muhafaza edemiyeceklerdir» (32)

(29) **MİR gazetesi Sayı: 6342 27.7.1921**
(30) **Aynen**
(31) **Nezavisimost gazetesi Sayı: 219, 14. 10. 1921**
(32) **Napret gazetesi, Sayı: 552, 29. 4. 1921**

Bulgaristandaki siyasi partilerden açıkça ve cesurane bir şekilde Türk milletinin savaşının yanında cephe alan tek parti Bulgar komünist partisi olmuştu. Bu parti, «Türklerle hesaplarımızın temizlenmesi zamanı geldi» diyen nasyonalistler ve burjuvanın yapmış olduğu propagandanın etkisi altında kalmamıştır. Bu parti, Kemalist ihtilâlin bir sosyalist ihtilâl olmadığını açıkça biliyordu. Fakat, milletlerin kendi kendilerinin haklarını tayin etmeleri prensibine inanan bu parti, Türk milletinin savaşını destekliyordu. Bu savaşın müttefiklerin koloniyal sisteminden kurtulmak için yapılan anti-emperyalist bir savaş olduğuna inanıyordu. Bu görüş içinde Parti organları Rabotniçeski Vesnik, Novo Vreme ile Parlamentonun kürsülerinden parti milletvekilleri, Türk milletinin savaşını hararetle selâmlıyor ve ona aktif bir moral desteği veriyordu.

Balkanlarda sosyalizmin temel taşı olan ve D. Blogoyev, tarafından kurulan bu parti, krizden sonra büyümüş ve işçilerle köylülerin siyasi organizasyonları haline gelmiştir. Bu parti 1919 daki Üçüncü enternasyonaldan sonra Balkan halklarının birliği için daha etkili çalışmaya başlamıştır. (33) Bundan sonra Bulgar partisi Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'deki ayni tip partilerin temsilcileri ile temaslara başlamıştı. Burada Türkiye ile Bulgaristandaki ayni paralelde iki parti arasında çok sıkı bir temasın kurulduğunu belirtmek gerekir.

Bu partilerin bağlantıları 1920 de başlamıştı. Bulgar partisinin 1921 mayısında yapılan üçüncü kongrede okunan merkez faaliyet raporunda şöyle deniliyordu: «Bulgar komünist partisi merkez icra komitesi İstanbuldaki işçi organizasyonları ile temas halindedir. Balkan komü-

---

(33) V. Hacı Nikolov, Partinin Enternasyonal Gelenekleri, Sofya 1962 Sayfa : 41

nist partileri arasındaki iki konferansta bir Balkan federasyonuna doğru yön alınmıştır...» (34)

Bulgar komünist partisi, 1922 haziranının başında Sofya'da dördüncü kongresini yaptı. Bu kongrede kardeş partilerin temsilcileri ile birlikte Türkiyedeki partinin temsilcisi Mazhar da bulunmuştur.

O, kongreye Türkiyedeki partililerden sıcak selâmlar getirdiğini söylemiştir. O, Bulgaristandaki parti faaliyetlerini değerlendirdiklerini söylüyordu. Büyük ihtilâli de dikkatle izlediklerini söyliyen Mazhar, uzun bir konuşma yaptı. (35) Dördüncü kongrenin kapanışından sonra 7. 7. 1920 de Sofya'da büyük bir miting düzenlenmişti. Lvov Most meydanında yapılan mitingte meydanın 6 yerinde kurulan kürsülerden komşu memleketlerin partilerinin temsilcileri konuştular. Bu kürsülerin birinde Georgi Dimitrov'la Mazhar konuştular. Mazhar, korkunç Avrupa savaşının, insan emeğine mal olan nimetleri tahrip ettiğini söylemiş ve bir çok insanın kurban gittiğini eklemişti. Mazhar, bundan sonra alınacak örneklerden bahsetti... (36)

Mazhar, dördüncü parti kongresi sırasında Bulgaristandaki Türk organizasyonlarının kongresine de katıldı. Burada da konuşmalar yaptı. (37)

Burada Eni Markoski'de konuşmuş ve Türk delegesine dönerek «sizin Boğaz kıyılarında en ağır şartlar altında yaptığınız savaşı dikkatle izliyoruz» demişti. O milletlerin emperyalizmin esaretinden kurtulmaları gerektiğini söyledi... (38)

---

(34) **Rabotniceski Vesnik, Sayı: 241, 7.5.1921**
(35) **Aynen**
(36) **Rabotniçeski Vestnik, Sayı: 278, 8.6.1922**
(37) **Ayni gazete Sayı 281, 12.6.1922**
(38) **Ayni gazete ayni nüsha**

Mazhar, kongreyi takiben Sofya'da yapılan bir konferansta da konuştu. (39)

İzmir'in 15. 5. 1919 da Yunan askerleri tarafından işgalinden sonra Rabotniçeski Vestnik, gazetesinde yayınlanan özle bir makalede, bu istilanın, Türk ve Yunan askerleri arasındaki çarpışmanın, çok kanlı olduğunu yazıyordu. Gazete, makalesinde şöyle diyordu: «Küçük Asya'da olanlar emperyalist Dünyanın hakikatleri konusunda en büyük delildir» (40)

İşçilerin gazetesi olan Rabotniçeski Vestnik, 1920 nisanında, müttefiklerin İtalyada San Remo'da Türkiye ile yapılacak anlaşmanın, daha doğrusu Türkiye'nin emperyalist devletler tarafından bölünmesi plânlanırken gazetenin Genel Yayın Müdürü Hr. Kabakçiyev, tarafından «Türkiye'nin parçalanması» adı altında sert bir makale yayınlandı. Kabakçiyev, yazısında batılı kapitalist ülkelerin Türkiye ile bir barış anlaşması hazırladıklarını belirterek şöyle diyordu:

«Bu anlaşmaya Türkiye, haklar sahibi bir devlet olarak değil, bir hedef olarak katılmaktadır. Batılı devletler bu anlaşmalarını Türkiye'siz olarak Türkiye'ye karşı yapmaktadırlar... Batılı kapitalistler aralarında Türkiye'nin bölüşümünü hazırlamaktadırlar.» (41)

Bundan sonra bu hareketleri Bulgar Burjuvazisinin memnuniyetle karşıladığını belirten yazı şöyle devam ediyordu: «Bu gibi hareketlerin karşısında sadece sesini çıkaran ve 1915 deki savaşa karşı en kararlı şekilde savaşan Bulgar komünist partisi olmuştur. Balkanlarda askeri-hanedan işbirliğine karşı Balkan milletlerinin federatif bir cumhuriyet halinde işbirliği yapmasını isteyen bu parti,

(39) **Ayni gazete Sayı: 287, 19.6.1922**
(40) **Ayni gazete Sayı: 14, 10.7.1919**
(41) **Aynı gazete Sayı: 225, 16.4.1920**

Türkiye'nin haklarını geçmişte olduğu gibi korumak ve Türkiye'nin bağımsızlığını savunmak için sesini yükseltmektedir» (42)

Bir ay sonra Rabotniçeski Vestnik, Kabakçiyev'in bir makalesini daha yayınlıyordu: Yazar makalesinde Paris'te Türk delegesine sulh anlaşmasının şartlarının verildiğini belirterek şunları yazıyordu: «Kapitalist hükümetler, onların milletlerin kurtulması ve birleştirilmemesi ile bir ilgileri olmadığı bilâkis onları parçalayıp esir etmeyi hedef güttüklerinin delilini Türkiye'ye sundukları barış şartları ile ortaya koymaktadırlar.» (43)

Rabotniçeski Vestnik, galip müttefikler, Yunanlıları, kanlı bir Türk-Yunan savaşına ittikleri zamanda «Balkanlardaki durum» adlı bir makale yayınlıyordu. Balkanlardaki olayların analizinin yapıldığı makalede, Türkiye ile anlaşma imzalamadan önce müttefiklerin işgal ettikleri yerlerin halklarına sormadan oralara asker çıkardıkları ve emperyalist orduların bu ülkenin içine girdiklerini belirterek şöyle diyordu: «Böylece müttefik emperyalizmin aleti olan Yunanistan ile Trakya ve Küçük Asya'da yeni bir savaş başlıyor». (44)

Yunan-Türk savaşı en alevli sıralarında iken ve başta Venizelos, olmak üzere Yunan burjuvazisi, Yunan halkını ölümün pencesine atarken, Bulgar Komünist partisinin organı, Yunanistanın yenilgisi ile bitecek savaşın feci sonucunu anlatmaya çalışıyordu. Hr. Kabakçiyev, «Balkanlardaki yeni olaylar» adlı makalesinde şöyle yazıyordu: «Yunan burjuvazisi, doymak bilmeyen bir açgözlülükle sadece Balkanlarda yer almakla kalmadı ve Küçük Asya'da İzmir'i ve daha başka yerleri elde edebilmek için

---

(42) Ayni gazete ayni Sayı.
(43) Ayni gazete Sayı: 247, 16.5.1920
(44) Ayni gazete Sayı: 17, 28.7.1920

Yunan halkını savaşa mecbur etti. Yunan halkı, Küçük Asyadaki istilacı plânlarına erişmek isteyen müttefik emperyalistler tarafından maşa gibi kullanılarak bu savaşa itilmiştir» (45)

1921 yazında Yunan ordusu, Anadoluyu savunmakta olan Türk ordusunu vurmak için genel bir saldırıya geçmişti. Bu münasebetle Rabotniçeski Vestnik, «Karşı ihtilâlin seferinden önce» başlıklı yazısında özetle şöyle yazıyordu: «Emperyalist savaş yeni ve ölmeyen bir şekilde ön Asya'da sürdürülüyor. İngiliz emperyalistleri Anadolu'da 200.000 kişi ile bulunan Yunan ordusunu desteklemektedir.» Gazete daha sonra şunları ilâve ediyordu: «Aralarındaki menfaat ayrılıklarına bakmadan İngiliz ve Fransız emperyalistleri açıkça Yunanistan'ın giriştiği kanlı savaşa karışmaktadır. Bu hareketin bütün amacı Türk milletinin milli kurtuluş savaşını kanla boğmaktır.» (46)

Yunan burjuvasının, Yunan halkını, maceraperest siyaseti uğruna Türk-Yunan savaşına atışı da 4-7 haziran 1922 arasında Sofya'da toplanan dördüncü kongrede de eleştirilmiştir. Hr. Kabakçiyev, bu konudaki raporunda şöyle diyordu: «Yunanistan, ön Asyadaki savaşa İngiliz emperyalistleri tarafından sürülmüştür. Yunan burjuvası, bu savaşta yeni topraklar ilhak etmeyi ummaktaydı. Ancak savaş Yunan halkına ağır kayıplar ve korkunç ekonomik ve maddi zorluklar getirmiştir.» (47)

Yazıda önce İngiltere ile Almanya'nın menfaatlerinin rol oynadığı şimdi ise İngiltere ile Fransa'nın menfaatlerinin çatıştığı belirtiliyor ve şöyle deniliyordu: «Anadolu'-

---

(45) **Ayni gazete Sayı: 186, 19.2.1921**

(46) **Ayni gazete Sayı 280, 22.6.1921**

(47) **Bulgar Komünist partisi kararları, Cilt: 2 Sayfa: 181, 1951**

da Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaş aslında bu devletlerle yapılmaktadır. İngiltere, İstanbul'u işgal ettikten sonra Yunanistan aracılığıyla Ege'yi kendi kalesi haline getirmeyi arzulamaktadır». (48)

1922 Ağustos ve Eylülünde Türk milli kurtuluş orduları Yunan ordusuna son ve öldürücü darbeyi indirdiler. Türk milletinin anti emperyalist savaşı Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın üstün yönetimi, Türk milletinin eşsiz kahramanlığı, Sovyet Rusya'nın büyük yardımı, ve Bulgar halkının da desteği sayesinde zaferle sonuçlandı. Türk orduları 9. 9. 1922 de İzmir'i kurtardılar ardından da istilacı orduların yakıp yıktıkları Bandırma, Kuzey Grubu tarafından elegeçirildi.

Savaşın sona ermesi üzerine Türk-Yunan çarpışmalarını eleştiren Rabotniçeski Vestnik gazetesi, şunları yazıyordu: «Dökülen kanlardan ve verilen kurbanlardan İngiliz emperyalizmi kadar Yunan emperyalizmi de suçludur.»

Gazete bu konudaki «Yunan macerası» adlı başmakalesinde de şunları yazıyordu: «Yunanlılar sadece şuursuz bir istilâ hevesine kapılmadılar. Onlar ayni zamanda İngiliz emperyalizminin siyasetini de güttüler. Yunanistan, İngiltere'nin kiralık silâhı olmuştur. Yunanistan, Ege denizini bir İngiliz denizi haline getirmek, Ön Asya'da İngiliz hakimiyetini garanti etmek, Hindistan'a giden kara yolunu tutmak için savaşmıştır. Yunanistan, ateşle oynamıştır.» (49)

Türk ordusunun zaferi sadece Türkiye'de değil bir çok doğu ülkelerinde de sevinç uyandırmıştı. «Yunanistan'ın yıkılışı» adlı makalesinde gazete şöyle yazıyordu: Yunan ordusunun yıkılacağı biliniyordu.... Yunan hükü-

---

(48) **Rabotniçeski Vestnik Sayı: 40, 5.8.1922**
(49) **Aynen**

meti ve Yunan Burjuvazisi, savaşın sonuçlanması yolundaki Yunan halkının büyük arzusuna sağır kaldı. Bugün onlar maceraperest, kanlı siyasetlerinin ektiği tohumların sonucunu biçmektedirler.» (50)

Rabotniçeski Vestnik, 26. 4. 1922 tarihli sayısında «Versay anlaşması ve Yunan yenilgisi» başlıklı yazısında özetle şunları yazıyordu: «Yunan ordusunun Türkler tarafından mağlûbiyeti, İngiltere'nin yenilgisi demektir... Ön Asya'nın şimdi sahibi Mustafa Kemal Paşa'dır. Onun hükümeti, komünist değildir. O batılı haydutlara karşı halk kitlelerinin direnişini gerçekleştirmiştir. Son Türk zaferi, Doğuda hareketleri cabuklaştıracaktır.» (51) Parti organı Eylülde bir başka makale yayınlıyordu. P. Uskrov, imzasıyla yayınlanan ve «Balkanlardaki yeni olaylar» adlı bu yazıda da şöyle deniliyordu: «Ankara hükümetinin muzaffer orduları Türk-Yunan savaşının ilk kısmını bitirdiler. Ön Asya'da artık tek Yunan askeri yok. Sevr anlaşmasının çizdiği sınırlar artık parçalanmıştır. Bu anlaşmalar artık Türk milletinin ayakları altındadır.» (52)

Türk milletinin zaferi, parti mecmuasında da yer alıyordu. Novo Vreme; «Yunanistanın yenilmesi ile Yakın Asya'da Britanya emperyalizminin egemenlik plânları da parçalanmıştır» demekteydi. Yazı şöyle devam ediyordu: «Yunan işçi ve köylüleri Ön Asya'da canlarını sadece şişko kapitalistler, bankerler, sanayiciler, müteahhitler, tüccarlar ve hepsinin ötesinde İngiliz vatandaşları için vermişlerdir.» Mecmua yazısını şöyle bitiriyordu: «Kemal Paşa, Müslüman Dünyasında direnmeyi kuvvetlendiriyor.» (53)

---

(50) Rabotniçeski Vestnik, Sayı: 68, 8.9.1922
(51) Ayni gazete Sayı: 83, 26.9.1922
(52) Ayni gazete Sayı: 87, 30.9.1922
(53) Novo Vreme Mecmuası, İkinci kitap Sayfa: 62-64, 1922

Partinin önemli yöneticilerinden olan Vasil Kolorov, «Askeri milliyetçilik» başlıklı bir broşüründe, bir çok konunun yanında şunları yazıyordu: «Sevr anlaşması, Türk milletinin direnmesi sonucu parçalandı. Bu millet, kuvveti, inancı ve yardımlar sayesinde emperyalizmin kayalıklarında ilk gediği açmıştır.» Kolorov, yazısını «Nöy anlaşması da Sevr'in akibetine uğramalıdır» diye bitiriyordu. (54)

Türk milletinin, İngiliz - Yunan müttefiklerine karşı kazandığı zafer konusunda Bulgaristan'da büyük yayın yapılmıştır. Bunlar arasında «Narodya Armiya» ile Türkçe yayınlanan «Ziya» gazeteleri sayılabilir. (55) «Narodya Armiya» da «Yunan bozgunundan sonra» başlıklı yazıda Türk milletinin kazandığı zaferin Yakın Doğunun kurtuluşunda atılmış ilk adım olduğu belirtilerek şunlar yazılıyordu: «Ankara'nın zaferi doğudaki esir milletlere kuvvet verecektir. Bu hareket Doğu dramının ilk parlak sonucudur» (56)

Türk milletinin, anti-emperyalist milli Kurtuluş savaşında kazandığı parlak zafer, Bulgar Çiftçi hükümetince ve bilhassa Başbakan Aleksandr İstanbolinski tarafından gururla karşılandı. İstanbolinski, bu konuda şöyle diyordu: «Türkiye'nin Avrupa ülkelerine yapmış olduğu büyük hizmetin onun büyük önderi Mustafa Kemal Paşa'nın sayesinde olduğunu kabul etmek gerekir. Onun gayretleri sonucunda Türk sorununun yeniden görüşülmek üzere ortaya konulduğunu görmekteyiz. Türk zaferinden önce bunu kimse düşünmemişti. Sevr anlaşması-

---

(54) **V. Kolorov, Askeri Milliyetçilik, Sofya, 1922 Cilt: 1 Sayfa: 591**

(55) **Ziya gazetesi Sayı: 13 - 20, 27.9.1922**

(56) **Narodna Armiya, Sayı: 41, 16.9.1922**

nın revizyonu ile birlikte diğer bütün anlaşmalar da revizyona tabi tutulacaktır.» (57)

Parti ve İlerici Bulgar halkı, Milli kurtuluş savaşı sırasında Türk milleti ile ayni fikir birliği içinde olduğunu ifade etmiştir. Mudanya barış anlaşması görüşmeleri yapılırken (3-11. 10. 1922) mağlûp bir devlet olmalarına rağmen müttefikler, Türk milletini isteklerinde haksız çıkarmaya çalışıyor ve onların milli arzularını önlemeye çalışıyordu.

Bu sırada Bulgar Partisi gayet açık olarak Türk milletinin haklı davasının savunmasını yapıyordu. 6. 10. 1922 tarihinde Başkent Sofya'da yapılan bir açık hava toplantısında Balkanlarda ve Ön Asya'da geçen son olayların eleştirmesi yapıldı. Burada Parti temsilcisi olarak N. Sakarov ile Dr. N. Maksimov konuştular. Hatipler, bu konuşmalarında halkı Balkanlardaki gizli emperyalist faaliyetleri ve besledikleri emelleri, müttefiklerin Türk milletinin haklarını vermemek, onu esir edebilmek için ileri sürdükleri barış şartlarının neler olduğunu ve yaptıkları denemeleri anlatarak aydınlatmaya çalıştılar. Hatiplerin konuşmasından sonra çok enteresan bir karar kabul edildi. Türkiye ve Yunanistandaki son olaylar hakkında resmi görüşü yansıtması bakımından bu kararı aynen veriyoruz.

«1 — Emekçi Bulgar halkı, Türk halkına karşı yürütülen ve bütün Balkanları tutuşturacak mahiyetteki emperyalist savaşın karşısındadır.

2 — Bulgar emekçi halkının müttefik emperyalizminin elinde maşa olması ve memleketimizin Türk milletine ve Sovyet Rusya'ya karşı bir üs halinde kullanılması tehlikesine işaret ederiz.

3 — Bulgar işçi ve köylüleri, kapitalistlere karşı sa-

(57) **Zemedelsko Zname, Sayı: 22, 29. 10. 1922**

vaşa girişmiş olan Yunan ihtilâlci halkı ile ordusuna sıcak selâmlarını gönderir»

Bütün bunlardan görüleceği gibi Bulgar Komünist Partisi, Bulgar çiftçi Partisi hükümeti ve Bulgar Kamu oyu Türk milletinin anti-emperyalist savaşını inanç içinde maddi ve manevi olarak desteklemiştir.

Türk milleti bu kurtuluş ve bağımsızlık savaşı ile Dünya emperyalist kolonizm sistemine çok ciddi bir darbe indirmiştir.

TRAKYA'DAKİ OLAYLAR VE BULGAR KAMU OYU

Mondros mütarekesinin imzalanmasından ve Türkiye'nin teslîminden hemen sonra 1918 kasımının ilk günlerinde İstanbulda «Trakya ve Paşaeli müdafaai hukuk cemiyeti» kurulmuştu. Bu cemiyet Doğu Trakya'nın Türkiye'nin sınırları içinde kalması gerektiğini savunuyordu. Daha sonra buna benzer bir cemiyet te Edirne'de kuruldu. Erzurum kongresinden sonra, düşmana karşı direniş harekâtının teşkilâtlandırılması kararlaştırıldığı zaman «Trakya ve Paşaeli müdafaai hukuk cemiyeti» önemli rol oynadı.

Bu cemiyetin faaliyetlerini yakından izleyen Mustafa Kemal, son derece büyük bir ileri görüşlülükle Türk milletinin Trakya'daki savaşının başarıya ulaşabilmesinin, Bulgar halkının anlayış ve işbirliğine bağlı olduğunu ifade ediyordu. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa'nın, 24/25. 10. 1919 tarihinde Trakya ve Paşaeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti yöneticilerinden Cafer Tayar (Eğilmez) e gönderdiği direktif son derece enteresandır. Mustafa Kemal Paşa, bu direktifinde şunları belirtiyordu: «Bizim en önemli görevimiz vatanın parçalanmasını önlemek, ve milletin bağımsızlığını korumaktır. Bu amacımıza ulaşmamıza engel olanlar Türkiye'nin düşmanı olan İngilizlerdir. Onlara kendi çıkarlarını düşünen Fransızları da eklemek gerekir. Biz bütün imkânlarımızla düşmana karşı savaşmak kararını almış bulunuyoruz. Bulgarların da, aynı düşmanlarla aynı şekilde durumları olduğunu zannetmekteyim. Bunu göz önünde tutarak onlara başarılar diliyor ve

onları Yunanlılara karşı giriştikleri harekâtta destekliyoruz. Bu durumda iki komşu ülke arasında uzun ömürlü bir iyi komşuluk ilişkisinin kurulması gerekir.

İki ülke arasında istenilen bu ilişkinin sağlanması için bu tip özel bir deklarasyonun gelmesine gerek yoktur. Bu ilişkiler Cafer Tayyar gibi bir kardeşimiz vasıtası ile sağlanabilir».

Mustafa Kemal, yazısının sonunda şunları belirtiyordu: «Sizin dikkatinizi şu hususa çekmek isterim. Bulgarların, Kolçarov Rusyası ile bağlantı meyilleri bizim gelecekteki çıkarlarımızla bağdaşmamaktadır. Bulgar dostlarımıza şahsi selâmlarımı iletin». (1)

Daha önce belirttiğimiz gibi 16. 3. 1920 de İstanbul, İngilizler tarafından işgal edilmiş, parlamento dağıtılmış, milletvekilleri ve yöneticiler sürgün edilmişti.

İstanbul'un işgal edildiği gün Edirnedeki 1. Kolordunun kumandanı ve «Trakya ve Paşaeli Müdafai Hukuk Cemiyeti» nin faal idarecilerinden olan Cafer Tayyar (Eğilmez) Sultan hükümetinin emrine girmeyi reddederek Trakya halkının bağımsız idaresini ilân etti. Bu karardan sonra derhal Edirne'deki İngiliz askeri temsilciliğine giderek Trakya'yı işgale kalkışacak herkese karşı savaşmak kararı da olduğunu da resmen bildirdi. Ayrıca yerli halka bir çağrı yayınlayan ve onlara hitap eden Cafer Tayyar, hiç bir istilâcının Trakya topraklarını çiğnemesine müsaade edilmemesini istedi. (2)

Edirne'de 19. 3. 1920 de tertiplenen büyük mitingte bir çok hatip konuşarak İstanbul'un işgalini protesto etti. Burada toplananlar, İstanbul'un işgalini ve Trakya'nın istilâ edilmesi ihtimalini şiddetle protesto eden bir kararı

---

(1) **Mustafa Kemal, Yeni Türkiye'nin yolu 1919-1927, Moskova, 1932 Cilt : 2**

(2) **STDİA, F. 176. Op. 4 Ed. 859 Sayfa: 3, Milletlerin Hayatı, No : 12, 27. 4. 1920.**

kabul ettiler. Edirne Belediye Başkanı Şevket Bey, alınan kararı Karaağaç'taki Fransız kumandanı ile Edirne'deki İngiliz askeri temsilciliğine bildirdi. Bu sırada Cafer Tayyar Bey, İngiliz askeri temsilciliğinden Albay Thomson ile Yüzbaşı Lister'i tutukladı. (3) Ardından da Edirne'de genel bir seferberlik ilân etti. (4)

Bulgar ordu karargâhının 2. 4. 1920 tarihli bir bildirisinden öğrenildiğine göre o sırada ilk ağızda on kur'a -35 yaşına kadar olanlar buna dahil edilmiştir - silâh altına alınmıştır. Bunlar seferberlik tayinleri yapıldıktan silâh ve askeri elbiselerini aldıktan sonra evlerine gönderilmişlerdi. (5)

Trakya ve Paşaeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 31. 3-den 2. 4. 1920 ye kadar Lüleburgaz'da kongreye çağrıldı. Kongreye Edirne'nin bütün ilçe ve buçak temsilcileri katıldılar. İstanbul'un işgali sırasında kaçmayı başaran bazı milletvekilleri de kongreye gelmişti. Burada bir konuşma yapan Cafer Tayyar, Trakya'nın işgali tehlikesinden bahsederek halkı milli bağımsızlığını ve milli çıkarlarını savunmaya ve kül halinde ihtilâl ordusuna katılmaya çağırdı. Kongrenin kapanışından sonra da Cafer Tayyar, Lüleburgaz garnizonundaki subaylara hitaben bir konuşma yaptı. Cafer Tayyar, bu konuşmasında, onlardan hakiki vatanseverlik görevlerini yaparak, Trakya'nın işgaline müsaade etmemelerini istedi. (6)

Bu sırada Türkiye ile yapılacak barış şartlarının görüşülmesi için müttefikler 19-26. 4. 1920 tarihleri arasında San Remo'da toplandılar. Bu konferansta alınan ka-

---

(3)STDİA, F. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 959 Sayfa: 9, Arşiv Ed. 561 Sayfa : 91

(4)Trakieds Gazetesi, Gümülçüne, Sayı: 18 29. 3. 1920

(5) VİA F. 3 Arşiv Ed. 2781 Sayfa: 28

(6) STDİA, F. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 959 Sayfa 27-31

rarlardan biri de Batı ve Doğu Trakya'nın Yunanistan'a verilmesiydi. Daha sonra Sevr anlaşmasında maddeleştirilmiş olan bu teklif İngilizler tarafından dikte edilmişti. İngiltere bunu Balkanlarda kendi köprübaşısı olan Yunanistan'ı kuvvetlendirmek için yapıyordu. Bu karar Türk ve Bulgar halkı üzerinde derin bir memmuniyetsizlik uyandırdı. Bilindiği gibi Bulgaristan'ın Balkan savaşında kazandığı Batı Trakya, Nöy anlaşması ile Bulgaristan'ın elinden alınarak müttefiklere bırakılmıştı. Burada bir müttefik idaresi kurulmuş ve başına da Fransız Generali Şarpi, getirilmişti.

Nöy anlaşmasına göre burayı müttefiklerin idare sahasında tutan galip devletler, Nöy anlaşmasının 48 inci maddesine göre Bulgaristan'ın Ege denizine ekonomik çıkışlarını garanti etmişlerdi. San Remo anlaşması ile Bulgaristan, Ege denizine çıkış hakkını kaybediyordu. Batı Trakya'daki Bulgarlar, doğum yerlerini, baba topraklarını terke ve göçün acılarını çekmeye mecbur oluyordu. (7)

Bu durum Trakyada'ki havayı son derece gerginleştirmişti. Durum her an kanlı çarpışmaların başlıyabileceği bir hale gelmişti. Bu durumdan kurtuluş yolları arayan Bulgarlar, Milli kurtuluş ordusu teşkil etmiş olan Cafer Tayyar ile temas kurarak partizan çeteler teşkil etmeye başladılar.

Trakya ve Paşaeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin ikinci kongresi 9-13. 4. 1920 tarihleri arasında Edirne'de toplandı. Kongrede Yunanistan'ın Trakya'yı işgaline karşı yapılması gereken organizasyon tartışıldı.

Kongre Cafer Tayyar'ı bütün Trakya'nın Milli Ku-

---

(7) V. Bojinov, Bulgaristan'ın milli bağımsızlığını savunması, 1944-47, Sofya 1963, Sayfa 159-163

mandanı olarak ilân etti. (8) Edirne kongresine Bulgar çetecilerinden Abadçiev, bir kaç arkadaşı ile katılmıştı. Bu çeteci ve arkadaşları Edirne'de bir ay kadar kaldılar. Onlara Edirne ve civarındaki bazı birlikler ve bunların mevzileri gezdirildi. (9)

Mustafa Kemal Paşa, Kongrenin tamamlanmasından önce kongre çalışmaları ve kararları konusunda haberdar ediliyordu. Ayrıca ona Bazı Bulgar liderleri ile varılan anlaşmalar da bildirildi.

Mustafa Kemal, 14-15. 5. 1920 tarihli telgrafında Trakya'daki yöneticilere: «Bulgarlarla işbirliği yolunda denemelerde bulunduğunuzu bildiriyorsunuz. Bu olumlü bir davranıştır» diye yazıyordu. (10)

Cafer Tayyar'ın tutumunu beyenmiyen Sultan Hükümeti izahat vermek üzere onu İstanbul'a çağırdı. Bu emre uymayan Cafer Tayyar, Mustafa Kemal gibi harekete devam etti. Bu durum karşısında Sultan hükümeti bir emirname ile onu emekliye sevkederek Edirne'deki 1. Kolordunun kumandanlığına Albay Muhittin Bey'i tayin etti. Buna rağmen Cafer Tayyar Bey, faaliyetlerinden vazgeçmiyerek Trakya'daki Yunan işgaline karşı direnme hareketini organizeye devam etti.

Yapılan seferberliğe rağmen Cafer Tayyar Bey, komşu Bulgaristan halkının yardımı olmadan ciddi bir zaferden emin değildi. Cafer Tayyar Bey, Mayısın ilk günlerinde Edirne garnizonundan Yarbay Baha Beyle birlikte Karaağaç'a giderek okul müfettişi Naçev'le buluşarak bir Bulgar - Türk işbirliği konusunda etraflı bir görüşme yaptı.

Bu toplantıda şu konular ele alındı:

---

(8) T. Bıyıklıoğlu, Adı geçen eser Sayfa 248-291

(9) Ayni Eser Sayfa 324-340

(10) T. Bıyıklıoğlu, Adı geçen eser. Sayfa: 289

1 — Türkler ile Bulgarlar arasında işbirliği

2 — Trakya'nın geleceğinin tayininde Türk ve Bulgar görüşlerinin tesbiti.

3 — Yunanistan Makedonya'sında Arnavutluktaki harekâtla bağlantılı bir harekâtın meydana getirilmesi. (11)

Cafer Tayyar Bey, 10 Mayısta Bulgar sınırına gitti ve burada Sofya'dan özel surette gelmiş olan bir Bulgar Binbaşısı tarafından karşılandı. Burada Edirne'deki Bulgar Konsolosluğunun tercümanı vasıtasıyla konuşan Cafer Tayyar, Bulgarlarla yapmış olduğu bu temaslardan son derece memnun olduğunu bildirdi. (12)

Haziranın başında (6. 6. 1920) Edirne vilâyeti sekreteri ve Cafer Tayyar Bey'in siyasi müşaviri Şekip Bey, Sofya'ya geldi. Şekip Bey, Bulgaristan'da bir yıldan fazla kaldı. O, Bulgar Çiftçi Partisi Hükümeti ile konuşarak, Bulgarlardan Alman tipi silâhlarla dağ birlikleri için mermi istedi. Şekip Bey, bu arada bazı sorunları da ortaya koydu. Bunlardan biri Doğu Trakya hükümetinin Bulgaristan'dan serbestçe silâh alması ve bunların itimat edilir kişiler tarafından gizlice Türkiye sokulmasıydı. Bir diğeri de çetelere Doğu ve Batı Trakya sınırlarından serbest geçiş hakkının tanımasıydı. O, Bulgar hükümetinden Trakya'nın bir Yunan istilasına karşı işbirliğinin sağlamlaştırılmasını da talep ediyordu. (13) Şekip Bey, bu arada tanınmış Makedon liderlerinden Prof. Mihalçev ve Protogererov ile tanışarak işbirliği ve yardımlaşma sorunlarını görüştü. (14) Şekip Bey, Başbakan İstanbolinski'nin bazı yakınları ile de görüştü. (15) Bu arada tanınmış

---

(11) STDİA, F. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 959 Sayfa: 46-47

(12) Aynen Sayfa: 57

(13) STDİA, Arşiv Ed. 4, Arşiv 2298 Sayfa: 1-3

(14) T. Bıyıklıoğlu adı geçen eser Sayfa: 340

(15) Ayni eser

bir şahıs olan ve Trakya hükümetinin temsilcisi bulunan Dr. Doçkov, Dışişleri Bakanlığına şahsi bir mektup yazarak Cafer Tayyar beyin muhtemel bir Sofya seyahatinde kendisi ile Bulgar hükümeti arasında, ordusuna iktisadi ve askeri yardım sağlanması konusunda görüşmeler yapılabilmesini sağlamak üzere sondajda bulunuyordu. (16)

Cafer Tayyar Bey, faaliyetleri sırasında Bulgar halkından geniş bir yardım görmüştür. Seferberlik ilân edildiği sırada Edirne, Türk halkı ile birlikte Batı Trakya'daki bütün Bulgar'lar da silâh altına girmek üzere koşmuştu. 1. 4. 1920 tarihli ve 38 numaralı ordu karargâh bülteninde Bulgarlar ve Türkler tarafından 30 kadar çetenin teşkil edildiği yazılmaktadır. (17) Tayyar Beyin ordusundaki Bulgar'lar konusunda ünlü Sovyet tarihçisi B. A. Gurkokrayjin şu bilgiyi vermektedir: «Osmanlı ülkelerinin bir kısmını teşkil eden Bulgaristanda, Bulgarların Sofya'dan gelen subayların idaresinde bir kaç çete teşkil etmeleri enteresandır.» (18) Ünlü İngiliz gazetesi Morning Post'un yazdığına göre Cafer Tayyar Bey'in karargâhında bir kaç Bulgar subayı bulunmaktaydı. (19)

Doğu Trakya'da Cafer Tayyar tarafından yönetilmekte olan milli kurtuluş savaşı Bulgar halkının silâh ve malzeme yardımını görmüştü. Daha önce belirttiğimiz gibi, Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşından sonra içinde bulunduğu durum ve bilhassa imzalanmış olan Nöy anlaşmasından sonra bu gibi vesikaların saklanması imkânsız olmuştu. Ancak diğer bazı dökümanlar incelendiği zaman Cafer Tayyar Bey'in ordusunun Bulgaristan'dan askeri

---

(16) STDİA, F. 176 Op. 4 Ed. 2298 Sayfa: 8-9

(17) VİA F. 3 Arşiv 2781 Sayfa: 88

(18) V. A. Gurkokrajin, Türkiye İhtilâlinin Tarihi, Moskova 1923 Sayfa : 126

(19) İzvestya Gazetesi Moskova Sayı: 164, 27. 7. 1920

yardım görmüş olduğu kesinlikle tesbit edilmektedir.

Bulgaristandaki Müttefik Askeri Komisyonu başkanı General Gontrekur, 21. 4. 1920 tarihinde Bulgar Dışişleri ve Bulgar Savunma makamlarına verdiği birer nota ile Doğu Orduları Genel Kumandanının elinde Bulgarların Doğu Trakya'da Türklere yardım ettiklerine dair kesin deliller bulunduğunu bildiriyordu. Kumandanın bu notada bildirdiğine göre güvenilir bir tanık 22. 3. 1920 günü Viranteke bölgesinde herbirinde 150-200 tüfek bulunan iki arabanın Kocamustafapaşa'dan geçerek Edirne'ye doğru gittiğini görmüştü. Bu arabalara bir hayli kalabalık Bulgar ve Türk askerinin refakat ettiği de görülmüştü..... (20)

Muzaffer müttefikler, Cafer Tayyar'a yapılan yardımların önlenmesi için her türlü tedbiri almaktaydılar. Bunlara bir örnek olarak Sofya'daki İngiliz Diplomatik temsilcisi Herbert Dering'in, o sırada Dışişleri Bakanlığını geçici olarak yönetmekte olan Dimitrova verdiği 21. 7. 1920 tarihli nota gösterilebilir. Nota'da Bulgar hükümetinin Cafer Tayyar Bey'e yardım yapıp yapmadığı konusunun büyük bir dikkatle izlenmekte olduğu belirtilmekteydi. Notada Cafer Tayyar Beye yapılmakta olan her yardıma karşı Bulgar Hükümetinin elinden gelen her türlü vasıta ile mani olması gerektiği de açıkça belirtiliyordu. (21)

1920 şubatında yayınlanan Daily Telegraf gazetesinde A. Boumont imzasıyla çıkan bir makale bu bakımdan önem taşımaktadır. Yazıda İstanbuldaki resmi Türk askeri makamlarının dökümanlarından alındığı belirtilerek Bulgarların Cafer Tayyar'a yapmakta oldukları yardımlardan bahsedilmekteydi.

---

(20) STDİA, F. 176 Op. 4. Arviş Ed. 1490

(21) STDİA, F. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 1298 Sayfa: 14-16

Cafer Tayyar, İstanbul'daki Harbiye Bakanlığına gönderdiği bir raporda Trakya'da alınan tedbirlerden bahsederken şimale 8 Bulgar piyade taburu, 3 suvari bölüğü ile 2 bataryanın sevkedildiğini bildiriyordu. Bu birliklerden üç Bulgar Subayı, Cafer Tayyar'la görüşmek üzere, onun genel karargâhına gönderilmişti.

Bu konuyu ele alan İngiliz gazetecisi A. Boumont, Daily Telegraf'ta şunları yazıyordu: «Bu olay Türklerin sadece kendi askerlerine değil, sınıra sevkedilmiş olan Bulgar kuvvetlerine de güvenmekte olduğunu göstermektedir. Nöy anlaşmasını imzalamış bulunan Bulgaristan'ın üç Kurmay subayı, Türklerle işbirliği sağlamak üzere onların yanına gitmiştir.

Gene Boumont'un açıkladığı bir belgeye göre, Bulgar hükümeti Samokov'daki 12.000 Bulgar askerinin Cafer Tayyar'ın Kolordusuna katılması için gizli bir anlaşma imzalamıştır. (22)

1920 Mayısının sonlarına doğru Batı Trakya'daki Fransız işgal askerleri çekilmeye başlamış ve onların yerine de Doğu Trakya'yı almış olan Yunan askerleri yerleşmişti.

Bunun üzerine bu bölgede Yunanistan'la Türkiye arasında savaş başladı.

Bu kanlı anlaşmazlığın sonuçlarını gören Rabotniçeski Vestnik gazetesi «Balkanlardaki durum» başlığı altında uyarıcı bir makale yayınlıyordu. Bu makalede özetle şöyle deniliyordu: «Balkanların üzerine kara bulutlar inmiştir. Şimdiye kadar çok tahribata uğrayan ve kan içinde kalan Balkanlarda yeni bir savaş başlamıştır. Köyler ve şehirler yıkılmakta, insan emeğinin yaptıkları tahrip olmakta; halk panik içinde kaçmaktadır. Her iki ordudan da insanlar ölmekte, nehirler kanlı akmaktadır. Trakya'da bir yanda Yunanlılarla müttefikler bir yanda ise ken-

---

(22) Daily Telegraf Gazetesi, 20-21-22. 2. 1922

dilerini savunan gönüllü Türklerle, Cafer Tayyar Beyin ordusu arasında kanlı çarpışmalar olmaktadır.» (23)

1920 yılı haziranının sonunda orduları yenilen Cafer Tayyar Bey, saldıran Yunan ordusu tarafından esir edilerek Atina'ya götürüldü.

Filibe'de yayınlanan «Yug» gazetesi bu konuda şöyle yazıyordu: «Cafer Tayyar, cesaret ve iradeden yoksun değildi. Onda eksik olan ağır savaşların yaratacağı bir ihtilâlci karakterdi.» Ayni gazete Cafer Tayyar'ın Atina'ya götürülürken gazetecilere: «Kimseye kırgın değilim. Kendime kızıyorum. Daha sağlam ve dikkatli hareket etmem gerekirdi.» dediğini yazıyordu. (24)

Cafer Tayyar, Mustafa Kemal'in askeri organizasyonundan başka türlü hareket etmiş, şartların Türk milletinin bütün kuvvetlerinin toplanmasını gerektirdiği bir anda, kendini Trakya'nın bağımsız idarecisi ilân etmişti. Halbuki bu sırada bütün kuvvetlerin Mustafa Kemal Paşa'nın emri altında toplanarak emperyalist istilâcılarla onların maşası olan Yunanistan'a darbe indirmesi gerekmekteydi. Bunun dışında Cafer Tayyar Doğu Trakya'nın kendi kendine, batılı bir kuvvetin desteği olmadan kazanacak durumda olmadığına inanmaktaydı. Cafer Tayyar'ın bir başka hatası da tam bir seferberlik yapmamış olmasıydı. (25) Bir Türk Milletvekiline göre «Cafer Tayyar, kendisi ile birlikte olanları aldatmıştır». (26) Askeri Strateji bakımından Cafer Tayyar'ın yedekleri de bulunmamakta ve bunları sağlayacağı bir kaynaktan da mahrum bulunmaktaydı. Ayrıca onun sağlam olarak dayanacağı bir geri cephesi de yoktu. Sofya'da yayınlanan Novo

---

(23) Rabotniçeski Vestnik Gazetesi, Sayı: 17. 28. 7. 1920
(24) Yug Gazetesi, Sayı: 526, 8. 8. 1920 ve Sayı 530 13. 8. 1920
(25) Nutuk, Gazi Mustafa Kemal Paşa. Ankara- 1927 Sayfa: 306
(26) Nutuk. Sayfa : 254

Vreme, bu konuda şunları yazıyordu: «Trakya bir ön Asya değildir. Kemal Paşa, çete savaşları yaparken Cafer Tayyar buna imkân bulamamıştır. Cafer Tayyar'ın gereksiz olarak tereddüt gösterdiği ve kendisini hiç gereği olmayan görüşmelere vererek enerjik hareket etmediği unutulmamalıdır.» (27)

Cafer Tayyar'ın yenilen askerleri ve halk Yunan ordusundan kurtuluşu Bulgar sınırını geçmekte bulmuşlardı.

Filibede yayınlanan Yug gazetesinin bildirdiğine göre, 10 bin kişilik bir piyade birliği ile bir topçu alayı bütün techizatı ile Kızılağaç bölgesindeki Kostantinova köyüne geçmiştir. 1200 kişilik bir başka birlik te Koca Mustafa Paşa'dan ve Virantepe'den Bulgar topraklarına geçmiştir. (28). Rabotniçeski Vestnik, gazetesinin bildirdiğine göre 12.000 i Cafer Tayyar ordusuna mensup askerle, 12.000 sivil Türk, sadece Yanbolu'ya göçmüştü. Bunların bir çoğu Edirne bölgesindendi fakat aralarında Lüleburgaz ve Babaeskiden gelenler de vardı. (29)

Bunların arasında 200 memurla 700 subay bulunmaktaydı. (30) Aralarında Kolordu Kumandanı Muhittin Bey (Daha sonraları General Muhittin Kurtiş) Karargâh kumandanı Nafiz Bey (Daha sonra Abdürrahman Nafiz Gürman) 50. Tümen kumandanı Cemil Bey, 49. Tümen kumandanı Şükrü Bey (Daha sonra Şükrü Gökberg) 55 Tümen kumandanı Alâettin Bey, Yüksek subaylardan Kürşat Bey (daha sonra Kürşat Yazıcıoğlu) Sami Dimitokal (daha sonra General Sami Topçu), Alaşık Bey, Hamdi

---

(27) Novo Vreme Gazetesi, Sayı 421, 23. 7. 1920
(28) Yug Gazetesi, Sayı: 515, 27. 7. 1920
(29) Rabotniçeski Vestnik Gazetesi, Sayı: 35 18. 8. 1920
(30) T. Bıyıklıoğlu, Adı geçen eser. Sayfa: 369, Yug Gazetesi, Sayı: 519, 31. 7. 1920

Bey, Cemal Bey, Fethi Bey ve daha başkaları da vardı. Cafer Tayyar ordusunun subay ve erlerinden oluşmuş bır başka büyük grup ta Malko Tronova'ya yerleşmişti. Yüksek Subayların arasında sınır Alay kumandanı Sabri Bey ile Pınarhisar, Vize ve Hayrabolu Kaymakamları da bulunuyordu. Malko Tronova halkı, bu kritik anlarında Cafer Tayyar kuvvetlerine yakınlık göstermiş ve yardımda bulunmuştu.

Cafer Tayyar ordularının Bulgaristan sınırlarını geçişi Bulgaristanda bulunan müttefik kumandanlığını endişelendirmişti. İşgal kumandanının emriyle Türk askerlerinin silâhsızlandırılması için derhal bir komisyon teşkil edildi. Başkanı Fransız işgal kuvvetleri karargâhından Albay Gotzman olan bu komisyon İngiliz Yüzbaşısı Bayker, Yunan Subayı Spatalis, Fransız Üsteğmeni Raymount ve Yugoslav Üsteğmeni Popoviç'ten kuruluydu. Komisyon çalışma yeri olarak Yanbol şehrini seçmişti.

Müttefik komisyonu Cafer Tayyar ordusundan alınan silâhların Anadoluda çarpışan milli kurtuluş ordusuna gönderilmemesi için büyük bir titizlik göstermekteydi.

Gosmann'ın raporundan anlaşıldığına göre bu sıralarda Türk ordusundan 385 subay, 3239 asker ile 22.200 sivil yanlarında 1000 tüfek. batarya sistemi Kurup mamûlâtı olan 7,5 cm lik 4 top, 4 top mermi sandığı ve bir ağır makineli tüfek olduğu halde Bulgar sınırını geçmişti. (31)

Bulgar çiftçi partisi hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın söylediği gibi, Türk göçmenlerine kardeşçe misafirperverlik göstermiş ve onlara derhal yardımda bulunmuştu. (32) Bu göçmenler, Plevne, Vidin, Varna, Nom, Ruscuk, Razgrad, Gorno, Paniçorevo ve Kazanlık ile da-

---

(31) STDİA, F. 176 Op. 4 Arşiv 1298 Sayfa 17-18-19-81-127

(32) Dikurs du Gazi Mustafa Kemal, Leipzig 1929 Sayfa:394

ha bir çok yere yerleştirildiler. (33) Yalnız Kazanlık'a yüzden fazla yüksek rütbeli subay yerleştirilmişti.

Bulgar çiftçi partisi ve Bulgar halkı, savaştan sonra büyük bir iktisadi buhran ve milyonlarca altın liralık borç altına girmiş, tazminat ödemeye mahkûm bulunmasına rağmen Doğu Trakya'dan göç eden Cafer Tayyar Bey'in ordusundan gelen askerlerle Türk göçmenlerine bütün güçleri ile yardım etmişti.

Bulgar hükümeti 29. 7. 1920 tarihinde Türk askerleri ile göçmenlerine ilk yardım olarak iki milyon leva ayırmaya karar verdi. (34) 250 kadar çiftçi ailesi Burgaz ile Sivilingrad'da 22 çifliğe yerleştirildi. (35) Çiftçi hükümeti, bu çiftçi göçmenlere yerden başka tohum ve çiftlik araçları da verdi. (36) Türklerin de katıldığı özel bir komisyon bu göçmenlerin yerleştirilmesi ve memnun edilmesi için çalışıyordu. (37)

Savaşlardan sonra gelen bazı felâketlerde olduğu gibi bu anormal durumu istismar eden bazı spekülatörler ve karaborsacı fırsatçılar kendi hesaplarına Türk göçmenlerini soymaktaydılar. Örnek olarak Yanboluda karaborsacı ve dolandırıcıların Türk göçmenlerini en insafsız bir şekilde gaddarca soyduklarını gösterebiliriz. Bunlar ekmek ve diğer ihtiyaç maddelerinin fiatlarını son derece yükseltmişlerdi. Bazı fırınlarda iki ekmek bir kâğıt Türk lirasına satılmaya başlamıştı. Bunun yanında başkaları da -örnek aşçılar da- fiatları alabildiğine arttırdılar. Ancak bu dolandırıcı karaborsacıların faaliyetleri kısa zamanda önlendi. Burada, o sırada komünistlerin elinde olan Be-

---

(33) STDİA, F. 176 Op 4 Arşiv 1290 Sayfa : 16-50
(34) Norodna Otbrana Gazetesi Sayı 380. 30. 7. 1920
(35) Sobranya zabıtları, 12. 11. 1920
(36) Utro Gazetesi sayı: 3311 30. 7. 1920
(37) Ayni Gazete sayı 3320 9. 8. 1920 ve İkdam Gazetesi İstanbul 10. 9. 1920

lediye Meclisi Türk göçmenlerinin geleceği konusunu ele aldı. Kontrol komisyonları kuruldu ve karaborsacılık yapan bir çok bakkal ve fırın cezalandırıldı. (38)

Bu arada Rabotniçeski Vestnik'in bildirdiğine göre 24. 7. 1920 de hiç bir sebep yokken bir Bulgar subayı bir Türk göçmeni öldürmüştü. Bunun üzerine subayın bu hareketini protesto etmek üzere Belediye Meclisi şehirde bir miting düzenlemiş ve bu mitinge katılan halk Bulgar subayının derhal tutuklanarak cezalandırılmasını istemişti. (39) Bu hareket parti meclisinin Türk halkına karşı duyduğu yakın ilgiyi gösterdiği gibi Bulgar halkının Türk milletinin milli kurtuluş savaşına karşı göstermekte olduğu desteğin bir delili olmuştur.

Cafer Tayyar'ın ordusundan olup ta Bulgaristan'a sığınanlar arasında 20 kadar doktor da bulunmaktaydı. Bu askeri doktorlar Bulgar Yüksek Tıp Kurulunun 31. 8. 1920 tarihinde verdiği karar ile Bulgar doktorları ile aynı şartlarda olmak üzere Bulgar hastanelerine tayin edildiler. (40) Bütün bu davranışlar Cafer Tayyar ordusu mensupları ile göçmenlerine Bulgar milletinin en güç şartlar altında dahi büyük bir ilgi duyduğunu ve onlara yardım elini uzatmaya çalıştığını göstermektedir. Bir çok Türk subayı daha sonra gazetecilere yaptıkları açıklamalarda Bulgaristan'da kaldıkları süre içinde kendilerine gösterilen misafirperverliğe minnettar olduklarını ifade etmiştir. Daha sonra Sofya'da yayınlanan Pobeda gazetesinde yazıldığına göre ilerde Ankara Kumandanı olan Hamdi Bey, Bulgaristan'da göçmen olarak bulunduğu günlere ait son derece güzel hatıralara sahiptir. (41) Bunun d-

---

(38) Rabotniçeski Vestnik Gazetesi Sayı: 35, 18. 8. 1920
(39) Ayni Gazetede Sayı: 21 2. 8. 1920
(40) STDİA F. 372 Op. 1 Arşiv Ed. 66 Sayfa: 57
(41) Pobeda Gazetesi, Sayı 288 24. 1. 1923

şında parti organı olmayan Novo Vreme gazetesinin de yazdığı makale dikkate değer. Bu yazı da Bulgar milletinin Cafer Tayyar ordusunun subay ve erleri ile göçmen Türk halkına karşı yapmış olduğu yardım açıkça belirtilmektedir. Bu makalede özetle şöyle denilmekteydi: «Bulgar hükümeti ve Bulgar milleti yüzyıllar süren düşmanlığa ve Trakyada Bulgarlara karşı Türkler tarafından yapılan baskılara rağmen nadir görülen bir insanlıkla ve hayırseverlikle Trakya bahtsızlarına yardım elini uzatmıştır. İnanıyoruz ki onlar da Bulgaristan'dan en güzel hatıralar götürecek ve Bulgar halkının kendi felâketleri içinde olmalarına rağmen başka felâketzedelere karşı herşeyi yapmış olduğunu ifade edeceklerdir.» (42)

1920 yılının sonu ile 1921 in başında Cafer Tayyar ordusuna mensup subay ve erler Türkiye'ye dönmeye başlamışlardır. Bulgar çiftçi partisi hükümeti, bu dönüş sırasında onlara büyük kolaylık ve ihtimam gösterilmesini emretmişti. Hükümet ayrıca göçmenlerin bir an önce yurtlarına kavuşması için gayret gösterilmesini de istemişti. Bulgarlar, bu göçmenlerin yolda bulundukları zaman kullanmak üzere Harmanlı, Sivilingrad, Lübimets, ve Virantepe köyünde geçici yerleşme yerleri açtı. (43). Bulgar idarecileri, geçiş işlemini yapan komisyonun Rum delegesinin zorluk çıkararak geçişlerine izin vermediği göçmenlere geçici işler temin etmekteydi.

Bulgar hükümeti, Bulgaristan'a sığınmış olan Cafer Tayyar ordusuna mensup subay ve erlere Varna veya Burgaz yoluyla Anadolu'ya geçerek Türk milli kurtuluş ordusuna katılmaları için bütün imkânları sağlamıştır.

1921 Nisanında bir kaç yüz yadar Türk subay ve eri Bulgar bandralı «Kiril» adlı vapurla Anadolu'ya gitmek

---

(42) Novo Vreme Gazetesi, Sayı: 584, 12. 2. 1921
(43) BİA Arşiv Ed. 2445 Sayfa: 24

üzere hareket etmişti. Vapur açık denizde Yunan destroyeri «İlraks» tarafından durduruldu. Ellerinde Bulgaristandaki Türk menfaatlerini koruyan İspanya'nın Varna konsolosluğundan verilmiş pasaportları olmasına rağmen indirildiler. Bu münasebetle İstanbuldaki Bulgar temsilciliğine bir rapor veren vapurun İstanbul'daki temsilciliği şöyle demekteydi: «Varna'daki müdürlüğüm sizden israrla Cafer Tayyar ordusundan olupta vapur yolcuları arasında bulunan ve Burgaz ile Varna'dan normal pasaport ve vize ile gelmekte olan yolcularımızın bizim için sadece birer yolcu oldukları yolunda gereken müracaatı yapmanızı rica etmektedir. (44)

Cafer Tayyar ordularının mağlûbiyeti ve Bulgaristan'ın içinde bulunduğu durum, Batı Trakya'da ve Bulgaristan'da kurtuluş savaşları için teşkil edilmiş olan Bulgar ve Türk çetelerinin faaliyetine tesir etmemişti. Bu çeteler daha ziyade Yunanlılara karşı hareketlerde bulunuyorlardı.

Bulgar hükümetinin kendilerine serbest hareket etme müsaadesi vermiş olması sayesinde bir çok Kemalist, yerleştikleri Kazanlık, Yeni Zara, Filibe, ve Sofya'da Batı Trakya'ya sevketmek üzere çeteler hazırlamış veya Anadolu'ya yardım sevketme çalışmalarının içinde bulunmuşlardır. Bunlara örnek olarak Şekip Bey (Gelibolu Milletvekili Şekip Kesebir), Ekrem Bey (Trakya ve Paşaeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Genel Kurul üyesi), Ekrem Bey (Ekrem Demiray), Şevket Bey (Şevket Dingillioğlu), Ahırköylü Ahmet, Ali Seyfi (Tülümen) Rıdvan Bey (Rıdvan Ergüder), Edirne Lisesi Tarih ve Coğrafya öğretmeni Muhsin Bey, İbrahim Zihni Bey, Şefik Bey (Şefik Bidcioğlu) Ali Galip Bey, Fuat Bey (Fuat Balkan) Şadi Bey Tahsin Argun v.b. sayılabilir. Bu Kemalistlere Cevat Ab-

(44) STDİA F. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 2753 Sayfa: 10

bas Bey'i (Cevat Abbas Gürer) de eklemek gerekir. 0, 27. 11. 1921 de Bulgaristan'da Ankara hükümetinin resmi temsilcisi olarak bulunuyordu. Bulgaristan'ın o zamanki uluslararası durumu sebebiyle Türk milliyetçilerinin giriştikleri faaliyetler galip müttefiklerden gizli kalamamış ve onlar da bundan Bulgar Çiftçi hükümetine baskı yapabilmek ve onun iç işlerine karışmak için yararlanmışlardır.

Başbakan İstanbolinski'nin 7. 4. 1921 tarihinde millet meclisinde verdiği bilgi ilgi çekicidir. Bu konuşmayı Bulgar hükümetinin Kemalist faaliyetlere karşı tutumunu en açık şekilde belirttiği için aynen veriyoruz. İstanbolinski şöyle diyordu: «İdare bana her zaman ağır gelmiştir. Fakat durum bir ay önce büsbütün ağırlaştı. Çok güç dakikalar geçirdik. Sanki diplomatik bir savaş veriliyordu. Öyle şartlar doğdu ki siyasi, askeri ve mali komisyonlarla şiddetli mücadeleler yapmak gerekti. Bizim için bu güç çalışma ve çatışmalar nereden doğdu? Bunun Dünya olayları içinde derin detayları ve ortalıkta belirli olan sebepleri vardır. Görünen sebeplerden bu ağır durumu meydana getirenler şunlardır: Kemal Paşa'nın Bulgaristanda bazı temsilcileri vardır. Bu durum büyük sorunlar yaratmıştır. Müttefiklerin büyük kuvvetlerinin bulunduğu İstanbul'dan buraya Kemalist temsilciler gelmiştir. Bu şahıslara izin verilmiştir. Bunların neden geldikleri soruluyor. Size soruyorum hangi uluslararası anlaşma bizi onları kovmaya mecbur edebilir? Onlar Yunanistanla savaştalar. Bulgaristan'da az mı Rum var? Biz esir bir ülke mi yoksa bağımsız bir ülke miyiz? Biz buraya gelmiş ve hiç bir kötülük yapmayan insanları kovabilir miyiz?» (45)

Aleksandr İstanbolinski hükümetinin Kemalistlerle

---

(45) Millet Meclisi zabıtları, 7. 9. 1921 Sayfa: 1035

bağlantılarını nasıl sağladığı Londra'daki Bulgar Temsilcisi Stançov'un İstanbolinski'ye gönderdiği rapordan anlaşılmaktadır. Bu raporda Foreyn ofis Genel Sekreteri Sir Erkro tarafından İstanbolinski'ye, Sofya'da bulunan Fuat Bey'in (Fuat Balkan) hükümet çevreleri ile temaslarda bulunduğunun öğrenilmiş olduğunun bildirilmesi için davet edildiği yazılmakta ve şöyle devam edilmekteydi. «Genel Sekreter tahmin ediyor -inanıyor ki Fuat Beyle Başbakan Istanbolinski bizzat görüşmemektedir. Ancak gelen bilgilere göre Foreyn Ofis, Fuat Bey'in Bulgar hükümet adamlarının yanına girme iznine sahip olduğunu isbat edecek durumdadır. Bunun Bulgar davasına son derece zararlı olacağının bilinmesi lâzım gelmektedir demektedirler» (46)

Rapordan anlaşıldığına göre Genel Sekreter, Bulgar temsilcisine açıkça şunları sormuştur: «Bulgar hükümeti Fuat Beyin Sofya'da kalmasına ne sebeple müsaade etmektedir? Onu neden Bulgaristan'dan uzaklaştırmamaktadır?» (47)

Bütün bu ağır baskılara, ağır suçlamalara ve müttefiklerin bütün gayretlerine ve onun iç işlerine karışmalara rağmen Bulgar Çiftçi Partisinin hükümeti sadece arasıra ve yalnız formalite olarak Ankara hükümeti ile işbirliği konusunda bir kararı olmadığını beyan etmek zorunda kalmıştır. Bunun dışında tam aksine hareket edilmiş ve Türk milletinin milli kurtuluş savaşına yardım edebilmek için Kemalist temsilcilere tam bir serbesti içinde çalışma imkânı verilmiştir.

---

(46) STDİA, F. 176 Op. 4 Arşiv: 2299, Sayfa: 60-63
(47) STDİA F. 176 Op. 4 Arşiv 2299 Sayfa: 60-63

KARAAĞAÇ TOPLANTISI

Daha önce belirtildiği gibi Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmiş olması ve Bulgaristan'ın Akdeniz'e çıkıştan yoksun edilmesi Batı Trakya'daki Bulgar ve Türk halkı tarafından Yunanistan'a karşı yapılan partizan savaşlarına ortak kuvvet sevkine yolaçmıştı.

1920 Mayısında Karaağaç'ta, Batı Trakya Bulgar ve Türk temsilcileri arasında bir görüşme yapıldı. Bu toplantıda şu şahıslar bulunuyordu: A. Ponaleksor, Dr. K. Nencer, Yüzbaşı Boyadiev, P. Mutafov, Ksantı ile Gümülçüne, Dedeağaç ve Kofluca'dan gelen başka Bulgarlarla, Cafer Tayyar Kurmayı ile bir Alay kumandanı, Dramadan Fuat Bey, Ksanti'den Cemal Bey, Gümülcine'den Ali Galip Bey ile başka Türkler.

Bu buluşmada Bulgar ve Türk temsilcileri şu kararları almışlardır:

«1 — Birleşik Batı ve Doğu Trakya'nın muhtariyeti

2 — Muhtar Trakya'nın resmi dili Bulgarca ve Türkçe olacaktır.

3 — Muhtar vilâyetin idaresi kat'i olarak Türk ve Bulgar halkı tarafından tayin edilecektir. Türkler ve Bulgarlar referandumla geçici bağımsız bir hükümet kuracaklardır.

4 — Yunan ordusuna ortak kuvvetlerle karşı konulacaktır.

5 — 20 Mayısta Himitli ve Gümülcinede halk temsilcileri geçici hükümeti seçmek üzere kongreye çağrılacaktır.» (48)

---

(48) Stanimir Popov, Dermevtin parçalanması. Sayfa: 17-30

22. 5. 1920 de Batı Trakya Bulgar ve Türklerinin kongresi başladı. Bu kongreye bir kaç yüz kişi katıldı. Kongreye Türkler tarafından katılanlar şunlardı: Ali Fuat (300 kişilik çetesi) Karabekir (50 kişilik çetesi) Cemal Bey (60 kişilik çetesi) Necmettin Bey (50-60 kişilik çetesi) Topal Kadir (40 kişilik çetesi) ve Cafer Tayyar ordusundan Subaylar. Bulgarlar, işgal dolayısıyle bulundukları yerleri terketmek zorunda kaldıkları için kongreye daha az sayıda çeteci ile katılmışlardı. Bulgarlardan katılanlar şunlardı: Dimo Nikolov, Dimitri Madkorov, Rusi Slavov, Vangel Georgiev, Dr. Nençev, Todor Hroynov v. b. Bunların yanı sıra 15-20 çeteci. (49)

27. 5. 1920 kongre Batı Trakya ihtilalcı hükümetini seçti. Bu Batı Trakya hükümetine başta sabık milletvekili Peştere doğumlu Tevfik Bey olmak üzere 8 Türkle 3 Bulgar girmişti. Bulgarlar şunlardı: Dr. Doçkov-Ticaret Bakanı - V. Georgiev - Posta ve Telgraf Bakanı- K. Georgiev -Evkaf işleri Bakanı - (50)

Bu Batı Trakya hükümeti bir çağrı yaparak Türk ve Bulgar halkından Trakya halkına haklarını iadesi için mücadele etmelerini ve Yunan işgaline izin vermemelerini istedi.

Edirne, Uzunköprü ve İpsala'da Trakya'ya geçerek Yunanlıların gelmesine karşı koymak üzere silâhlı çeteler teşkil edildi. Bu çetelere bir çok Batı Trakyalı faal insan katıldı. Bu çeteler arasında önemli rol oynayan Akköprülü Ahmet Bey'in 114 kişilik çetesinin içinde Bulgar subayı Yüzbaşı Panev'de bulunmaktaydı. (51)

1921-1922 yıllarında Bulgar sınırında, Batı ve Doğu Trakya'da, Anadolu'da milli kurtuluş savaşları yapılırken

---

(49) St. Popov, adı geçen eser Sayfa: 20
(50) STDİA F. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 595 Sayfa: 7-76
(51) STDİA F. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 959 Sayfa: 7-76

Batı ve Doğu Trakya'da faaliyette bulunmak üzere bir çok Türk ve Bulgar çeteleri kuruldu. Bunlardan biri 90 ı Türk 30 u Bulgar olan 120 kişilik Kemalist ordusundan Yüzbaşı Abdülrezak Bey tarafından Haskova'da kurulmuş olan çetedir. (52) Bundan başka çeteler de kurulmuştur. Örnek : İbrahim Çavuş'un 300 Türk ve 200 Bulgar'dan kurulu 500 kişilik çetesi. (53)

1921 yılının başında 18 lider Filibe'de bir toplantıya çağrıldı. Bunlar arasında şunlar bulunmaktaydı: Dimitri Madkarov, Diko Yankov, Kosta Miter, Georgi Kaloyanov, Rusi Slavov, Fuat Bey ve başkaları. Toplantıda Batı Trakyan'ın kurtarılması için yapılması gereken ihtilâl sorunu görüşüldü. Toplantıda ihtilâlci küvvetler için bir Genel karargâh kuruldu. Bulgar liderlerden T. Nikolov ve çetelerden K. Mitev ile birlikte bu karargâha iki Kemalist Subay'da katıldı. (54) Bundan sonra Batı Trakya'nın bir çok bölgesinde son derece cesurane faaliyete girişildi. İstasyonlar, kışlalar ve stratejik önemi olan bir çok yer tahrip edildi.

İstanbul'daki Bulgar elçilik temsilciliği tarafından 20. 8. 1921 tarihinde Bulgar Dışişleri Bakanlığına gönderilen raporda şu ilgi çekici olaylar bildiriliyordu: «Buradaki İngiliz kumandanlığı bir zamanlar Gümülcünede kumandan olan emekli Türk subayı Tahir Efendi'den-ki şimdi o İngilizler hesabına çalışmaktadır- şu ihbarı almıştır: Bu ayın 11 in de sahil köyü olan Badome Midye'men üç üç saat Güneyde Türk topraklarına Fransız Bayrağı altında seyreden bir Rus motoru Bulgaristandan Salim Ağa, (Bulgar Meclisinde Milletvekili) Bulgar Subayı Todorow, Yüzbaşı Fehmi Bey, Kuşçu başı namı ile anılan Çerkez

---

(52) Aynen Sayfa : 26-27
(53) Aynen
(54) St, Popov, adı geçen eser Sayfa: 20

Eşref Bey'i getirmiştir. Bu şahıslar burada Emekli Albay Muğlalı Mustafa Bey, Mehmet Nazmi Bey, Sinekli istasyonu demiryolu komiseri, Yüzbaşı Tahsin Bey, emekli subay Hilmi ve Çatalcadaki Fransız ordularından bir Fransız Yüzbaşısı tarafından karşılanıp görüşmüşlerdir. Bu görüşme 2 saat 20 dakika yani öğleden sonra 16'dan 18.20 ye kadar sürmüştür. Bundan sonra gelenler ayni yoldan geri dönmüşlerdir. (55)

Dedeağaçta ve havalisinde D. Dimitrov, Dr. Nençev, Karabekir ve Dr. Nikolov'un çeteleri faaliyet göstermekteydi. Gümülcünede ise St. Terziev, St. Zapirtov ve bir kaç Türk çetesi, Ksanti'de Fuat Bey'in büyük çetesi, T. Hvoynov, P. Mutafov, Hr. Lakudo'nun çeteleri bulunmaktaydı. (56) Tanınmış parti yöneticilerinden ve Batı Trakya ihtilâlinin önemli liderlerinden Profesör P. Topolov hatıralarında 1921 yılında evinde yapılmış bir toplantıyı anlatmaktadır. Bu toplantıya T. Panitsa, Salim Nuri Bey (Dağlı) ve İbrahim Bey (Çallı) katılmıştı. Türk temsilcileri T. Panitsa'ya Yunan işgaline karşı Batı Trakya'da yapılmakta olan savaşın başına geçmesi için israrda bulunmuşlardı. (57)

1922 Nisanında Hüseyin Bey (Akerman) İbrahim (Akıncı) ve Çolak Sabri Bey, Bulgar topraklarında üç müfreze teşkil etmişlerdir. Bu müfrezelere Bulgar Trakyasından ve Makedonya'dan bir çok Bulgar katıldı.

Bu üç müfreze, Anadoluda ve Batı cephesinde Türk ordusu Yunanlılara karşı saldırıya geçtiği zaman Doğu Trakya'da Yunanlılara karşı savaşmak üzere kurulmuştu. Bu üç müfrezede görevlerini büyük bir başarı ile yapmış ve Yunan topraklarına girerek savaştıktan sonra tek-

---

(55) STDİA f. 176 Op. 4 Arşiv Ed. 2122 Sayfa: 3-9
(56) St. Popov, adı geçen eser Sayfa: 208, 20 b
(57) P. Topolov'un hatıraları, 20. 9. 1964

Türk-Bulgar çetelerinden biri 1922 de Ksanti'nin Şahin köyünde

rar sınırı geçip Bulgaristana dönmüş ve Burgaz ile Yeni Zara'da gizlenmişti. (58)

Batı Trakya'da Bulgar ve Türklerin yaptıkları ortak savaş, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da yapmakta olduğu Milli Kurtuluş savaşına destek olmuştur. Yunan ordusundan bir kısım bu Bulgar ve Türk çeteleri ile uğraşmak ve onları takip etmek için ayrılmıştır. Bu da Yunan işgal kuvvetlerinin stratejik plânlarını etkilemiştir.

(58) T. Bıyıklıoğlu, adı geçen eser. Sayfa: 401-403

SONUÇ

Türk milletinin milli kurtuluş savaşı veya Kemalist ihtilâl, Birinci Dünya savaşından sonra Asya'da meydana gelen anti emperyalist harekâtın en aydınlık örneğidir. Bu harekette Büyük Sovyet ihtilâlinin etkisi belirli bir şekilde görülür.

Türkiye'nin bu savaşı, Birinci Dünya Savaşı devri hükümetlerinin kanlı rejimine ve daha çok Enver, Talat ve Cemal üçlüsüne, onlardan sonra da Mondros anlaşması ile Türkiye'yi esir etmek isteyen galip müttefiklerin emperyalist koloniyal sistemine karşı gelişmiş bir savaştır.

Kemalist ihtilâlde en büyük rolü Türk tüccar burjuvazisi ve vatansever subaylar oynamış ve onun başına geçen Türk milletinin en büyük evlâdı Mustafa Kemal Paşa'nın adını almıştır.

Bu savaşta Türk milli burjuvazisi ve vatansever subaylar başta Mustafa Kemal Paşa, büyük ve tarihi bir görev yaparak, Türkiye'yi işgal eden galip müttefikleri yurtlarından kovmuş esir edici Sevr anlaşmasının zincirlerini parçalayarak Türk milletini zaferli sonuca götürmüştür.

Esir edici emperyalist kolenial sisteme son derece kuvvetli bir darbe indiren Türk milletinin bu savaşı yakın doğudaki müslüman ülkelerde büyük etki yapmıştır.

Kemalist ihtilâlin başarısında Sovyet Rusyanın maddi ve manevi desteği önemli bir rol oynamıştır. Türk milleti yeni Sovyet Ülkesinin şahsında sadece iyi bir komşu değil savaşın en önemli anlarında ona askeri bakımdan yardım eden bir kuvvet bulmuştur. Mustafa Kemal

Paşa, Sovyet Rusya'nın bu yardımını ve Türk milletinin anti-emperyalist zaferindeki rolünü bir çok kere belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Sakarya zaferinden sonra Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmasında: «Biz Rusya ile dostuz. Herkesten önce o bizim milli haklarımızı tanımış ve bize saygı göstermiştir. Bu şartlar altında Rusya bu gün olduğu gibi her zaman Türkiye'nin dostluğundan emin olabilir» demiştir.

Türk milleti milli kurtuluş savaşında Bulgar halkından da önemli yardım görmüştür. Bu yardımlar, Bulgar halkının, Türk milletinin galip müttefikleri ülkesinden kovmasını en samimi şekilde istemiş olduğunun en açık delilidir.

Versay sisteminin esir edici bütün ağırlığını çeken ve Nöy anlaşması ile vatanından parçalar kaybederken Bulgar çiftçi Partisi ve ilerici Bulgar halkı, Savaşan Türk milletinin yanında tereddütsüz yer almıştır. Bulgar halkı, işgalcilere karşı savaşan Türk milletinin, durum ve şartların elverdiği nisbette, destekcisi olmuştur. Bulgar halkının yaptığı desteğin değeri, Bulgaristan'ın durumu ve askeri kontrol komisyonlarının varlığı göz önüne alınırsa kolayca anlaşılır. Bulgar komünist partisi de Türk milletinin bu savaşındaki anti-emperyalist karekterini anlamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın yönetimindeki Türk milletinin emperyalist işgalden kurtulmak ve Sevr anlaşmasının zincirlerini kırmak için savaşmakta olduğunu görmüştür. Bu parti, Bulgar Burjuvazisinin anlayışından çok farklı bir anlayışa sahip olmuştur. Bulgar burjuvazisi ise kendi çıkarları uğruna, kendi vatanlarının çıkarlarını çiğneyerek emperyalistlere boyun eğmiştir. Bu konuda Sobranya'da konuşan Vasil Kolorov, şunları söylemiştir:» «Mustafa Kemal Paşa'nın eriştiği milliyetçiliğin, Bulgar Burjuvazisi için kurtuluş yolu olacağı hayaline kapılmı-

yalım. Bulgar burjuvazisinin milliyetçiliği iflas etmiş geçmez kalp bir para olmuş ve Bulgar milletinin parçalanmasına sebep olmuştur.»

Önceleri, Bulgar burjuva tarihçileri, Türk ihtilâli sırasındaki Türk ve Bulgar milletlerinin ilişkilerini incelemekten ve bunları aydınlatmaktan kaçınmıştır. Bulgar tarihçileri kadar Türk tarihçileri de, Türk milletinin kurtuluş savaşı sırasında Bulgar kamu oyunun düşüncelerini ve iki memleket arasındaki iyi komşuluk sayfalarını ortaya koymaktan kasten kaçınmıştır. Bizim gördüğümüz kadar, Bulgar halkı en ağır şartlarda Türkiye Cumhuriyetinin doğuşunda yardımda bulunmuştur.

Kemal Atatürk, her vesile ile Bulgar milletine karşı duyduğu saygıyı belirtmiştir. Onun, İstanbuldaki Bulgar diplomatik temsilcisi T. Markov'un önünde: «Türk milletinin bir Balkan milletinin dostluğuna ihtiyacı vardır. Bulgar milleti ise coğrafi, politik ve ekonomik bakımdan bu ihtiyacı en mükemmel karşılıyacak millettir» demesinin ne büyük önemi vardır.

Edirne Garnizon kumandanı Albay Mümtaz Beyin, Bulgar Subaylarının Karaağaçta 1932 senesi ağustosunda bir akşam tertiplediği yemekte söylediği şu sözler dikkate değer: «Türk milletinin Yunanlılara karşı zaferinde Bulgarların önemli desteği olmuştur.»

1932 yılında Bulgar Başbakanı N. Muşanov, Ankara'yı ziyaret ettiği sırada Türk milletinin önderi ona şunları söylemişti: «Türkiye ile Bulgaristan'ın dost olmaları gerekir. Bulgaristan'a karşı olan Türkiye'ye de karşıdır.»

Ertesi yıl Türk delegasyonu Bulgaristan'ı ziyarete giderken onları uğurluyan Mustafa Kemal, İsmet İnönü'ye: «Bulgar dostlarımıza çok selâmlarımı götürün» diye tembih etmiştir.

9 Eylül 1944 deki Sosyalist hareketten sonra Bulga-

ristan halk Cumhuriyeti ve Parti ile emekçi halkı, samimi ve dostane iyi komşuluk ilişkileri için Türk milletine bir çok defa el uzatmıştır.

Bu hususta Bulgar Başbakanı ve Parti Merkez Birinci Sekreteri Todor Jivkov'un Atatürk'ün 25 inci ölüm yıldönümü dolayısiyle, Cumhuriyet Gazetesine vermiş olduğu beyanat kayda değer. Jivkov, bu beyanatında şöyle diyordu: «Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler düzelecek ve gelişecektir. Atatürk'ün siyasetinin yolunda ilerliyerek ayrı düzendeki memleketler arasında barış içinde işbirliği yapmak mümkündür.»

Jivkov, beyanatına şöyle devam ediyordu: «Biz samimi olarak Bulgar ve Türk halkının ve bütün Balkan milletlerinin barış ve anlayış içinde yaşamalarını arzu ediyoruz.

Balkan yarımadasının bundan sonra askeri faaliyetlere sahne olmamasını ve savaş alanı olmaktan çıkarak milletlerin refahı için devletlerarası barış, ve karşılıklı ekonomik ve kültürel işbirliği alanına dönmesini diliyoruz.»

Bugün Bulgar ve Türk Milletleri arasında daha iyi dostluk ilişkileri kurulurken, bizde ve Türkiye Cumhuriyetinde bilim adamları ve fikir işçileri iki milletin arasında, onları birbirine yaklaştıracak, saygı barış ve anlaşma içinde yaşama hisleri doğuracak karşılıklı ilişkileri bulup işlemek zorunluğundadırlar.

— S O N —

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7
Bir hatırlatma 12
Bulgaristan ve Atatürk 13
Stefan Velikov'un kitabın Türkçeye çevrilişi ve KİTAŞ tarafından yayınlanışı dolayısıyla yazdığı ikinci önsöz 16

BÖLÜM I

Birinci Dünya Savaşında Türkiye (1914-1918) 21

BÖLÜM II

Türk Millî Kurtuluş Hareketinin doğuşu ve gelişmesi (1918-1922) 49
Kastamonu'da bir gazetenin yayını 55

BÖLÜM III

Bulgar Bağımsız Çiftçi Partisi Hükümeti ve Kemalistler ... 85
Mustafa Kemalin Bulgar Başkanı İstanbolinski'ye mektubu 91
Anadoludaki olaylar ve Bulgar kamu oyu 114
Trakya'daki olaylar ve Bulgar kamu oyu 135
Karaağaç toplantısı 153
Sonuç 159

DÜNYA GÖZÜYLE ATATÜRK ve Bu KİTABIN YAZARI...

KİTAŞ bu eserle birlikte yeni bir diziye başlamaktadır. Bu dizinin ismi "DÜNYA GÖZÜYLE ATATÜRK" dür. Bu dizide dünyanın çeşitli ülkelerinde Mustafa Kemal Atatürk için yayınlanmış en önemli eserler araştırılacak, seçilecek orjinallerinden dilimize çevrilerek Türk kültür kitaplığına ve halkına sunulacaktır. Bu kitap bu dizinin ilk eseridir.

Stefan Velikov, 1 Ocak 1924'de Bulgaristan'ın Targovişte şehrinde dünyaya geldi. Lise tahsilini yaptıktan sonra Sofya Üniversitesine girdi. Burada "Bulgar ve Balkan Tarihi" okudu. Tahsilini bitirdikten sonra uzun yıllar Sofya'da gazetecilik ve redaktörlük yaptı. 1963 yılında Bulgaristan İlimler Akademisi Balkanistik Enstitüsüne "Bulgaristan ve Türkiye ilişkileriyle yeni Türkiye Tarihi Uzmanı" olarak girdi. Yazarın 10 kadar kitabı yayınlanmış ve değişik dergi ve gazetelerde yüzlerce makalesi çıkmıştır. Son olarak 1968 yılında Atatürk'ün söylev ve demeçlerini bir araya getiren 355 sayfa tutan kitabı yayınlanmıştır. KİTAŞ, Türk okuyucusuna Velikov'un "Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan-(1918-1922)" isimli önemli eserini sunmakla kıvanç duyar. Bu eser yukarda da belirttiğimiz gibi KİTAŞ'ın yeni yayınlamağa başladığı "DÜNYA GÖZÜYLE ATATÜRK" dizisinin ilk kitabıdır.

Kapak : Etem ÇALIŞKAN

Fiatı : 7,5 Lira

DURAN OFSET BASIMEVİ TELEFON : 27 71 34

Stefen Velikov, *Kemâlist İhtilâl ve Bulgaristan; 1918-1922*, çev. Naime Yılmaer, İstanbul, Kitaş Yayınları, Dünya Gözüyle Atatürk Dizisi No. 1, 1969, 162 s., 7.5 T.L.

Doç. Dr. Türkkaya ATAÖV

Bulgaristan Bilimler Akademisi Balkan Çalışmaları Enstitüsünde Türkiye tarihi uzmanı olarak görevli bulunan yazar bu kitabında Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Cihan Savaşındaki durumunu Bulgar belgeleriyle değerlendirmekte, Türk Ulusal Kurtuluş Hareketinin doğuşunu incelemekte ve 1918-1922 yılları arasında Kemâlist devrimle Bulgarlar arasındaki ilişkilere büyük aydınlık getirmektedir. Yazarın öteki çalışmalarından başka, Atatürk'ün bazı söylev ve demeçlerini bir araya getiren 356 sayfalık bir yayını da vardır.

Yazarın Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Cihan Savaşındaki durumunu İstanbul ve İzmir'deki Bulgar diplomasi temsilcilerinin o sıralarda yolladıkları raporları kullanarak değerlendirmesi bu konuya bir yenilik ve tazelik getirmektedir. Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu yanında savaşa katıldığı dikkate alınırsa, bu raporların gerçeğe yakın bilgileri vermek amacıyla kaleme alındıkları düşünülebilir. Yazar Türkiye'nin o zamanki genel ekonomik durumunu, Türk dış ticaretini, malî yeteneklerini, hayat pahalılığı karşısında halk tabakalarının tutumunu hep bu belgeler ışığında değerlendirmektedir.

Türk Ulusal Kurtuluş Hareketinin doğuşu ve gelişmesini ele alan İkinci Bölümde (s. 49-82), yazar, Türkiye için bir hayli yeni sayılması gereken kaynaklarla bu sıradaki sınıf ve tabakaların durumunu incelemekte ve mücadelenin askerî ve siyasal yönünü özetledikten başka, Lenin'in Sèvres Andlaşmasını eleştirmiş olması ve Nisan 1920'de Üçüncü Enternasyonale katılan Yunan Sosyalist İşçi Partisinin Yunanistan'ın, Anadolu'ya saldırısını tasvip etmeyen

tek Yunan siyasal kuruluşu olduğu gerçeği gibi ayrıntı gözüyle bakılamayacak birtakım bilgiler vermektedir.

Ama Bulgaristan'ın Ulusal Kurtuluş Savaşımıza katkısını ele alan ve böylelikle büyük ölçüde yeni bilgiler getiren bölüm kitabın ikinci yarısıdır (s. 83-162). 1918-1922 yıllarında Bulgarların olumlu tavrı hakkında bizde de yayın yapılmışsa da, Velikov'un araştırması birçok yeni belgeyi araştırmacıların dikkatine sunmaktadır.

Birinci Cihan Savaşı büyük emperyalist devletlerin dünyayı yeniden bölüşmelerinde kimlere hangi toprak, ham madde ve pazarların kalacağını saptayacak olan silâhlı bir mücadeleydi. Savaş İngiliz malî tekelleri yararına sonuçlanınca Almanya ve onunla ittifak yapmış olanlar büyük yıkıntıya uğradılar. Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan Alman malî tekellerinin peşine taktırılmış ve bu uğurda bütün varlıklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış iki komşu ülkeydi. Sèvres Andlaşmasının bağımsızlığımızı yokeden bir andlaşma olarak reddedilmesi gibi, Neuilly Andlaşması da Bulgaristan'ı tutsak duruma sokuyor, ülkeyi uluslararası sömürüye daha fazla açıyordu. İstanbul'un işgâli ve İzmir'e çıkarma yapılması gibi, Bulgaristan'daki yağmayı kolaylaştırmak için askerî denet ve tazminat konularına bakmak üzere iki yabancı komisyon kurulmuştu. Bu durum Türk ve Bulgar yurtseverlerini işbirliğine itmekteydi. Bu işbirliğini daha da kolaylaştıran bir nokta Mustafa Kemâl'in 23 Ekim 1913'de Sofya'da başlayan askerî ataşeliği sırasında Bulgaristan'ı ve Bulgarları tanımış olmasıydı.

Bulgaristan'daki askerî denet komisyonunun görevi Bulgar ordusunun silâhsızlandırılmasını sağlamak ve bunu yaparken de silâh depolarını meydana çıkarmaktı. İşte, bu komisyon işgâlin daha henüz başlangıcında Tunca Nehri kıyılarında Yanbol ve Elhovo'dan Türkiye'ye Kemâlistlere Bulgar silâhlarının kaçırıldığını saptamıştı. İki halk arasında kendiliğinden başlayan bu dayanışma Bulgar Bağımsız Çiftçi Partisi hükûmeti ve onun başındaki Alexander İstanboliniski tarafından da tasvip görmekteydi. Ülkeyi tutsaklığın eşiğine getiren Bulgar burjuvazisi iktidarı 21 Mayıs 1920'de bu partiye terketmek zorunda kalmıştı. Ankara'da da bir ay kadar önce Kemâlist hükûmet kurulmuştu. Bu ikisi emperyalizme ve yabancı işgâline karşı doğal müttefik durumundaydılar. Bundan başka, Yunan siyasetini kendine zararlı gören yeni Bulgar Hükûmeti Türk-Yunan Savaşında Ankara'yı desteklemişti. İstanbolinski'nin yenik Bulgaristan'ın bile Kemâlistlere karşı bir üs olarak kullanılmasına meydan vermediği anlaşılmaktadır. İstanbolinski hükûmetinin bu

tutumu faşistler ve emperyalistlerce «cezasız» bırakılmamış ve 9 Haziran 1923'de hükûmet düşürülerek İstanbolinski öldürülmüştü.

Mondros Andlaşmasının 23'üncü Maddesi gereğince, Türkiye eski müttefiklerinin hepsiyle, bu arada Bulgaristan ile diplomatik ilişkileri kesmek zorunda bırakılmıştı. Mustafa Kemâl'in kitapta aslı yayınlanan ve İstanbolinski'ye hitab eden 30 Nisan 1920 tarihli mektubu Anadolu'daki anti-emperyalist savaşın hedeflerini anlatmak olduğu kadar, diplomatik ilişkileri tekrar kurmaktı. Bulgar Hükûmeti ve Mayıs 1921'de Ankara'ya gizlice Angel Grozkov, Grigor Pisare ve Paskal Ençev'den kurulu bir heyet yollamıştı. Bu ziyareti, Bulgar burjuvazisinin ihbarı sayesinde, emperyalist devletler de öğrenmişlerdi. 16 Temmuz 1921 tarihli nüshasında Türk-Bulgar ilişkilerinin başlamış olmasını tasvib etmediğini açıklayan İngiliz gazetesi *The Daily Telegraph* Grozkov heyetinin ziyaret nedenini ayrıntılarıyla öğrenmek için Albay Repington diye bilinen bir muhabirini Sofya'ya yollamıştı. İşbirlikçi Bulgar politikacıları ve basını da her iki ülkedeki ulusal kurtuluşçu unsurların bu yakınlaşma çabasını eleştiriyorlardı. Örneğin Radikal Parti Başkanı Stoyan Kosturkov büyük devletlerin hiddetini çekmiş olmaktan ötürü yakınırken, *Narod* gazetesi de Kemâlistlerle bağ kurma çabalarına hücum etmekteydi. Öte yandan, Bulgar Komünist Partisinin ise, Bulgar Hükûmetinin kendi durumunu Mustafa Kemâl'in getirdiği düzeye ulaştırmasını «mutluluk» saydığı ve bu partinin meclis üyesi Atanasov'un bu yolda beyanlar verdiği anlaşılmaktadır.

Grozkov ve arkadaşları Akdeniz vapuruyla İnebolu'ya giderek bir süvari birliğinin refakatinde Ankara'ya yol alırken, Mustafa Kemâl'in yakınlarından Cevat Abbas Bey de (Gürer) 27 Şubat 1921'de Sofya'ya gelmişti. Onun görevi de Türk kurtuluş hareketinin başarısı için Bulgaristan'da destek sağlamaktı. 26 Ekim 1922'de Bulgar meclisinde yaptığı konuşmada Sèvres Andlaşmasında Mustafa Kemâl hareketinin başarısıyla yapılacak değişiklikleri Neuilly gibi öteki andlaşmaların da değiştirilmesi için başlangıç kabul ettiğini söyleyen İstanbolinski 1922 yılı sonlarında S. Pokaniçarov ile B. Açkov'u Cevat Abbas Beyle Ankara'ya yolladı. Genel İstanbolinski Edirne'deki Bulgar temsilcisi T. Markov'a gizlice Ankara'ya giderek Kemâlistlerle bir dostluk anlaşması zeminini araştırmasını istedi. Başka bir isme hazırlanmış bir belgeyle yola çıkan Martov 27 Ocak 1923'de Mustafa Kemâl ile İzmir'de Göztepe'de buluştu.

Neuilly Andlaşması ile ağır koşullara bağlanmış olan Bulgar ulusu ve onun yurtseverlerinin Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesi-

nin seyri ve nihayet İzmir'de biten zaferinde kendi geleceğini görmek istediğine şüphe yoktur. Komşu bir ülkenin güç koşullar altında başarıya ulaştırdığı bu savaşı takdir etmesi, desteklemesi ve yardımda bulunması doğaldır. Böyle olmuştur da.

Bulgarlarla yapılan işbirliğinde Mustafa Kemâl'in uzun yıllar Makedonya'da yaşamış ve Sofya'da 1913-1915 yılları arasında, Fethi Beyin elçiliği sırasında, albay rütbesiyle askerî ataşelikte bulunmuş olmasının da rol oynadığını belirtmiştik. Mustafa Kemâl daha Jön Türk hareketi sırasında Makedonya burjuvazisinin sol kanat ileri gelenlerinden Yane Sandanski ile tanışmış olduğu gibi, Bulgaristan'da bulunduğu sırada da yüksek rütbeli kişilerle bağlar kurmuştu. Görevli olduğu sırada kurduğu dostluklardan, yıllar sonra Anadolu'daki mücadelenin başına geçince faydalandı. 1920 yılının başında Bulgar Milletvekili ve eski arakadaşı D. Açkov'u ısrarla Ankara'ya çağırmıştı. Yazarın belirttiğine göre, bazı Bulgarlar Mustafa Kemâl'in karargâhında görev alacak kadar ileri gitmişlerdir. Emperyalist devletler Bulgar Hükûmetine baskı yaparak bu işbirliğinin durdurulmasını isterken, üç Türk ve dört İtalyan gemisi Burgaz'dan yükledikleri silâhları Anadolu'da Kemâlistlere kaçırmışlar, Yunan ordusunda silâh altına alınan Batı Trakya ve Makedonyalı Bulgarlar da Yunan ordusundan kaçarak Türk milliyetçilerine sığınmışlardı. Makedonya'daki devrimci örgütlerin Yunan ordusundaki Bulgarlara hitaben yayınladığı bildirilerde «Türk ulusunun büyük savaşı bizi yardıma ve ortak davranışa çağırmaktadır» biçimindeki sözler bu dayanışmanın gerçek olduğunu kanıtlamaktadır.

Bir süre iktidarda kalan Bulgar Bağımsız Çiftçi Partisi ile Bulgar Komünist Partisinin Kemâlistleri destekleyen iki siyasî parti olduğuna yukarda değinilmişti. Bu ikincisinin desteği parti yayın organları *Rabotniçeski Vestnik* ile *Novo Vreme*'de ve parti meclis üyelerinin açıklamalarında görülmektedir. Bu partinin Haziran 1922'de Sofya'da yaptığı Dördüncü Kongresine Türkiye'deki Partinin temsilcisi Mazhar Bey de katılmıştı. *Rabotniçeski Vestnik* Nisan 1920'de Genel Yayın Müdürü H. Kabakçiyev'in imzasıyla Türkiye'nin parçalanması»nı inceledi. Gazete İngiliz ve Yunan emperyalizmini suçluyor, Yunan hükûmetine «İngiltere'nin kiralık silâhı» diyordu. Vasil Kolarov da Kemâlistlerin zaferini «emperyalizmin kayalıklarında ilk gedik» olarak niteledi. *Narodya Armiya* gazetesi de Türk zaferini «Doğu dramının ilk parlak sonucu» diye değerlendirdi. Mudanya görüşmeleri sırasında, 6 Ekim 1922'de Sof-

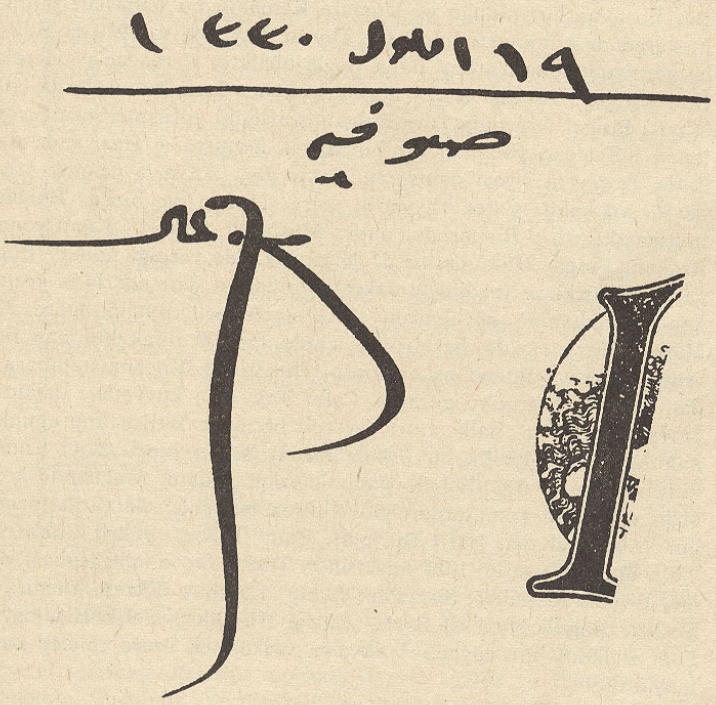
ya'da bir açık hava toplantısında koşuşan parti temsilcileri N. Sakarov ve Dr. N. Maximov Anadolu'daki son olayları değerlendirmişler, toplantı sonunda alınan kararda «emekçi Bulgar halkının Türk halkına karşı yürütülen ve bütün Balkanları tutuşturacak nitelikteki emperyalist savaşın karşısında» olduğu belirtilmişti.

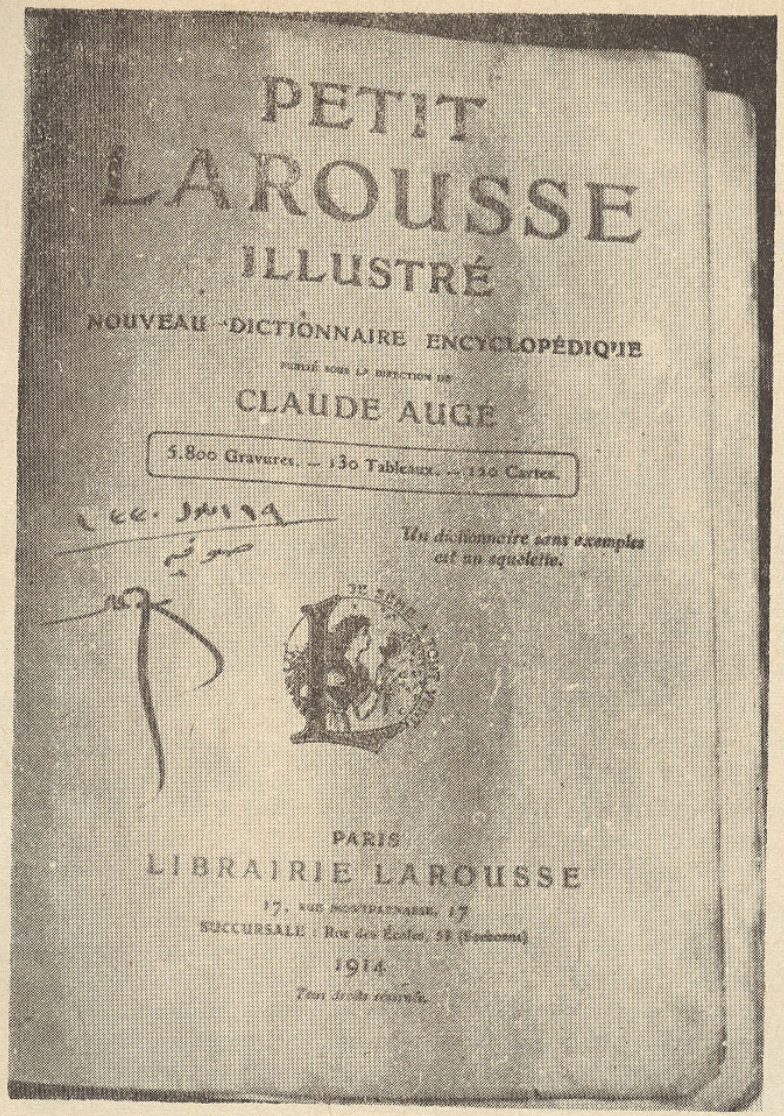
Yazar Velikov kitabının son iki bölümünde Trakya'daki Türk ve Bulgar çetelerinin birbirine yardımını ele almakta ve bu konuda yeni bilgiler vermektedir. Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin İkinci Kongresinin 9-13 Nisan 1920 tarihlerinde Edirne'de yer aldığı ve bu kongrenin Cafer Tayyar'ı Trakya'daki kurtuluşçu çevrelerin komutanı seçtiği, bunların Bulgar çetecisi Abadçiev ile temasları olduğu ve Mustafa Kemâl'in bu temasları olumlu karşıladı bilinmektedir. Cafer Tayyar Bey, Mayıs 1920'de Edirne garnizonundan Yarbay Baha Beyle birlikte, Karaağaç'a giderek Bulgar okul müfettişi Naçev ile buluşmuştu. Gene bu sıralarda (10 Mayıs) Bulgar sınırında Türk-Bulgar işbirliğini görüşmek üzere yol lanan Sofya'dan yollanan bir binbaşıyla konuştu. 6 Haziranda da Cafer Tayyar'ın siyasî danışmanı Şekip Bey Sofya'ya gelerek orada bir yıl kaldı. Cafer Tayyar'ın karargâhında da birkaç Bulgar bulunmaktaydı. Bulgaristan'daki Müttefik Askerî Komisyonu Başkanı Bulgar Hükûmetine 21 Nisan 1920'de verdiği notada Bulgarların Türklere yardım etmekte olduklarına dair ellerinde kesin kanıtlar olduğunu söylüyordu. Bu notada belirtildiğine göre, 22 Mart'ta Viranteke'de herbirinin içinde 150-200 tüfek bulunan iki araba, Türk ve Bulgar askerlerinin refaketinde, Kocamustafapaşa'dan geçerek Edirne'ye gitmişti. Cafer Tayyar'ın kuvvetleri dağıldığında askerler ve halk sınırı geçerek bir süre Bulgar toprağında kaldılar. 10.000 kişilik bir piyade birliği ile bir topçu alayı Konstantinova'ya, 12.000 sivil de Yanbolu'ya göçmüştü. Aralarında kolordu ve tümen komutanları gibi yüksek rütbeliler de vardı (örneğin : Abdurrahman Nafiz Gürman, Sami Topçu, Şükrü Gökberg, v.b.). Subay ve erler 1921 başlarında Türkiye'ye dönmeğe başladılar. Birçok Kemâlist (örneğin : Şekip Kesebir, Ekrem Demiray, Şevket Dingillioğlu, Ali Seyfi, Rıdvan Ergüder, Şefik Bidcioğlu, Fuat Balkan) buradayken Trakya'ya sevketmek üzere çeteler kurmuşlardı.

Zaten, Mayıs 1920'de Karaağaç'ta Türk ve Bulgar temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde «Yunan ordusuna ortak kuvvetlerle karşı konması» karar alınmıştı. Bu amaçla birçok Türk ve Bulgar çetesi kuruldu. Örneğin : Yüzbaşı Abdülrezzak, İbrahim Ça-

vuş, Fuat Bey, Hüseyin Bey (Akerman), İbrahim Bey (Akıncı) ve Çolak Sabri Bey çeteleri.

Stefan Velikov'un bu araştırması da gösteriyor ki, Versailles sisteminin zincire vurmak istediği iki komşu ülke ve halkları kurtuluş mücadelelerinde birbirinde doğal bir dost bulmuş, Türkiyenin Sèvres Andlaşmasına silâhla karşı koyuşu sırasında, biri iktidarda olan iki Bulgar siyasî partisiyle ilerisi Bulgar halkının desteği görülmüştür. Bulgaristan'ın kendi durumu ve topraklarında askerî denetleme örgütlerinin varlığı gözönünde tutulduğunda, bu destek küçümsenemez.

Yukardaki klişeler Atatürk'ün Sofya'da Askerî Ataşeyken kullandığı Fransızca lûgatın iç kapağı ile onun el yazısıyla imzasını göstermektedir. Yazının metni şöyledir: «19 Eylül 1330 Sofya M. Kemâl.» (Lûgatın basım tarihi, yer, el yazısı ile konan tarih ve imza bu kitabın M. Kemâl'e ait olduğunu göstermektedir. İstanbul'da Babıâli'de elden düşme kitapçılardan alınmış olup, kime ait olduğu sonradan anlaşılmıştır. Lûgat şimdi T. Ataöv'ün özel kitaplığındadır.)